

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sezai ZEYBEKOĞLU

MAX WEBER'İN PLEBİSİTER LİDER DEMOKRASİSİ ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR
İNCELEME

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sezai ZEYBEKOĞLU

MAX WEBER'İN PLEBİSİTER LİDER DEMOKRASİSİ ANLAYIŞI ÜZERİNE
BİR İNCELEME

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Sezai ZEYBEKOĞLU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Rezzan Ayhan TÜRK BAY (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Okudan DERNEK (İmza)

Tez Başlığı: MAX WEBER'İN PLEBİSİTER LİDER DEMOKRASİSİ ANLAYIŞI
ÜZERİNE BİR İNCELEME

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 12/05/2020

Mezuniyet Tarihi : 11/06/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “MAX WEBER’İN PLEBİSİTER LİDER DEMOKRASİSİ ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım tüm eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Sezai

ZEYBEKOĞLU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Sezai ZEYBEKOĞLU
Öğrenci Numarası	20185218004
Enstitü Ana Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim Alkan
Tez Başlığı	MAX WEBER'İN PLEBİSİTER LİDER DEMOKRASİSİ ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME
Turnitin Ödev Numarası	1336066486

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 148 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 01/06/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç %1

alıntılar dahil %4'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

01/06/2020.

(imzası)
Yavuz Selim ALKAN

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	i
ÖZET	ii
ZUSAMMENFASSUNG	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖNSÖZ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MAX WEBER HAKKINDA

1.1. Giriş.....	6
1.2. Max Weber'in Hayatı.....	6
1.3. Alman İmparatorluğu	14
1.4. Weber'de Bilim ve Siyaset.....	20
1.4.1. Değer Yargısından Bağımsızlık.....	21
1.4.2. Anlayıcı Sosyoloji	24
1.4.3. Weber'in Siyasi Terminolojisi.....	27
1.4.4. Max Weber: Siyasetçi mi Bilim İnsanı mı?.....	34
1.5. Sonuç.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

MAX WEBER'İN BÜROKRASİ YAKLAŞIMI

2.1. Giriş	37
2.2. Bürokratik Egemenliğin Gelişmesinin Şartları	38
2.2.1. Para Ekonomisi.....	38
2.2.2. Kamu Hizmetlerinin Gelişmesi	39
2.2.3. Hukuk Sisteminin Rasyonelleşmesi	40
2.2.4. Ekonomik ve Sosyal Farklılıkların Dengelenmesi	40
2.3. Bürokrasi Modeli	41
2.3.1. Meşru Egemenliğin Üç Tipi	42
2.3.2. Yasal-Rasyonel Egemenliğin Yönetim Aygıtı Olarak Bürokrasi	46
2.3.2.1. Kaçınılmazlık Tezi	49
2.3.2.2. Bürokratikleşmenin Etkileri	50
2.3.2.2.1. Bürokratikleşmenin Ekonomik Etkileri	50
2.3.2.2.2. Bürokratikleşmenin Sosyal Etkileri	51
2.3.3. Weber'in Bürokrasi Hakkındaki Siyasi Değerlendirmesi	52
2.3.4. Weber'in Bürokrasi Modeline Yöneltilen Eleştiriler	58

2.4. Sonuç	60
------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLEBİSİTER LİDER DEMOKRASİSİ

3.1. Giriş	61
3.3. Weber'in Devlet Anlayışı	61
3.4. Weber'de Millet, Milli Menfaat ve Güç Politikası	64
3.5. Weber'de Demokrasi	68
3.5.1. Weber'de Bir Teknik Olarak Demokrasi	68
3.5.2. Weber Öğretisinde Demokrasinin Konumu - Karizmanın Anti-otorite Yorumu....	69
3.6. Elitist Demokrasi Teorileri	74
3.6.1. Niccolo Machiavelli	75
3.6.2. Neomachiavelistler	76
1.4.2.1. Vilfredo Pareto	77
1.4.2.2. Gaetano Mosca	78
1.4.2.3. Robert Michels	80
3.7. Max Weber'de Siyaset ve Ahlak	82
3.7.1. Weber'de Siyasetçinin Özellikleri	82
3.7.2. İnanç Ahlakı ve Sorumluluk Ahlakı	83
3.7.3. Siyasetçi ve Bürokrat Karşıtlığı	86
3.8. Plebisiter Lider Demokrasisi	88
3.8.1. Demokratikleşme	91
3.8.2. Parlamenterleşme	92
3.8.3. Cumhurbaşkanı'nın Doğrudan Halk Tarafından Seçilmesi	97
SONUÇ	104
KAYNAKÇA	123
İNTERNET KAYNAKLARI	131
TABLolar	132
Ö Z G E Ç M İ Ş	137

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2. 1 Max Weber'in Egemenlik Tipolojisinde Yönetim Aygıtlarının Özellikleri	132
Tablo 2. 2 Weber'e Göre Bürokrasinin Özellikleri	134
Tablo 2. 3 Bürokrasi Modelinin İşlevsizlikleri.....	134
Tablo 3. 1 Siyasetteki Ruhların Üç Tipi.....	135
Tablo 3. 2 Max Weber'e Göre Siyasetçi ve Bürokratın Özellikleri	135
Tablo 3. 3 Plebisiter Lider Demokrasisinde Anayasal Sistem	136

ÖZET

Bu çalışma, Max Weber'in plebisiter lider demokrasisi anlayışı hakkında analitik, teorik ve eleştirel bir inceleme sunmayı amaçlamaktadır. Weber'in geliştirmiş olduğu klasik bürokrasi modeline göre bürokratik yönetim, egemenlik uygulamanın en şekli-rasyonel formudur. Bürokrasinin teknik üstünlüğünü bu ideal tipin ekonomide ve kamu yönetiminde yayılmasının sebebi olarak gören Weber, ayrıca bu organizasyon şeklinin tarihsel açıdan kaçınılmaz olduğunu söylemektedir. Ancak Weber, tüm olumlu taraflarına rağmen bürokratik yönetim modelini en çok eleştiren düşünürlerden biridir. Ona göre bürokratik egemenlik; standartlaşmaya yol açmakta, düşünce özgürlüğünü engellemekte, kültür insanını yok etmekte ve en önemlisi kendiliğindenleşme eğilimiyle siyasetin alanına müdahale etme tehlikesi arz etmektedir. Teorik boyutun yanı sıra, pratik ve kurumsal boyutta ise Alman İmparatorluğu'nda gözlemlediği bürokratik egemenlik ve bunun olumsuz sonuçları, Weber'i bahsettiği problemlere yönelik alternatif çözüm arayışlarına sevk etmiştir. Weber'in Alman İmparatorluğu için geliştirdiği alternatif, plebisiter lider demokrasisidir. Weber, kendi geliştirdiği bürokrasi modelinin eleştirisine dayanarak ortaya attığı alternatif demokrasi modelini demokratikleşme, parlamenterleşme ve cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi üçlemesiyle sunmuştur. Bu bağlamda, bu çalışma, Türkçe akademik literatürde, bilimiz dâhilinde, hakkında kapsamlı bir çalışma bulunmayan plebisiter lider demokrasisi kavramını incelemeyi ve sonraki akademik çalışmalara esas olmayı amaçlamaktadır. Çalışma, teorik ve analitik siyaset bilimi/felsefesi odaklı; nitel ve betimleyici bir çalışmadır. Çalışmanın ana argümanı ise modern bürokrasinin egemenlik uygulamanın en şekli-rasyonel formu olduğunu ifade eden verimlilik tezi ve yine modern bürokrasinin özgürlükleri kısıtlayıcı yönünü ifade eden kendiliğindenleşme tezi arasında ilk bakışta var olduğu düşünülen çelişkinin açıklanabilir olduğu ve Weber'in bürokrasinin kendiliğindenleşmesi tehlikesini önlemek amacıyla savunduğu plebisiter lider demokrasisinin hem demokratik hem de antidemokratik potansiyele sahip olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Max Weber, bürokrasi modeli, bürokrasinin kendiliğindenleşmesi, plebisiter lider demokrasisi.

ZUSAMMENFASSUNG

EINE UNTERSUCHUNG ÜBER DIE PLEBISZITÄRE FÜHRERDEMOKRATIE VON MAX WEBER

Das Ziel dieser Studie ist eine analytische, theoretische und kritische Untersuchung der „plebiszitären Führerdemokratie“ von Max Weber. Das klassische Bürokratiemodell wurde durch Weber entwickelt. Danach sei die bürokratische Verwaltung die formal rationalste Form der Herrschaftsausübung. Die technische Überlegenheit der Bürokratie hält Weber als Grund für die Verbreitung dieses Idealtyps in Wirtschaft und der öffentlichen Verwaltung, wobei er diese Organisationsform für historisch unvermeidlich hält. Weber war jedoch trotz seiner positiven Aspekte einer der schärfsten Kritiker des Bürokratiemodells. Die bürokratische Herrschaft führe nach Weber zur Standardisierung der Lebensverhältnisse, behindere die Meinungsfreiheit, zerstöre das Kulturmenschentum und drohe vor allem mit ihren Verselbständigungstendenzen, sich in die Politik einzumischen. Neben der theoretischen Dimension führten ihn die in den praktischen und institutionellen Dimensionen beobachteten negativen Konsequenzen der bürokratischen Herrschaft nach alternativen Lösungen für die genannten Probleme zu suchen. Die plebiszitäre Führerdemokratie, die von Weber als eine alternative Perspektive in der Trilogie von Demokratisierung, Parlamentarisierung und direkter Volkswahl des Präsidenten gefordert wurde, basiert auf seine Kritik der bürokratischen Herrschaft. In diesem Zusammenhang zielt diese Studie darauf ab, das Konzept der plebiszitären Führerdemokratie zu untersuchen, für die unseres Wissens keine umfassende Studie in der türkischen Literatur vorliegt, und auch um eine Grundlage für nachfolgende akademische Studien zu bilden. Diese Arbeit ist eine qualitative und deskriptive Untersuchung mit einem analytischen und theoretischen Schwerpunkt auf Politikwissenschaft / politische Philosophie. Das Hauptargument dieser Arbeit hingegen ist, dass der auf den ersten Blick vorhandene Widerspruch zwischen der Effizienzthese, die besagt, dass die moderne Bürokratie formal-rationalste Form der Herrschaftsausübung sei, und der Verselbständigungsthese, die auf die freiheitsreduzierenden Aspekte der modernen Bürokratie hindeutet, eigentlich gar keinen Widerspruch ist und die vom Weber zum Aufhalten der Verselbständigungsgefahr der modernen Bürokratie entwickelte plebiszitäre Führerdemokratie über demokratisches und antidemokratisches Potential verfügt.

Schlüsselwörter: Max Weber, Bürokratiemodell, Verselbständigung der Bürokratie, plebiszitäre Führerdemokratie.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın en zor kısmı yabancı kaynakların tedarik edilmesiydi. Bu konuda bana özveriyle destek olan kızım Ebru'ya ve değerli arkadaşım İsmail DEMİR'e teşekkürü bir borç bilirim.

Akdeniz Üniversitesindeki tüm hocalarıma ve beni bu çalışmaya teşvik eden Sayın Prof. Dr. Erol ESEN'e şükranlarımı sunarım.

Çalışmam boyunca yardımını esirgemeyen ve rahat bir çalışma ortamı sunarak bana destek olan değerli dostum Bekir SÖZEN'e sonsuz teşekkür ederim. Onun desteği olmasaydı bu çalışmayı gerçekleştiremezdim.

Derin bilgisi, birikimi ve tecrübesi ile bana yol gösteren ve her konuda destek olan, değerli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN'a samimi ilgisinden ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca değerli katkıları ve önerileri için tez jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Rezzan AYHAN TÜRK BAY ve Dr. Öğr. Üyesi Kadriye OKUDAN DERNEK'e de teşekkürlerimi sunuyorum.

Nihayet bu tez çalışmam süresince ihmal ettiğim eşim Hülya'ya ve kızım Ada'ya bu yorucu dönemde bana katlandıkları için teşekkür ederim.

Sezai
ZEYBEKOĞLU

ÖNSÖZ

Dünyada çok tanınan, fakat az bilinen düşünürler vardır. Bu düşünürlerin belki de en önemlilerinden birisi Max Weber'dir. Bir bilim insanı olarak sosyal bilimlerin birçok dalında eserler vermiş olan ve çok sayıda bilim dalının kurucusu olarak kabul edilen Weber'in siyasi görüşleri, yaygın olarak bilinmemektedir. Weber'in temel bilimsel ilgisi Batı kültürünün rasyonelleşme sürecinin incelenmesidir. Ona göre Protestan ahlakı ile birlikte din rasyonelleşmiş, kapitalist üretim metotlarıyla ekonomi rasyonelleşmiş, modern hukukla hukuk rasyonelleşmiş ve milli devletlerin kurulması ve bürokratik şekilde organize edilmiş egemenlik aygıtının ortaya çıkmasıyla da devlet yönetimi rasyonelleşmiştir. Weber'in Batı toplumlarının rasyonelleşme sürecinin bir parçası olarak gördüğü devlet yönetiminin rasyonelleşmesini açıklamasındaki temel amacı, daha iyi bir yönetim aygıtı arayışı değil, aksine egemenliğin nasıl kurulduğuna, yani insanların bir otoriteye neden boyun eğdikleri sorusuna cevap aramaktır. Weber, otoriteye itaatin sebebi olarak meşruiyet inancı kavramını geliştirmiş ve insanların bir egemenliği meşru görmelerini yasal-rasyonel egemenlik, geleneksel egemenlik ve karizmatik egemenlik başlıkları altında üç idealtip olarak incelemiştir. Weber, bu incelemesinde yasal-rasyonel egemenliğin tipik yönetim aygıtı olan rasyonel bürokrasinin, kesinlik, istikrar, disiplin, katılık ve güvenirlik gibi kriterlere göre, egemenlik uygulamanın en şekli-rasyonel formu olduğunu ve verimliliği sebebiyle bu formun kaçınılmaz olarak bütün dünyaya yayılacağını belirtmiştir.

Fakat bürokrasi aygıtı, uzmanlık eğitimi almış ve bilgiye ulaşma konusunda diğer aktörlere göre daha hızlı olan üyeleri ve verimliliği sayesinde politik bağımsızlaşma (kendiliğindenleşme- Verselbstaendigung) eğilimindedir. Bu eğilim, bürokrasinin siyasetin alanına müdahalesi ve siyasi kararların uygulayıcısı olmaktan çıkıp siyasi karar veren organ haline gelmesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Yani Weber, bir taraftan bürokrasiyi Batı'nın dünyaya hâkim olmaya yönelik metodik-rasyonel kültür geleneğinin bir sonucu ve aracı olarak kabul etmekte, diğer taraftan bürokratikleşmenin uzun vadede bireylerin özgürlüğüne, kendilerini gerçekleştirmelerine, mevcut kalıplaşmış ilişkileri aşmalarına ve böylece dinamik kapitalist ekonomik gelişime, açık sosyal ilişkilere ve siyasete engel olacağını öngörmektedir. Nitekim bürokrasi egemenliğinin doğurabileceğini öngördüğü bu olumsuz sonuçların, pratik boyutta Alman İmparatorluğunun özellikle Bismarck sonrası döneminde gerçekleştiğini görmüştür. Weber'in demokratikleşme, parlamenterleşme ve cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi üçlemesiyle geliştirdiği plebisiter lider demokrasisi modeli,

bürokrasinin kendiliğindenleşme eğilimlerinin önlenmesi amacına yönelik bir yönetim modelidir.

Weber'in plebisiter lider demokrasisi yaklaşımıyla talep ettiği demokratikleşme, özellikle Prusya'da uygulanan üç sınıflı seçim sisteminin kaldırılmasıyla seçim sisteminin demokratikleştirilmesi ve eşit oy hakkı talebi yanında geniş bir demos tanımını içermektedir. Fakat askerlere, işçilere ve kadınlara da seçme hakkı tanımak isteyen Weber'in bu talebi, demokratik katılımı artırmaktan ziyade toplumsal barışın sağlanmasına yönelik bir çabadır. Parlamentarleşme ile kastettiği ise parlamentonun güçlendirilmesidir. Weber'in parlamento tanıdığı fonksiyon, bürokrasinin denetimini sağlamak ve parlamento mücadelelerinde lider kişiliklerin yetişmesine ve seleksiyonuna imkân tanımaktır. Ona göre ancak bu sayede bürokrasi egemenliğine karşı bir denge sağlanabilecektir.

Weber'in yaklaşımının ve analizinin pratik ve kurumsal boyutunu teşkil eden Alman İmparatorluğu'na bakıldığında söylenebilir ki dönemin Alman siyasi partileri, sınıf veya mezhep temeline dayalı dünya görüşü partileridir ve Weber'e göre her büyük organizasyonun kaderi olan bürokratikleşmenin etkisi altındadır. Bu partilerde yükselmek, bürokrasinin en temel özelliği olan hiyerarşi basamaklarından çıkmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda bürokrat ve siyasetçi ideallerini tanımlayan Weber; farklı sorumluluk anlayışları sebebiyle bürokratin yasalara göre gerçekleştireceği yönetim eyleminde tarafsız davranması gerektiğini, siyasetçinin ise sorumluluğu kendisine ait kararlar alması, toplumu bir amaç etrafında toplayabilmesi ve seçmenin oyunu alabilmek için mücadele etmesi gerektiğini belirtir. Ona göre mevcut parti bürokrasilerinden veya devlet bürokrasisinden karizmatik bir liderin yetişmesi neredeyse imkânsızdır. Karizmatik bir liderin ülke yönetimini üstlenebilmesi, Weber'e göre, ancak kitlenin güvenini kazanacak karizmatik bir liderin halk tarafından doğrudan seçilmesiyle mümkündür.

Metodolojik açıdan bakıldığı zaman, Weber'in pozitivist veya metafizik olmayan bir sosyal bilim anlayışını meşrulaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Onun bu bağlamda geliştirdiği değer yargısından bağımsız bilim aksiyomu, sosyal bilimlerde ahlaki ve siyasi tüm pozisyonların araştırmadan uzak tutulmasını ve araştırmacının elde ettiği sonuçları herhangi bir dünya görüşünün temellendirilmesi amacıyla kullanmamasını gerektirir. Weber'in değer yargısından bağımsız sosyal bilim anlayışına göre, olgular ve değer yargıları birbirine karıştırılmamalıdır. Bu düşünceye uygun şekilde Weber, kullandığı kavramları şekli olarak tanımlanmakta ve herhangi bir değer yargısı yüklememektedir. Bu açıdan Weber'in demokrasiyi de normatif olarak anlamadığı belirtilmelidir. Halkın egemenliği anlamında bir demokrasi, Weber için sadece Antik Yunan'ın şehir devletleri gibi idari görevlerde

uzmanlaşmanın olmadığı küçük gruplarda mümkündür. Egemenlik, daima az sayıda kişi tarafından uygulanır. Bu düşünceye uygun olarak, demokratik bir devlet düzeni, Weber için, sadece demokrasi teorisine ilişkin mülahazalardan dolayı her zaman ve her yerde desteklenmesi gereken bir amaç değildir. Seçim, siyasi liderliğin belirlenmesinde kullanılabilecek çok sayıda araçtan sadece biridir.

Bilim insanı Weber değer yargısından bağımsız sosyal bilim aksiyomuna bağlı kalırken, siyasetçi Weber değer yargısından bağımsız değildir. Siyasetçi Weber, milletin güç menfaatlerinin korunmasını en üst ideal olarak belirlemiş ve bunu, daima göz önünde bulundurmıştır. Ona göre, milletin uluslararası arenada etkili olabilmesi için, hükümeti oluşturanların yeterli ölçüde siyasi olgunluğa sahip olmaları gerekir. Bu siyasi olgunluk, onların milletin menfaatlerini kendi sınıf menfaatlerinin ve diğer tüm menfaatlerin üzerinde tutmasını sağlayacaktır. Weber'in demokrasiye bakışı da milli güç menfaatlerine ulaşmak için ülke içindeki ön şartların sağlanmasının en iyi yolu olarak araçsal bir niteliğe sahiptir. Weber'e göre güçlü bir devlet, güçlü bir yönetime sahip olmak zorundadır. Fakat içinde yaşadığı Alman İmparatorluğu, Weber'e göre güçlü bir yönetime sahip olmaktan uzaktır. İmparatorluğun kurucu başbakanı olan Bismarck, başarılı politikasıyla içe ve dışa karşı birliği sağlayıp korumayı başarmış; fakat iktidarda olduğu dönem boyunca siyasi kadroları neredeyse tamamen bürokrasiden seçerek sivil siyasetçilerin gelişme imkânını ortadan kaldırmış ve parlamentonun güçlenmesini engellemiştir. Bir siyasetçi olarak Weber'in tüm çabası, devletin bütünlüğünü koruyacak karizmatik siyasi liderlerin yetişebilmelerine ve devlet yönetimini üstlenebilmelerine yöneliktir. Ona göre bürokratik egemenlik negatif politikalarla statükoyu korumak isterken, karizmatik siyasi liderler uygulayacakları pozitif politikalarla Alman İmparatorluğu'nun bir dünya gücü olma yolunda ilerlemesini sağlayacaktır.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan kavramsal ve teorik çerçeve içerisinde; Weber'in temel bilimsel düşüncelerini, siyaset anlayışını ve plebisiter lider demokrasisi kavramını inceleyeceğimiz bu çalışmada, modern bürokrasinin egemenlik uygulamanın en şekli-rasyonel formu olduğunu ifade eden verimlilik tezi ile yine modern bürokrasinin özgürlükleri kısıtlayıcı yönünü ifade eden kendiliğindenleşme tezi arasındaki çelişki ele alınacaktır. Bu bağlamda bu tez çalışmasının temel argümanı, bu çelişkinin kaynağının tespit edilmesidir.

Bununla birlikte Weber'in savunduğu plebisiter lider demokrasisi, akademik literatürde bazı düşünürler tarafından elitist demokrasi teorilerine dâhil edilmekte, bazı düşünürler tarafından ise Nasyonal Sosyalist Hitler iktidarının teorik temellerini oluşturduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu kapsamda Weber'in demokrasi anlayışı, siyaset bilimi

literatüründe sert eleştirilere konu edilerek sorgulanmaktadır. Bazı alternatif görüşlerse Weber'in amacının Alman İmparatorluğunun bir dünya gücü olabilmesi için en uygun yönetim şeklini aramak olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada Weber'in siyasi düşünceleri elitist teoriler ve klasik liberal teori açısından da incelenmektedir. Bu bağlamda ortaya attığımız plebisiter lider demokrasisinin hem demokratik hem de antidemokratik potansiyele sahip olduğu argümanı sonuç bölümünde tartışılacaktır.

Metodolojik açıdan bu çalışma, teorik ve analitik siyaset bilimi/felsefesi odaklı; nitel ve betimleyici bir çalışmadır. Bu çalışmada Weber'in plebisiter lider demokrasisi yaklaşımı, teorik ve analitik bir yöntemle; tarihsel analizin yanında birincil ve ikincil kaynakların taranması ve irdelenmesi yoluyla analiz edilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Weber'in plebisiter lider demokrasisi hakkındaki görüşleri bir kitap halinde değil, I. Dünya Savaşı süresince ve sonrasında bilimsel dergilerde ve günlük gazetelerde uzun makaleler olarak yayımlanmıştır. Bu nedenle, ilk olarak Weber'in kendi yayınları incelenmiş, daha sonra konu hakkında yayımlanmış olan ikincil kaynaklar, özellikle Almanca kitaplar ve makaleler taranıp incelenmiştir. Çalışmada kullanılan doğrudan alıntılar ise yazar tarafından tercüme edilmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde Weber'in hayatı kısaca incelenip içinde yaşadığı ve sorunlarına çözüm üretmeye çalıştığı Alman İmparatorluğu hakkında genel bir tarihi çerçeve çizildikten sonra onun tüm bilimsel çalışmalarında uyguladığı değer yargısından bağımsız bilim aksiyomu ve anlayıcı sosyolojisi, siyasi görüşlerinin anlaşılmasına temel olmak üzere irdelenecektir. Weber'in siyasi düşüncelerinin temeli, yukarıda da kısaca belirtmeye çalışıldığı gibi, kendisinin geliştirmiş olduğu bürokrasi modeline ve yine Weber'in bu modele yönelttiği eleştirilere dayanmaktadır. Bu açıdan Weber'in demokrasi anlayışının sistematik ve tutarlı bir analizini ortaya koyabilmek için, bu çalışmada bürokrasi modelinin ve bu modele Weber tarafından yöneltlen eleştirilerin incelemesine geniş bir yer verilecektir. Bu nedenle ikinci bölümde Weber'in bürokrasi modeli, egemenlik sosyolojisi bakış açısından incelenecek ve hem Weber'in bürokrasi eleştirisi hem de akademik literatürde bürokrasi modeline yöneltlen eleştiriler ele alınacaktır. Üçüncü bölümde Weber'in devlet anlayışı, milli güç siyaseti ve demokrasi anlayışı incelendikten ve siyaset ve ahlak ilişkisi hakkındaki görüşleri ele alındıktan sonra Weber'in demokrasi teorileri içindeki yeri ve yakın olduğu yaklaşım olarak gösterilen elitist demokrasi teorileri üzerine kısa bir teorik çerçeve sunulacaktır. Nihayet bu bölümün sonunda plebisiter lider demokrasisini oluşturan demokratikleşme, parlamenterleşme ve cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi konuları ele alınacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise plebisiter lider demokrasisi yaklaşımının eleştirel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Son olarak vurgulayarak not etmek gerekir ki, birçok büyük düşünür gibi Weber de yeni kavramlar üreten, var olan kavramlara yeni anlamlar yükleyen ve teorisini bu kavramlar üzerine kuran bir düşünürdür. Weber'in kullandığı kavramların anlamları, Türkçe akademik literatüre anlaşılır bir şekilde aktarılamamaktadır. Mesela Weber, hiçbir zaman “bürokrasi en rasyonel yönetim aygıtıdır” gibi bir ifade kullanmamıştır, çünkü rasyonelliğe farklı anlamlar yüklemiş ve hangi rasyonelliği kastettiğini her seferinde ifade etmiştir. Weber'in anlaşılmasındaki zorluk, bir ölçüde Weber'in kavramlarının içerdiği anlamların anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda bu tezin ikincil bir amacı da Weber'in siyasi görüşlerinde ve bürokrasi modelinde anlaşılma zorlukları içeren konulara dikkat çekmek ve Weber'in bu konularda aslında neyi kastettiğinin anlaşılmasına katkı sunmak olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAX WEBER HAKKINDA

1.1. Giriş

Plebisiter lider demokrasisi yaklaşımı, Max Weber'in siyasi görüşlerinin odağını oluşturmaktadır. Onun siyasi görüşlerinin anlaşılmasına zemin hazırlamak amacıyla bu bölüme onun yetiştiği ve yaşadığı çevreyi, ailesini, eğitimi, akademik ve özel hayatını içeren kısa bir hayat hikâyesiyle başlanmaktadır. Weber, plebisiter lider demokrasisi yaklaşımını içinde yaşadığı Alman İmparatorluğunun özel şartlarından hareketle ve Alman İmparatorluğunun problemlerine çözüm olması amacıyla geliştirmiştir. Bu sebeple Alman İmparatorluğu hakkında çizilecek kısa bir tarihi çerçeve, Weber'in yaşadığı dönemin anlaşılmasına hizmet edecektir. Weber'de bilim ve siyaset ilişkisinin anlaşılması için, onunla özdeşleşmiş olan ve onun bilimsel yazılarında hep uyguladığı en önemli metodolojik yaklaşım olan değer yargısından bağımsız sosyal bilim anlayışının incelenmesinden sonra, anlayıcı sosyoloji olarak ifade edilen Weber sosyolojisi ve Weber'in siyasi terminolojisi, bu çalışmanın kapsamına uygun şekilde kısaca özetlenmektedir. Siyasetçi Weber'in bilim insanı Weber'den farklı olarak siyasi yazılarında değer yargısından bağımsızlık anlayışına uymadığına dikkat çekilerek bu bölüm tamamlanacaktır.

1.2. Max Weber'in Hayatı

Maximilian Carl Emil Weber¹, 21 Nisan 1864 tarihinde Prusya Krallığı'nın Erfurth kentinde 8 çocuklu bir ailenin en büyük çocuğu olarak doğmuştur. Babası Max Weber, annesi ise Helene Weber'dir. Erkek kardeşlerinden biri olan Alfred Weber de (1868–1958) kendisi gibi ünlü bir sosyologdur.

Baba Weber (1836–1897), Westfalya'da tekstil fabrikatörü, sanayici ve tüccar bir aileden gelmekte olup hukuk doktorasına sahip bir yerel yönetici ve politikacıdır. Prusya Meclisinde ve Alman İmparatorluğu Federal Meclisinde milletvekilliği yapmıştır (Mommsen, 1974a: 3). Büyükbaba Karl August Weber, Bielefeld eşrafından olup Max Weber için erken kapitalist girişimcilerin prototipidir. Amcası Carl David Weber ise bir dokuma atölyesini devralıp modern işletme yöntemlerini uygulayarak Weber için modern kapitalist girişimci örneğini oluşturmuştur (Kaesler, 2014: 15; Kaesler, 2014a: 110).

¹ Asıl adı Maximilian Carl Emil Weber olmakla birlikte Max Weber olarak bilinir. Babasının adı ise Max Weber'dir. Ancak bu çalışmada herhangi bir yanlış anlamaya mahal bırakmamak için kendisi Max Weber, babası ise baba Weber olarak anılmaktadır.

Baba tarafından mülk sahipleri sınıfına dâhil olan Weber, anne tarafından Fallenstein ailesiyle zamanın entelektüel sınıfının bir mensubudur. Annesi Helene, (1844–1919), yüksek devlet görevlerinde bulunmuş olan babasından etkilenmiş ve kendisi de eğitilmiş, derin dini duyguları olan ve sosyal problemlerle ilgilenen, fakirlere yardım eden bir kadındır (Weber, 1926: 764-767).

Weber'in çocukluk yıllarında babası Berlin Parlamentosunda milletvekilidir. Hem halkın yönetime katılmasını hem de hanedanın güçlenmesini desteklemiştir. Önceleri milli liberal görüşleri savunmakla birlikte, zamanla pragmatik ve güncel politikaya odaklı tipik bir Alman siyasetçi olmuştur. Weber, bir nevi politikanın içine doğmuştur. Weber ailesinin evi, dönemin önemli siyasetçileri ve bilim adamlarının uğrak yeridir (Mommsen, 1974a: 3). Weber'in çocukluğunu geçirdiği bu çevrenin, daha sonra *Meslek Olarak Siyaset* makalesindeki politikacı tanımında etkili olduğu gözden kaçmaz (Weber, 1992: 5-10). Babanın dünya zevklerine düşkünlüğü ve dini bir riyakârlık belirtisi olarak görmesi ve buna karşılık annenin koyu Protestan yaşam tarzı ve hümanizmi, aile içinde sık sık çatışmalara neden olmuştur. Anne Helene, pek başarılı olamasa da küçük Weber'e dini bir eğilim ve sosyal sorumluluk duygusu vermeye çalışmıştır (Kaesler, 2014: 15).

Weber'in ailesi hakkında daha fazla bilgi aktarmak bu çalışmanın kapsamını aşacaktır. Ancak buradaki amacımız, Weber'in nasıl bir ortamda yetiştiğini açıklayarak yetişme ortamının sonraki çalışmalarına etkisine işaret etmektir: Erken kapitalist girişimci olan büyükbaba, bir modern kapitalist olan amca, dünya zevklerine düşkün baskıcı ve tipik Wilhelm dönemi politikacısı olan bir baba ve kendini tümüyle dine ve hümanist çalışmalara adanmış bir anne; dikkat edilirse bu örneklerin her biri, Weber'in verimli bilimsel çalışmalarına ilham kaynağı olmuş birer faktördür. 1895 yılında Freiburg Üniversitesi'nde yaptığı göreve başlama konuşmasında Weber, kendisini “ben, burjuvazi sınıflarının bir üyesiyim; kendimi böyle hissediyorum ve o sınıfların görüşlerine göre yetiştirildim” (Weber, 1988c: 20) şeklinde ifade etmiştir. Weber'in burjuvazi sınıflarından bahsetmesi, modern kapitalist dönemde proletaryanın karşısında veya feodalizmin soylu ve köylü sınıfının karşısında standart bir burjuva sınıfı² olmadığına işaret etmektedir. Weber, ekonomik olarak burjuva sınıfına dâhildi, çünkü ailesi daha ziyade anne tarafından kalan mirasın rantıyla geçimini sağlamaktaydı.

² Burada burjuva olarak kullanılan Bürger kavramı, Marksist terminolojinin yüklediği anlamdan bağımsız olarak anlaşılmalıdır ve zaman içinde değişime uğrayan bir kavramdır. Ortaçağda bir kentin kalesi (Burg) içinde yaşayan ve o kentin yönetimine katılan eşrafı ve lonca üyelerini kastederken mesela 1794 tarihli *Prusya Genel Memleket Kanununda (Allgemeines Landrecht für Preussische Staaten vom 1794)* (madde 6) soylu ve köylüler dışındaki ülke halkı olarak ifade edilmiştir. Aynı kavram, Weber'in yaşadığı dönemde tüccar veya sanayici girişimcileri, mülk sahiplerini ve eğitilmiş kişileri ifade etmektedir. Günümüzde ise bir ülkenin tüm vatandaşları anlamında kullanılmaktadır. McRae, Weber'in Marksist anlamda da bir burjuva olduğunu ifade etmiştir (McRae, 1985: 39).

Prusya yerel yönetimlerinde çalışıp daha sonra Prusya Meclisinde ve Alman İmparatorluğu Meclisinde Milli Liberal Partiden milletvekilliği yapmış olan babasından dolayı politik burjuvaziye dâhildi ve nihayet anne tarafından gelen eğitim geleneği ve kendi bilimsel kariyeriyle eğitim burjuvazisine dâhildi (Kaube, 2014: 14-17).

Weber, okul yıllarında öğretmenleri nezdinde pek başarılı bir öğrenci değildir ve daha çok saygısız bir öğrenci olarak hatırlanır; fakat iyi bir okuyucudur. Liseyi bitirdiği zaman dönemin önemli tarihi eserlerini (Theodor Mommsen, Ernst Curtius), Antik Yunanı (Homer, Herodot, Cicero, Sallust, Vergil, Livius) ve filozofları (Spinoza, Schopenhauer, Kant) okumuş aydın bir gençtir. Derslerden sıkılan genç Weber'in 40 ciltlik Goethe külliyyatını öğretmenlerinden gizlice sıranın altında okuduğu söylenir (Kaesler, 2014: 16; Kaesler, 2014a: 16).

1882 yılında liseyi bitiren Weber, hemen arkasından Heidelberg'de üniversite eğitimine başlamış ve ana dal olarak hukuk ve yan dal olarak ekonomi, tarih, felsefe ve ilahiyat bölümlerinde okumuştur (Kaesler, 2014: 16; Mommsen, 1974a: 4). Üç sömestr burada okuduktan sonra, eğitim hayatına bir yıllık askerlik görevi için gittiği Strasburg'da devam etmiştir. Burada yaşayan iki teyzesinin tarihçi ve jeolog olan eşlerinin, Weber üzerinde önemli etkileri olmuştur. Özellikle teyzesi Ida'nın eşi, bir tarih profesörü ve aynı zamanda babasının yakın dostu olan Hermann Baumgarten, Weber'in hem politik hem de entelektüel açıdan örnek aldığı kişi ve dostu olmuştur. Bismarck yönetimine taviz verip onunla uzlaşma yoluna giden babasına karşılık Hermann Baumgarten³, 1848 devriminin liberal ruhunu hala taşımaktaydı (Kaesler, 2014: 17; Mommsen, 1974a: 5). Weber, babasının Bismarck'ı destekleyen görüşlerinin aksini Hermann Baumgarten'de bulmuştur. Her ne kadar onun katı görüşlerini tamamen üstlenmemiş olsa da Weber'in Bismarck'ın politikasına karşı tutumu, Hermann Baumgarten ile tartışmalarıyla şekillenmiştir (Mommsen, 1974a: 5).

Weber, 1884 yılında Berlin'e ailesinin yanına giderek eğitimine burada devam etmiştir. Berlin Üniversitesinde kısa aralar vererek geçirdiği üç yılda, Georg Beseler'den özel hukuk, Ludwig Aegidi'den devletler hukuku, Rudolf von Gneist'dan Alman ve Prusya idare hukuku, Heinrich Brunner ve Otto von Gierke'den Alman hukuk tarihi dersleri almış ve Theodor Mommsen ve Heinrich von Treitschke'nin tarih derslerini dinlemiştir (Kaesler, 2014: 19; Mommsen, 1974: 11).

³ Hermann Baumgarten, 1848 devriminin ateşli bir savunucusu olan bir gazetecidir. Devrim sonrasında Sansür Kurumuyla yaşadığı sıkıntılardan sonra gazeteciliği bırakıp tarihçi olmuştur. 1866 yılına kadar Weber'in babası gibi milli liberal görüşlere sahiptir: Ona göre milli devletin kurulması, Alman politikasının en önemli hedefidir ve birlik, devlet gücü ve milli bağımsızlık, politik değerlerin en değerlileridir. Fakat imparatorluğu kuran Bismarck'ın liberal değerlerden ayrıldığını görüp, onu destekleyen diğer milli liberallerden ayrılmıştır (Mommsen, 1974a: 5-6).

Weber, 1889 yılında “İtalya şehirlerindeki ev ve ticaret cemiyetlerinin kolektif şirketlerinin müşterek sorumluluk ve özel malvarlığı prensibi” konulu doktora tezini vermiştir. 1892 yılında yine Berlin Üniversitesi’nde verdiği doçentlik tezinin konusu ise “Roma tarım tarihinin idare hukuku ve özel hukuk için önemi”dir (Kaesler, 2014: 20). Weber, tezinde ortaya attığı görüşlerini tez savunmasında başarıyla savunmasıyla ve dönemin en önemli Roma tarihçisi ve önemli hukukçularından sayılan T. Mommsen ile yaptığı tartışmayla bilimsel çevrenin dikkatini çekmiştir. Weber’in annesi Marianne, T. Mommsen’in bu tartışma sonrasındaki ifadelerini şöyle anlatır: “Bir gün ölmek zorunda kalırsam; evlat, işte mızrağım, artık o bana ağır geliyor, demek isteyeceğim tek kişi, çok değer verdiğim Max Weber’den başkası değildir” (Weber, 1926: 121).

Doçentlik tezine başladığı sırada Weber, *Sosyal Politika Derneğinden (Verein für Socialpolitik)* aldığı “Doğu Elbe bölgesi tarım işçileri” konulu araştırmasını gerçekleştirmiştir. Prusya’nın taşra bölgelerinde yaptığı ve 900 sayfayı bulan bir rapor halinde sunduğu bu araştırmada Weber, o dönemde Prusya’da hala güçlü olan aristokrasi kalıntılarının (Junker) büyük çiftliklerinin parçalanıp İmparatorluğun batı bölgelerinden getirilecek çiftçi ailelerine verilmesini ve devletin Polonya sınırının doğudan gelen tarım işçilerine kapatılmasını talep etmiştir. Ona göre Slav ülkelerinden gelen sezonluk işçilerinin sebep olduğu yabancılaşıma, ancak bu sayede önlenebilecektir (Weber, 1988c: 22-23). Bu araştırmanın da kendisine sağladığı itibarla Weber, 1893 yılında daha 29 yaşındayken Berlin Üniversitesine hukuk profesörü olarak atanmıştır (Kaesler, 2014: 21).

1893 yılı Weber’in özel hayatı açısından bazı olumsuzluklar getirmiştir. Birincisi, Weber’in siyasi ve entelektüel gelişiminde önemli etkilere sahip olan Hermann Baumgarten vefat etmiştir. Diğer önemli gelişme ise Weber’in, kuzeni Marianne Schnitger ile evlenmesidir. Weber, bu evlilikte özellikle cinsel açıdan bir tatmin bulamamış; fakat bir çocuk sahibi olmayan Weber ailesi, Weber’in evlilik dışı ilişkilerinin eşi tarafından öğrenilmesinden sonra bile Weber’in ölümüne kadar sürmüştür (Kaesler, 2014: 23; Kaesler, 2014a: 453).

Weber, 1894 yılında Freiburg Üniversitesi’nde ünlü iktisatçı Eugen von Philippovich’in halefi olarak ekonomi ve maliye profesörü olarak çalışmaya başlamıştır. Bu üniversitede 1895 yılında yaptığı ve Freiburg konuşması olarak bilinen konuşmasıyla, akademik çevreyi de aşan reaksiyonlarla karşılaşmıştır. Büyük ölçüde yukarıda bahsedilen Doğu Elbe tarım işçileri hakkında yaptığı araştırmayı temel alan bu konuşmasında Weber, hayatının sonuna kadar büyük ölçüde takip edeceği bilimsel ve siyasi görüşlerini ortaya koymuş ve o zamanki nasyonal ekonomi okullarını, yani hem kürsü sosyalistlerini hem de

Schmoller kökenli ve etnik-kültürel yönelimli nasyonal ekonomistleri eleştirmiştir. Weber, bu okulları değer yargıları ve olgular hakkındaki ifadeleri birbirine karıştırmakla suçlamıştır (Kaesler, 2014: 24; Weber, 1988c: 22).

1896 yılında tarihçi okulun önemli temsilcilerinden olan Karl Knies'in halefi olarak Heidelberg Üniversitesi ekonomi ve maliye profesörlüğüne atanan Weber, 1897 yılında burada babasıyla yaşadığı bir tartışmanın hemen arkasından psikolojik bir rahatsızlığa yakalanmıştır. Weber, annesine karşı sergilediği otoriter davranışları sebebiyle babasıyla kavga etmiştir. Kavganın sebebi, baba Weber'in Weber'in anneannesinden kalan mirasın bir kısmını annesinin kullanmasını engellemesi ve onun oğlu Karl'ın derslerine yardımcı olması için evine aldığı bir ilahiyat öğrencisini, onlara sormadan evden atmış olmasıdır. Weber'in babasının bu kavgadan kısa bir süre sonra oğlu ve eşiyle barışmadan 10 Ağustos 1897 tarihinde ölmesinden, Weber kendisini sorumlu tutmuştur. Bundan kısa süre sonra Weber'in sinir krizlerinin, fiziki ve psikolojik rahatsızlıklarının ilk işaretleri başlamıştır. Halsizlik, uykusuzluk, huzursuzluk, vicdan azabı, yorgunluk ve korku şeklinde kendini gösteren hastalığı sebebiyle Weber; okuyamaz, yazamaz, konuşamaz ve hatta yürüyemez ve uyuyamaz hale gelmiştir (Kaesler, 2014: 24; Weber, 1926: 255).

Babasıyla yaşadığı tartışmanın yanında, Weber'in rahatsızlığına sebep olmuş olabilecek başka muhtemel sebepler de sayılmaktadır. Bu sebepleri ayrıntılı bir şekilde incelemek bu çalışmanın kapsamını aşacağından, burada bu sebeplere kısaca değinmekle yetinilecektir. Muhtemel sebeplerden biri, Weber'in çocukluğunda geçirdiği menenjit hastalığıdır. Bu hastalık sonucunda Weber'in çocukluğu, annenin şefkatli ilgisi altında hastalıklı bir çocuk olarak geçmiştir. Diğer bir sebep ise anne ve teyzenin dindarlığı ve babanın dini riyakârlık olarak gören tutumu arasında Weber'in bir kişilik bunalımı yaşamış olabileceğidir. Ve nihayet Weber, Strasburg'da askerliği sırasında tanıştığı gençlik aşkı Emmy Baumgarten'i onun bir hastalığa yakalanmasıyla bırakıp, Marianne ile evlenerek mutsuz bir evlilik yapmış olması ve asketik bir yaşam tarzına bürünmüş olan çalışma disiplini de Weber'in ruh sağlığına olumlu etki yapmamıştır (Kaesler: 2014: 25).

Hastalığının ortaya çıkmasından sonra ders vermekte zorlanan Weber, 1899 yılında üniversite hayatına ara vermek zorunda kalmıştır. Üniversiteden ayrılma talebi, üniversitesi tarafından önce uzun bir hastalık iznine çevrilmiş; fakat 1903 yılında nihai olarak üniversiteden ayrılmış ve 1919 yılına kadar üniversiteye dönmemiştir (Kaesler, 2014: 27). Bu dönemde İtalya ve İsviçre'ye defalarca seyahat etmiş sağlığına yeniden kavuşmaya çalışmıştır.

1902 yılında Heidelberg’de metodolojik çalışmalarına başlamış ve çalışma gücüne tamamen sahip olmamasına rağmen metodik temellere sahip ve pozitivist ve metafizik olmayan bir sosyal bilimi meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu çalışmalarının ilk ürünleri, “Roscher, Knies ve tarihi nasyonal ekonominin mantıki problemleri” (Weber, 1968d: 1-145)⁴ ve “Sosyal bilimsel ve sosyal politik objektiflik” (Weber, 1968b:146-214)⁵ isimli makaleleridir. Özellikle son makale, değer yargısından bağımsızlık (Werturteilsfreiheit) ve idealtip (Idealtypus)⁶ konseptlerinin ilk defa kullanıldığı yayındır.

1904 yılında yayımladığı Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı (Weber, 1921) isimli çalışmasında Weber, modern kapitalizmi doğuran sebepleri aramıştır. Ona göre Kalvinist dindarlığın meslek düşüncesi, çileciliği, kader inancı ve metodik yaşam tarzı gibi bazı temel unsurları kapitalist ruhu teşvik etmiştir ve Püritenlerle birlikte sermaye birikimi sağlanmıştır (Hartz, 2004: 2). Weber’e göre Püritenlerin amacı, kar veya haz peşinde koşmak değil, aksine Tanrı’dan seçilmiş olduklarına (cennete gideceklerine) dair bir işaret almaktır. Aralıksız mesleki çalışma, Püritenlerde Tanrı’nın emrettiği bir yaşam şeklini ifade etmektedir (Bayer ve Mordt, 2008: 128; Röhrich, 2013: 104-106). Weber’e göre dünyevi çilecilik yoluyla Tanrı’nın yüceltilmesi ve kurtuluştan emin olma çabası, dini motifli meslek ahlakına ve bununla kapitalist ruha önemli bir etki yapmıştır (Weber, 1921: 82-84; 88-92; Röhrich, 2013: 104-105). Bu çalışmasında Weber, çileci disiplin, planlılık, ahlaki temelli meslek düşüncesi, gelenek karşıtı tutum, dur durak bilmeden çalışmak ve sermaye yatırımlarıyla modern kar elde etme çabası gibi bazı modern davranışları, ideolojik üst yapı olarak bir kenara bırakmak yerine, kapitalist ruhun önemli şartları olarak ele almıştır. Fakat kısmen Püritenizm etkisinde modern dünyayı yaratan bu özellikler, ona göre, çok geçmeden düşünsel temellerinden uzaklaşmıştır (Weber, 1921: 203-204; Peukert, 1989: 31).

Aynı yıl St. Louis’de düzenlenen dünya fuarı çerçevesindeki bir bilimsel kongreye katılmak üzere Weber, Amerika Birleşik Devletlerine gitmiştir. Bu kongrede uzun bir aradan sonra ilk defa kürsüye çıkmış ve “Almanya’nın geçmişte ve günümüzde tarım problemleri”

⁴ “Roscher und Knies und die logischen Probleme der historischen Nationalökonomie” isimli bu makale, 1903-1906 yılları arasında Schmollers Jahrbücher isimli derginin değişik sayılarında yayımlanmış ve Weber’in ölümünden sonra 1922 yılında Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre isimli kitabında toplanmıştır. Bu çalışmada 1968 tarihli Winckelmann baskısına dayanan internet yayınına atıf yapılmaktadır (Weber, 1968a)

⁵ “Die Objektivität sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis” isimli bu makale, 1904 yılında Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik isimli derginin 19. cildinde yayımlanmış (Weber, 1904), Weber’in ölümünden sonra 1922 yılında Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre isimli kitabında toplanmıştır. Bu çalışmada 1968 tarihli Winckelmann baskısına dayanan internet yayınına atıf yapılmaktadır (Weber, 1968b).

⁶ İdealtip (ideal tip) kavramı daha sonra ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır. Fakat bu kavramdaki “ideal” kelimesinin sıfat olarak algılandığı ve ulaşılmaması arzulanan bir tip olarak kullanıldığı durumlara akademik literatürde sık sık rastlanmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada “idealtip” şeklinde birleşik yazılarak özel bir anlam yüklenmiş bir kavram olduğunun vurgulanması uygun görülmüştür.

konulu bir sunum yapmıştır. Yaklaşık 4 ay süren Amerika gezisinde Weber, Protestan mezhepleri, politika makinesinin organizasyonu, Amerika’da bürokratikleşme, başkanlık sistemi ve Amerika’nın siyasi yapısı hakkında sonraki çalışmaları için de önemli izlenimler elde etmiştir (Kaesler, 2014: 28).

Weber, yine 1904 yılında Edgar Jaffe⁷ ve Werner Sombart ile birlikte *Sosyal Bilim ve Sosyal Politika Arşivi* isimli derginin yönetimine katılmış ve bu dergiyi dönemin sosyal bilim çalışmalarının merkezi haline getirmiştir (Mommsen, 1974a: 140). Weber, Sosyal Bilim ve Sosyal Politika Arşivi’nin sol kanadının lideri olup, muhafazakâr ve otoriter dergi yönetimine karşı mücadele etmiştir. Üniversite politikası hakkında da görüşlerini ifade etmiş, Georg Simmel’in Yahudi olmasından dolayı ve Robert Michels’in Sosyal Demokrat olmasından dolayı akademik kariyerlerinin engellenmesini eleştirmiştir (Kaesler, 2014: 28). 1906 yılında katıldığı Sosyal Demokrat Parti kongresinde, programsızlıkları ve küçük burjuvazi tutumları gerekçesiyle sosyal demokratları da eleştirmiştir (Keseler, 2014: 29).

Bu dönemde Weber, kendisinin de desteklediği 1905 Rus devriminin etkisiyle Almanya’da da liberalleşme olacağı ümidindeydi. Çar rejimini, Kayser’in kişisel yönetimine benzetiyordu. Kısa bir zaman içinde Rusça öğrenip Rusya’daki gelişmeleri yakından takip etmiştir (Kluge, 2011: 137; Mommsen, 1974a: 60). Fakat devrimin demokratikleşme yerine bürokratikleşme getireceğini görüp Rusya’ya komünizmin geleceği öngörüsünde bulunmuştur (Kaesler, 2014: 28).

Weber, 1909 yılında Ferdinand Tönnies, Georg Simmel ve kısa süre sonra Werner Sombart’ın da katılımıyla *Alman Sosyoloji Cemiyetini* kurmuştur. Hastalığının hala ara sıra nüksetmesine rağmen bundan sonra daha verimli bir yazın hayatı geçirmiş, birçok bilim insanıyla bilimsel ve siyasi tartışmalara girmiştir. Bu tartışmaların bazıları, düellolara ve mahkemelere konu olmuştur. 1912 yılındaysa değer yargısından bağımsız bilim konusundaki fikir ayrılıklarından dolayı Alman Sosyoloji Cemiyetinden ayrılmıştır (Kaesler, 2014: 32).

1913 yılı Weber için çok verimli geçmiştir. Daha sonra *Ekonomi ve Toplum* adıyla yayımlanacak olan eserinin bazı bölümlerini bu dönemde kaleme almıştır. Müzik sosyolojisi ve din sosyolojisi yazılarını bu dönemde tamamlamıştır.

I. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte Weber, rezerve subaylık görevine başlamış ve Heidelberg’de Rezerve Askeri Hastane’de görevlendirilmiştir. Bu görevinde 9 askeri hastane kurup yönetmiş ve bürokrasinin çalışmasını içeriden görme fırsatı bulmuştur. Weber’in I. Dünya Savaşına karşı tutumu, zaman içinde bazı değişiklikler göstermiştir. Savaşın başında Almanya’nın avantajlı olmadığı gerekçesiyle tereddüdünü ifade ederken, kısa

⁷ Edgar Jaffe, Weber’in evlilik dışı ilişki yaşadığı Else Jaffe’nin eşidir.

süre sonra Almanya’da hâkim olan savaş heyecanına kapılmıştır. Silahaltına alınma isteği yaşından dolayı reddedilince çok üzüntü duymuştur (McRae, 1985: 31). 1915 yılında askeri hastanedeki görevi sona erince bazı siyasi görevlere talip olduysa da başarılı olamamıştır. 1916 yılında savaşın Almanya için olumsuz gelişmesiyle birlikte savaşa karşı tutumunda tekrar değişiklik olmuştur. Polonya ve Belçika’nın işgalinden sonra Almanya’nın ilhak politikasına karşı yazılar yazmıştır. Özellikle denizaltı savaşlarına karşı çıkmış, denizaltı savaşlarının Amerika’nın savaşa dâhil olmasına sebep olacağını ve bunun Almanya için olumsuz olacağını savunmuştur (Kaesler, 2014: 34-35).

1917 yılında, Frankfurter Zeitung gazetesinde daha önce başladığı yazılarına devam etmiştir. Özellikle savaş sonrasında kurulacak yeni siyasi düzen hakkındaki yazılarını yazmaya bu dönemde başlamıştır. Sağlık problemlerini önemli ölçüde aşmış olan Weber, 1916 yılında Hinduizm ve Budizm hakkındaki ve 1917 yılında da Antik Yahudilik hakkındaki din sosyolojisi yazılarını yayımlamış ve artık yeniden üniversiteye dönmeyi düşünebilir hale gelmiştir. Nihayet 1919 yılında Viyana, Berlin, Bonn, Frankfurt ve Münih Üniversitelerinden aldığı tekliflerin arkasından Münih Üniversitesi’nde ders vermeye başlamıştır⁸.

Weber, 1918 yılında Alman Demokratik Partisine (Deutsche Demokratische Partei) üye olmuş ve 1919 yılı milli meclis seçimlerinde yoğun bir şekilde çalışmıştır; fakat liste sonundaki adaylığı, milletvekili seçilmesi için yeterli olmamıştır. 1918 yılında Federal Konseyin yeni anayasa taslağının esasları hakkındaki görüşmelerine bilirkşi olarak katılmış, ayrıca barış komisyonunun üyesi olarak Versay anlaşmasının görüşmelerinde bulunmuştur. Bunun dışında da farklı siyasi konumlarda görev alması söz konusu olmakla birlikte, bunların hiç birisi gerçekleşmemiştir (Kaesler, 2014: 37-38). 1919 yılında, daha önce 1917 yılında *Meslek Olarak Bilim* (Weber, 1992b) isimli konuşmasını yaptığı Münih Hür Öğrenciler Birliğinin ricası üzerine *Meslek olarak Siyaset* (Weber, 1992a) isimli ünlü konuşmasını yapmıştır.

1920 yılında annesi Helene’yi ve çok sevdiği kız kardeşini kaybetmenin üzüntüsünü yaşayan Weber, yakalandığı İspanyol gribinin etkisiyle erken yaşta hayatını kaybetmiştir.

⁸ Weber’in neden üniversite hayatına geri döndüğü ve neden Münih Üniversitesine gittiği konusunda bazı spekülasyonlar yapılmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi Weber, özellikle 1903 yılından beri düzenli bir gelire sahip değildir ve kendisinin ve eşinin ailesinden kalan mirasla geçimini sağlamaktadır. Ancak bu dönemde mirastan kalan malvarlığından pek bir şey kalmamıştır. Siyaset sahnesindeki çabaları da bir meyve vermeyince, artık gelir getiren bir işte çalışmak zorunda kalmıştır. Viyana, Berlin, Bonn ve Frankfurt gibi önemli üniversitelerden teklif almış olmasına ve hatta 1918 yılında Viyana’da bir dönem ders vermiş olmasına rağmen neden Münih Üniversitesine gittiği sorusu için verilebilecek tek cevap. Else Jaffe’nin Münih’te yaşıyor olmasıdır. Else Jaffe, Weber’in Sosyoloji Cemiyetinden arkadaşı olan Edgar Jaffe’nin eşi, Weber’in eşi Marianne’nin arkadaşı ve Weber’in doktora öğrencisidir. Weber ve Else Jaffe’nin dostlukları zaman içinde ilerlemiş ve evlilik dışı bir mahrem ilişki halini almıştır. Eşlerin de bildiği bu ilişki, Weber’in hayatının sonuna kadar devam etmiştir (Kaesler, 2014a: 455).

Weber'in hayatını kısaca incelediğimiz bu bölümden sonra aşağıda onun içinde yaşadığı ülke olan Alman İmparatorluğu hakkında kısa bir tarihi çerçeve çizilmektedir.

1.3. Alman İmparatorluğu

Weber'in hayatı ve düşünceleri, Alman İmparatorluğu'ndan bağımsız düşünülemez. Bu durum, sadece onların doğum sancılarının ve dünyayı terk etmelerinin aynı dönemde gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmaz. Weber'in genel olarak bilimsel çalışmalarının ve özel olarak siyasi fikirlerinin konusu ve kaynağı, Alman İmparatorluğu'dur. Plebisiter lider demokrasisiyle güçlendirmek ve demokratikleştirmek istediği devlet, Alman İmparatorluğu'dur. Bu sebeple bu bölümde, Weber'in neyi düzeltmek istediğinin anlaşılması amacıyla, Alman İmparatorluğu'nun siyasi ve toplumsal yapısı hakkında kısa bir özet sunulmaktadır.

Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, 1806 yılındaki Napolyon yenilgisinden sonra tarih sahnesinden çekilmiş, bu savaşta Napolyon tarafına geçen 16 prenslik, Fransa etkisi altında Ren Birliği'ni kurmuş; fakat Napolyon'un gücünü kaybetmesinden sonra bu birlik hemen dağılmıştır (Berg ve Selbmann, 1988: 12). Kutsal Roma Germen İmparatorluğunun dağılmasından (1806) Alman İmparatorluğunun kurulmasına kadar (1871) geçen süre, Alman birliğinin yeniden kurulması mücadelesine sahne olmuştur. 1815 tarihli Viyana konferansında kurulan Alman Birliği, 39 egemen devletin birleşmesiyle oluşan, üyeleri iç ilişkilerinde tamamen bağımsız, dışarıya karşı ise tek bir siyasi birim olarak hareket eden, üye devletlerin temsilcilerinden oluşan bir Konfederasyon Meclisi tarafından yönetilen bir federal yapıya sahiptir. Avusturya temsilcisi bu meclisin başkanı, Prusya temsilcisi ise başkan yardımcısıdır. Fakat Konfederasyon Meclisinin üyelerinin, temsil ettikleri devletlerin menfaatlerini ön plana almaları, özellikle dış politika ve askeri konularda anlaşmazlıkları önleyememiştir (Berg ve Selbmann, 1988: 41).

1834 yılında Avusturya dışındaki devletlerin katılımıyla gerçekleştirilen başarılı bir gümrük birliği denemesinden sonra da birlik mücadelesi devam etmiştir (Berg ve Selbmann, 1988: 123). 1848 yılında ülkedeki liberal güçlerin öncülüğünde bir Milli Meclis denemesi yaşanmış; fakat başarısız olmuştur (Berg ve Selbmann, 1988: 66). Bu döneme, Avusturya ve Prusya arasındaki kutuplaşma damgasını vurmuştur. Bu kutuplaşmanın altında yatan en önemli sebep Alman devletleri arasındaki mezhep farklılığı olarak görülebilir. Güneyin Katolik devletleri, gevşek bir federal sistemi savunan Avusturya'nın öncülüğünde bir birlikten yanadır. Bu sayede Prusya'nın baskısından ve protestanlaştırılmaktan korunmayı amaçlamışlardır. Kuzeyin Protestan devletleri ise Prusya öncülüğünde daha sıkı bir federal

sistemden yanadır. Onlar da bu sayede nihayet sağlam bir devletler birliği kurmayı amaçlamışlardır (Osterhammer, 2012: 12).

Prusya-Avusturya mücadelesi, 1866 yılında Prusya'nın galibiyetiyle sonuçlanan savaşla son bulmuştur. Prusya'nın 1864 tarihindeki Danimarka galibiyetinden sonra Prusya-Avusturya çatışması daha da artmış ve Prusya ordusunun Alman devletlerinin çoğunluğuyla ittifak halindeki Avusturya'yı 1866 tarihinde Königsgrätz kentinde yenmesinden sonra Kuzey Almanya Birliği (Norddeutsche Bund) kurulmuş ve böylece Alman İmparatorluğu'nun temel çizgileri ortaya çıkmıştır (Bundeszentrale für Politische Bildung, 2018: 23). Kuzeyde birliği sağlayan Prusya Krallığı, güney devletlerinin de desteğini alarak Fransa'ya savaş açmış ve Sedan galibiyeti arkasından Paris'e kadar ilerlemiştir. Bu galibiyetin hemen arkasından Prusya Kralı I. Wilhelm, 1871 yılında Versay sarayında Alman İmparatoru tacını giymiştir. (Osterhammer, 2012: 32).

22 federal devlet ve üç hür hansa kentinden oluşan Alman İmparatorluğu, 4 Mayıs 1871 tarihli İmparatorluk Anayasasına göre iki meclisli bir yasamaya sahip bir federasyondur. Federal başbakan, Kayser tarafından atanır ve aynı zamanda Prusya başbakanı ve federal dış işleri bakanıdır. Federe devletlerin temsilcilerinden oluşan ve İmparatorluğun tüm önemli konularının karara bağlandığı Federal Konsey (Bundesrat) ise Kayser ve federal başbakandan sonraki üçüncü güç merkezi olmakla birlikte tamamen Prusya hâkimiyetindedir. Federal başbakan aynı zamanda Federal Konsey'in de başkanıdır. Genel seçimle seçilen 400 vekilden oluşan ve vergi ve bütçe konularını görüşüp karara bağlayan İmparatorluk Meclisi (Reichstag) ise güç sıralamasında Kayser, Federal Başbakan ve Federal Konseyden sonra ancak dördüncü sıradadır (Wehler, 1994: 45). Katolik devletlerin protestanlaştırılma yönündeki ve Protestan devletlerin birliğin dağılması yönündeki çekinceleri sebebiyle, iki meclisli yapı ve Federal Konsey'de federe devletlerin çıkarlarının korunmasıyla bir konsensüs sağlanmıştır (Osterhammer, 2012: 33).

Alman İmparatorluğu meşruti monarşi ile yönetilen otoriter bir devlettir; fakat buradaki vurgu, meşrutiyyette değil monarşidedir (Wehler, 1994: 47). Federal meclis seçimlerinde uygulanan ve 25 yaş üstü tüm erkeklerin seçme hakkına sahip olduğu seçim sistemi, daha Alman Birliği (Deutscher Bund) zamanında Bismarck tarafından uygulanmaya başlanmıştı. Bismarck demagojisinin bir örneği olan bu seçim sistemi, muhafazakâr çoğunluğun oyuyla burjuvazinin güç kazanmasını engelleme amacına yönelikti (Weber, 1988a: 245; Wehler, 1994: 46). Bu seçim sistemiyle Bismarck, liberal partilerle mücadele etmek ve “parlamentarizmi parlamentarizmle devirmek istemişti” (Kaufmann, 1917: 26). Alman İmparatorluğu'nun federal meclisi, zamanla gücünü artırmış olsa da 1918 yılında

dağılıncaya kadar İmparatorluğun asıl gücü olmayı başaramamıştır (Bundeszentrale für Politische Bildung, 2018: 36). Federal meclisi fesih etme yetkisinin federal başbakanda ve Kayser’de olması, bu meclisin güç kazanması önündeki en önemli engel olmuştur.

Alman İmparatorluğu, bir prenslikler birliği olarak kurulmuştur. Prensliklerin egemenliği, Federal Konsey’e gönderdikleri temsilcilerle korunmaktadır. Fakat Prusya Kralı, hem ülke topraklarının üçte ikisinin hâkimi olarak mutlakiyetçi Prusya devletinin ordu, bürokrasi ve diplomasiden oluşan üç sütununun, hem de imparatorluğun Kayseri olarak imparatorluk bürokrasisinin, ordusunun ve dış politikasının hâkimidir (Wehler, 1994: 47). Prusya Krallığı ise krallıkta uygulanan üç sınıflı seçim sistemi sebebiyle feodal güçlerin hâkimiyetindedir. Prusya egemenliğindeki devletin otoriter yapısı, anayasal düzenin öngördüğünden daha kapsamlı bir etkiye sahiptir. Kayser’in başkomutanlığındaki ordu devleti, siyasi kültürün ve sivil hayatın da belirleyicisidir ve aristokratik güçlerin hâkim olduğu bürokrasi ve ordu, kendisini toplumun üstünde bir egemen zümre olarak görmektedir. Bu açıdan Alman İmparatorluğunun otokratik ve yarı mutlakiyetçi bir sahte meşrutiyet (Scheinkonstituationalismus) olduğu söylenebilir, zira meşrutiyetin kuruluşu, gerçek güç ilişkilerini önemli ölçüde değiştirmemiştir (Wehler, 1994: 47).

Kuruluşundan 1890 yılına kadar imparatorluk, Otto von Bismarck’ın siyasi egemenliği gölgesinde yaşamıştır. Bismarck, Prusya Kralı ve Alman Kayser’i adına sahip olduğu gücün yanında, imparatorluğun kurucusu olarak kendi karizmasını da siyasetinde kullanmasını bilmiştir. Aynı zamanda manipülatif egemenlik teknikleriyle önemli bir güç kazanmıştır. Özellikle Federal Meclis seçimlerinde 25 yaş üstü tüm erkeklerin katıldığı genel seçim hakkını tanıyarak Kayser’e sadık çoğunluk kitlesini popülist bir şekilde hareketlendirmeyi ve Federal Meclis’i fesih edip erken seçim yapma tehdidiyle kendi siyasetini uygulamayı başarmıştır. Fakat dışarıya karşı birliği sağlamış olsa da ülke içinde barışı sağlayamamıştır. Önce Katoliklere karşı daha sora da sosyal demokratlara karşı uyguladığı dışlayıcı politikalar kontra-produktif etki yaratmıştır.

Papa IX. Pius’un liberalizmi ve seküler devleti temelinden reddetmesiyle birçok Avrupa ülkesinde Katoliklere karşı baskılar yaşanmış; fakat bu baskılar Alman İmparatorluğu’nda daha sert yaşanmıştır. Kültür savaşı olarak ifade edilen ve Katoliklere karşı sürdürülen bu mücadelede Bismarck, 1872 yılında çıkardığı “Antikatolik Kanunlarıyla” ve uyguladığı baskılarla hem liberalleri kendine bağlamak istemiş hem de Federal Meclisteki ikinci büyük fraksiyonu oluşturan Merkez Partisi’nin (Zentrumspartei) gücünü kırmak istemiştir. Ancak bu uygulamalar, Katolikleri zayıflatmak bir yana onları daha da

güçlendirmiştir. 1878 yılında daha liberal bir Papa olan XIII. Leo'nun Papa seçilmesiyle Katoliklere yönelik baskılar azalmıştır (Bundeszentrale für Politische Bildung, 2018: 26).

Sosyalist işçi partisinde birleşen sosyal demokratlar, imparatorluğun Katoliklerden sonraki yeni düşmanları olarak seçilmiştir. Sosyal demokratlar, mevcut toplumsal düzenin devrimci bir değişimini talep etmekteydiler. Bismarck, 1878 yılında Kayser'e yönelik suikastı gerekçe göstererek sosyal demokratlara karşı Anti-Sosyalist Kanunlarını çıkarmış ve onları baskı altına almıştır (Wehler, 1994: 69). Bu dönemde sosyal demokratlar devlet yönetiminin hiçbir kademesine alınmamış, hatta sosyal demokrat olmak üniversitede kürsü sahibi olmanın önünde bir engel olarak görülmüş ve Ferdinand Tönnies ve Robert Michels gibi zamanın sosyal demokrat olmakla yaftalanan bilim insanları uzun yıllar üniversite dışında kalmışlardır.

Fransız ihtilalinden beri ilerlemeci, aristokrasi ve feodal ayrıcalık düzenine karşı ve halk egemenliğine ve halkların kendi kendini yönetmesine yönelik bir prensip olan milliyetçilik, 19. yüzyılın ikinci yarısında sağ yönelimli bir siyasi ideoloji halini almış ve yüzyılın sonuna doğru, kendi milletin dışarıya karşı mutlak öncelikli konumunu ve içeriye karşı milli olma karakterini birleştirmiştir. Milliyetçilik ve vatanseverlik, Alman İmparatorluğunda da içeride ve dışarıda kendisine tabi olmayan herkese karşı bir kin halini almıştır (Bundeszentrale für Politische Bildung, 2018: 31). İmparatorluğun kuruluşunda var olan devletçiklere aidiyet duygusu, yerini tüm Alman halkının aidiyet duygusuyla bağlanabileceği düşünülen imparatorluk milliyetçiliğine bırakmıştır. Prusya'nın belirleyici konumu sebebiyle yeni milli devletin milliyetçiliğinde Prusya ve Protestanlığa neredeyse kutsal bir konum verilmiştir (Wehler, 1994: 87).

İmparatorluk milliyetçiliği, imparatorluğun yabancı ve yerli düşmanlarına karşı birleşmeyi ve imparatorluğu onlara karşı savunmayı öngörmüştür. Yabancı düşman olarak Fransa ön plana çıkarken, iç düşmanlar olarak ise azınlıklar, resmi politikaların karşıtı olanlar, yani Katolikler ve sosyal demokratlar ön plana çıkmaktadırlar. II. Wilhelm döneminde imparatorluk milliyetçiliğini radikalleştiren iki unsur daha ortaya çıkmıştır. Bu dönemde imparatorluk politikası, bir taraftan Avrupa'da güç konsolidasyonu ve yavaş ilerleyen sömürgecilikten saldırgan bir dünya gücü politikasına geçmiş, diğer taraftan bu dünya gücü politikası, ideolojik açıdan Almanya'nın dünyadaki kültür misyonu düşüncesiyle geliştirilmiştir. Bu düşünceyle birlikte sömürgeleşmiş ırkların zayıflığının yanında, Avrupalı düşmanlar da küçük görülmeye başlanmıştır. Sadece ezeli düşman Fransa değil, aynı zamanda Slav kültürlerine karşı üstünlük ve İngilizlerin Dünya hâkimiyetine karşı da propaganda yapılmaya başlanmıştır (Wehler, 1994: 88).

Almanya’da 1850’li yıllarda başlayan sanayi devrimi, Alman İmparatorluğunun kurulmasıyla birlikte 1870’li yıllarda yüksek sanayileşme aşamasına geçmiştir. Orta ve Güneybatı Almanya’daki, Berlin etrafındaki ve Ruhr bölgesindeki sanayi merkezlerinin ekonomik ağırlığı artmıştır. Bu dönemde hem yüksek bir nüfus artışı yaşanmış hem de sanayi bölgelerine gelen göçlerle birlikte kent nüfusunda önemli artış görülmüştür. Tekstil ve demir-çelik sektörlerini takip eden kimya ve elektrik sanayiindeki gelişmelerle Alman İmparatorluğu, Avrupa’da sanayileşmenin öncüsü konumuna ulaşmıştır (Bundeszentrale für Politische Bildung, 2018: 9).

Sanayileşme, modern bir sınıf toplumunun oluşmasına sebep olmuştur. Özellikle burjuvazi ve işçi sınıfı, hem ekonomik hem de sosyal açıdan farklılaşmış; yaşam alanları, eğitim kurumları ve kültürel yaşam şekilleri katı bir ayrışma yaşamıştır. Artan sanayileşmeyle birlikte sermaye ve emek arasındaki sınıf çatışması, toplumsal ve siyasi hayatın merkezine doğru kaymıştır. İşçi sınıfında bir sınıf bilinci oluşmuş ve sendikalarda ve özellikle Sosyal Demokrat Partide organize olmuşlardır (Bundeszentrale für Politische Bildung, 2018: 47).

Bismarck’ın konsepti, sosyal demokrasiyi yasaklarken, aynı zamanda sosyal reformlar yaparak işçi sınıfını monarşik devlete bağlamayı öngörmektedir. Bu amaçla kendi adıyla anılan ve işçi ve işveren katkı paylarıyla finanse edilen sosyal sigorta sistemini kurmuştur. Bu bağlamda 1883 yılında sağlık sigortası, 1884 yılında kaza sigortası ve 1889 yılında emeklilik sigortası hayata geçirilmiştir. Ancak bu tedbirler, işçi sınıfının sosyal demokrasiye desteğini azaltmaya yetmemiştir (Wehler, 1994: 112).

Bismarck’ın dış politikası, Almanya karşıtı bir koalisyonu önlemek için ezeli düşman olarak görülen Fransa’nın yalnızlaştırılmasına yöneliktir. Bu amaçla daha 1873 yılında Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan arasında Üç Kayser (İmparator) Anlaşması yapılmıştır. Fakat ciddi bir kriz durumunda Rusya ve İngiltere’nin 1870 yılındaki gibi bir Alman-Fransız savaşında tarafsız kalmayacağını gören Bismarck, Avrupa’da güç ilişkilerini etkilemek ve Alman İmparatorluğu’nun varlığını garantiye almak için savaşın bir opsiyon olmadığını anlamış ve bundan sonra güç ilişkilerinde denge politikası gütmeye başlamıştır (Wehler, 1994: 152).

Tahta geçen genç Kayser II. Wilhelm’in Bismarck’ı istifaya zorlanmasından sonra (18.3.1890) Alman dış politikasında keskin bir dönüş yaşanmıştır. II. Wilhelm, selefi gibi hükümet faaliyetlerini tamamen başbakana ve hükümete bırakmamış kendisi yürütmeye çalışmıştır. 1880’li yıllarda yaşanan ekonomik ilerlemelerle sağlanan üretim artışı, Almanya’nın Bismarck’ın son döneminde gönülsüz takip edilen emperyal Dünya gücü olma siyasetini ön plana çıkarmıştır. Gelişen sanayiye yeni pazarlar bulma ve hammadde

kaynaklarının güvence altına alınması ihtiyacı, Almanya'nın denizaşırı ülkelere yayılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Kayser II. Wilhelm, yeni koloniler elde etmeye çalışmış ve bir dünya gücü olma politikası izlemiştir (Wehler, 1994: 138).

II. Wilhelm'in kişisel yönetimi, hem kendi beceriksizliği hem de anayasal sınırları zorlaması sebebiyle başarılı olamamıştır. Özellikle dış politikadaki sakarlıklarıyla siyasi problemlere yol açmıştır. Nihayet Alman dış politikasını mahcup duruma düşüren Daily-Telegraph skandalından⁹ sonra başbakanın ve hükümetin anayasal sorumluluklarını tanımak zorunda kalmıştır. Özellikle 1890'lı yılların ortasından itibaren Kayser'in dış politikası yeni savaş gemilerinin yapılması ve agresif bir dış politika stratejisi izleme şeklinde olmuştur ki bu strateji, dönemin hâkim Dünya gücü olan İngiltere ve diğer bir güç olan Fransa ile çatışmayı kaçınılmaz kılmıştır. I. Dünya Savaşının arifesinde Almanya'nın yanında Avusturya-Macaristan dışında kimse kalmamıştır (Bundeszentrale für Politische Bildung, 2018: 90).

Bismarck rejiminden II. Wilhelm dönemine geçişte devlet işlerinin yürütülmesindeki sürekliliği sağlayan bürokrasi olmuştur. Bürokrasi, devlet aygıtının iskeletini oluşturmuş ve başbakanın ve bakanların dahi hesaba katmak zorunda kaldığı bir güç halini almıştır. Siyasi yönetimin uygulayıcı organı olmaktan çıkıp, hâkim zümrelerle ve özellikle soylu kesimiyle işbirliği yaparak kararları hazırlayan veya karar veren ya da engelleyen bir güç olmuştur. Bürokrasi, kuruluş itibarıyla prensliklerin soylularla mücadelesinde ve merkezi mali ve askeri sistemin kuruluşunda ortaya çıkmış ve mutlakiyetçi devletle genişlemiştir. İmparatorluğun kurulmasından itibaren Bismarck, hükümet karşıtı ve devrimci memurları dışlayıcı bir politika izlemiş ve yönetim aygıtının tamamen homojenliğine yönelik muhafazakâr bir bürokrasi politikası izlemiştir (Wehler, 1994: 56).

Bismarck'ın uygulamaları, adalet bürokrasisinde yaşanan gelişmelerde açıkça görülmektedir. Bu dönemde aday hâkim olma, rezerve subay olma şartına bağlanmış, hâkim adaylık süresi 10 yıla çıkarılmış ve adayların bu süre boyunca konumlarına uygun bir hayat yaşayabilmeleri için ailelerinin yeterli ekonomik imkâna sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Bu süre boyunca devlete sadakatini ispatlayabilenler, yükselme şansına sahip olmuşlardır. Bismarck'ın içişleri bakanı *Puttkamer* adıyla anılan bu sistem sayesinde liberal hukukçular bürokrasiden dışlanıp avukatlık mesleğine yönlendirilmişler, sadece mevcut düzene itaat

⁹ Daily-Telegraph skandalı olarak bilinen olay 1907 yılında yaşanmıştır. Bu tarihte İngiltere'de Aristokrat Edward James Stuart-Wortley'in sarayında 2 haftalık bir tatil yapan Kayser II Wilhelm, ev sahibiyle Alman-İngiliz ilişkileri hakkında özel sohbetler yapmıştır. Bu özel konuşmaları bir röportaj şekline getiren Wortley, metni yayımlaması için Daily-Telegraph gazetesine göndermiş, gazete ise yayımlamadan önce onaylaması için II. Wilhelm'e göndermiştir. O sırada onay için yetkili olan başbakan Bülow tatildedir ve röportaj başbakanın basın danışmanına gönderilmiş; fakat basın danışmanı da tatilde olduğu için mektup, Dışişleri Bakanlığında alt kademe görev yapan bir bürokratin masasına gelmiştir. Bürokrat röportajı onaylamış ve röportaj 1908 yılında yayımlanmıştır. Fakat özel ortamda yapılan sohbet, diplomasi kurallarına uygun olmayan ifadeler içerdiğinden olay bir devlet krizi haline gelmiştir (Glaab, 2008: 200-214).

edenler hâkimlik ve savcılık mesleğine kabul edilmişlerdir (Wehler, 1994: 57). Puttkamer reformlarıyla benzer uygulamalar, bürokrasinin her alanına yayılmıştır. Bu uygulamalar sonucunda soylu kesimin bürokrasideki ağırlığı imparatorluğun yıkılmasına kadar sürmüştür.

1910 yılında Prusya’da 11 devlet bakanının 9’u, 65 danışmanın (Geheimrat) 38’i, 12 müsteşarın (Oberpraesident) 11’i, 36 genel müdürün (Regierungsrat) 25’i, 467 kaymakamın (Landrat) 271’i soylu sınıftandır. 1914 yılında Dışişleri Bakanlığının yüksek mevkilerinde 8 prens, 29 kont, 20 baron ve diğer soylulardan 54 kişi bulunurken, bu görevlerde bulunmuş olan sadece 11 kişi soylu değildir. Prusya içişleri bakanlığı bürokrasisinin memurlarından üçte biri soylu sınıftandır (Wehler, 1994: 59). Bu sayılar, soylu sınıfının Prusya bürokrasisindeki ve siyasetindeki ağırlığını açıkça göstermektedir.

Mezhepler açısından baktığımız zaman ise bürokrasi ve siyasette Protestanlık mezhebinin ağırlığı dikkat çekmektedir. 1888 ila 1914 arasında görev yapmış 90 federal başbakan, federal devlet bakanı ve Prusya bakanı arasında sadece 7 Katolik bulunmaktadır. 1904 yılında memur adaylarının sadece %16’sı Katolik’tir (Wehler, 1994: 59-60). Protestan soylu sınıfından gelen ve otoriter devlete sadakatini ispat etmiş memurların çoğunlukta olduğu Prusya-Alman bürokrasisinin, Weber’in idealtip olarak bürokrasinin güvenilirlik, adalet ve bağımsızlık gibi niteliklerine sahip olmadığı açıkça görülmektedir ki bu durum, bürokrasi idealtipinden bir sapma ve rasyonelite kaybına işaret etmektedir (Treiber, 2007: 136-137). Bu haliyle Alman bürokrasisi, statükonun korunmasında önemli bir menfaate sahiptir ve liberal kesimlerin 1848 devrimiyle feodalizme karşı başlattığı mücadelenin başarılı olamadığını göstermektedir.

1.4. Weber’de Bilim ve Siyaset

Siyaset konusundaki bilimsel çalışmalarda iki temel görüş bulunmaktadır. Siyaset bilimcilerin çoğunluğu, bu disiplinde doğa bilimleri anlayışıyla çalışma eğilimindedir ve sosyolojiye yakın durmaktadır. Bir kısım siyaset bilimci ise felsefenin yöntemlerini kullanmakta ve ruh bilimlerine yaklaşmaktadır (Nohlen, 2002: 384). Bu çerçevede Almanya’daki siyaset bilimi çalışmalarında üç karakteristik eğilim ortaya çıkmıştır (Mols, 2001: 49). Bu eğilimler, normatif-ontolojik, ampirik-analitik ve eleştirel-diyalektik siyaset bilimi olarak sıralanmaktadır (Mols, 2001: 48).

Normatif-ontolojik siyaset bilimi, Eflatun ve Aristo’ya kadar götürülebilir. En eski eğilimdir ve objektif bir hakikatin, yani “olması gerekenin” varlığından hareket eder. Burada “iyi düzen” ve “iyi yönetim” arayışı ön plandadır. Almanya’da Eric Voegelin, Dieter Oberndörfer, Wilhelm Hennis, Hans Maier ve Arnold Bergstraesser gibi yazarlar tarafından

savunulmuştur. Karl Popper öncülüğünde gelişen ve eleştirel rasyonalizm olarak da anılan ampirik-analitik siyaset bilimi, siyasi gerçekliğin analizinde, “olan” ve “olması gerekenin” katı bir ayırımına dayanır ve normatif-ontolojik anlayışın tam karşısındadır. Bu eğilimlerin üçüncüsü olan eleştirel-diyalektik siyaset bilimi ise ilk iki anlayışın ideolojik bir örtünün arkasına saklandığını ileri sürer. Max Horkheimer ve Theodor Adorno gibi yazarların temsil ettiği Frankfurt okulunun öncülüğünde gelişen bu Neomarksist görüş, mevcut düzenlerin değişmesini amaçlar (von Alleman ve Forndran, 1994: 46).

Bu görüşlerden ikincisine dâhil edebileceğimiz Weber, henüz akademik kariyerinin başındayken normatif-ontolojik siyaset bilimi anlayışına muhalefet etmiştir. Weber’in normatif-ontolojik anlayışa muhalefetine sebebi, onun normatif yüklü kavramları reddetmesine dayanmakta ve değer yargısından bağımsız bilim anlayışında görülmektedir. Weber’e göre değerler ve ideolojiler, bilimsel yöntemlerle değerlendirilemeyen kişisel algılara dayanır (Weber, 1968b: 160). Kişisel algılar hakkındaki tartışmalar, üniversite dışında, yani siyasette gerçekleşmelidir. Weber’deki bilim ve siyaset ikiliğinin kaynağı değer yargısından bağımsız bilim anlayışıdır. Bu sebeple aşağıdaki bölümde onun değer yargısından bağımsız bilim anlayışı incelenmektedir.

1.4.1. Değer Yargısından Bağımsızlık

Max Weber, modern sosyal bilimin klasiklerinin neredeyse hiç birinin sahip olmadığı tartışmasız bir konuma sahiptir (Kocka, 1976: 281). Sosyoloji biliminin kurucularından sayılan Weber’in kategorileri, sosyal bilim araştırmaları için hala belirli kriterler sunmaktadır. Weber’in teorisini yoğun bir şekilde inceleyen bazı bilim adamları ise Weber’den uzaklaşmaktadır. Wilhelm Hennis, Weber’den bu tür uzaklaşmaları, Weber’in, otoritesi haline geldiği “sosyal-teknolojik ve ampirik yönelimli” sosyal bilimlerin reddi anlamına geldiğini ifade etmektedir (Hennis, 1987: 3-4).

Bununla, Weber’in siyasi düşüncesine bağlı olan ve Weber’e katılan veya onu reddeden görüşleri önemli ölçüde belirleyen bir probleme temas edilmektedir. Weber’in düşünme şeklinin reddedilmesi, büyük ölçüde onun toplumu ve siyaseti incelemesinde esas aldığı “sosyal bilimsel değer yargısından bağımsızlık” (sozialwissenschaftliche Werturteilsfreiheit) hakkındaki metodolojik yaklaşımından kaynaklanmaktadır (Hübinger, 1990: 187). Bu yaklaşım, betimleyici (deskriptif) araştırma pratiğini, araştırmacının ahlaki-normatif menfaatlerinden ve pozisyonundan katı bir şekilde ayırmayı, bilimselliğin temeli haline getirmiştir. Weber’e göre sosyal bilim, klasik siyaset felsefesi için alışılmış olan toplum teorisi tartışmalarını ve onların buradan doğan ahlaki nitelikleri hakkındaki normatif

hükümlerini reddederek objektiflik kazanacaktır. Böylece eylem şekillerinin, kurumların ve toplumların gelişim eğilimlerinin yapısının incelenmesi, sosyal bilimlerin alanına girecektir. Adalet, toplumsal düzenin iyiliği veya kötülüğü ve bir toplumun kültürel gelişimi gibi konular hakkında fikir beyan etme ise siyasi aktörlere bırakılmalıdır. Betimleyici (değerden bağımsız) ve normatif (değer içeren) ifadelerin geleneksel olarak birleşik görülmesinden dolayı, Weber'in bunlar arasında yaptığı ayrım, toplum teorisi ve siyaset teorisi için çığır açan bir öneme sahiptir (Fitzi, 2004: 16). Sosyal bilimsel düşüncedeki temel görüş ayrılığı, değer yargısından bağımsız sosyal bilim aksiyomunun kabul veya reddedilmesi ve toplumsal ve siyasi konular hakkındaki normatif tartışmaların sosyal bilimlerin bir parçası olarak görülmesine veya bunun reddedilmesine dayanmaktadır (Hübinger, 1990: 87).

Sosyoloji ve ekonomi bilimlerinde değer yargısından bağımsızlığın anlamı (Weber, 1968a) isimli makalesinde Weber, sosyal bilimsel değer yargısından bağımsızlık aksiyomunun kapsamlı bir tanımını sunmaktadır. Weber'e göre sosyal bilimde, ahlaki ve siyasi tüm pozisyonlar araştırmadan uzak tutulmalıdır ve araştırmacı, elde ettiği sonuçları herhangi bir dünya görüşünün temellendirilmesi amacıyla kullanmamalıdır (Kocka, 1976: 283). Weber, özellikle bir üniversite hocasının öğrencilerine kendi ahlaki-siyasi görüşlerini aşlamak için dersini kullanması anlamında kullandığı profesör peygamberliğini (Professorenprophetie) kesinlikle reddetmektedir (Weber, 1968a: 492 ve devamı). Buna göre üniversite kürsüsünde konuşan kişi, kendisini konuştuğu şey hakkındaki bilgiyle sınırlandırılmalıdır. Weber'e göre bunun anlamı, "konuyla ilgili ve rasyonel" argümanlar ileri sürmek ve siyasi görüşleri, bir üniversite hocası için kamuoyunda sıkça doğan başka ortamlara bırakmaktır (Assel, 1969: 202). Öğrencilere verilmesi gerekenler, mesleki bilgilerle sınırlı olmalı ve bir dünya görüşü aşılama amacını gütmemelidir. Weber'in profesör peygamberliğinin en sert eleştirdiği yönü ise kendi değerlendirmelerini ayrıca belirtmeyip, onların bilimsel argümanlarla örtülerek verilmesidir. Buna göre değer yargısından bağımsız bilimin araştırma pratiği açısından anlamı, bir konudaki farklı pozisyonların değerlendirilmesi anlamındaki klasik ahlak metodunun reddedilmesidir (Weber, 1968a: 499).

Weber'e göre değer yargısından bağımsızlık, düşünceleri açıklamak ve bu düşüncelere bağlı olan olgularla meşgul olmaktır. Böylece değer yargıları elbette bilimsel olarak incelenebilir; fakat bu, onları olgularla ilişkisinde açıklayarak yeniden ortaya koymak için yapılmalıdır. Bu kapsamda araştırmacı, aktörlerin değer yargılarını ifade edip kendi değer yargılarını ayrı tutar. Araştırmacı, hedeflenen amaca ulaşmak için gerekli araçlar hakkında bir tartışma yürütecektir. Yani değer yargısından bağımsız bilim, eylemlerin amaçlarını verili kabul edip, bu amaçlara ulaşmak için gerekli araçların uygun kullanılma yollarını ve onların

kullanılması sonucunda ortaya çıkabilecek sonuçları inceler. Weber'e göre bu sınırlandırmanın sebebi, ampirik araştırmaların değer yargıları hakkında bir bilgi sağlayamayacağıdır. Ahlaki amaçlar, ampirik olarak sadece “anlayıcı olarak açıklanabilir” ki bu yöntemle normatif ahlak üretilemez; fakat mevcut değer yargıları ampirik uygulanabilirlikleri ve buna bağlı sonuçları açısından incelenebilir. Weber'e göre buradaki bilimsellik kazanımı, değer yargılarının “değer yargısından bağımsız bir yöntemle” incelenebilmesidir (Weber, 1968a: 503; Röhrich, 2013: 103):

Bilgi ağacının (meyvelerinden) yemiş olan kültür çağının kaderi, dünyadaki olayların anlamını, ne kadar mükemmel olursa olsun bu olayların incelenmesinin sonuçlarından anlayamayacağımızı, aksine kendimizin onları yaratabilme konumunda olmak zorunda olduğumuzu, dünya görüşlerinin hiç bir zaman artan tecrübe bilgisinin ürünü olamayacağını ve bizi etkileyen en yüksek ideallerin her zaman başkaları için aynı şekilde kutsal olan diğer ideallerle mücadelesinde etki doğurduğunu bilmek zorunda olmaktır (Weber, 1968b: 154).

Weber'in rasyonel bir ahlak hakkındaki tereddüdü, değer yargılarıyla bir uzlaşma değil, sadece bir kavganın üretilebileceği düşüncesidir. Bilim ve ahlak iki ayrı değer alanına ait olduğundan, “doğru ve yanlış”, “iyi ve kötü” ayrımları hakkında, “olan” (Sein) alanından “olması gereken” (Sollen) alanına bir sıçrama yapmaksızın bilimsel bir hüküm elde edilemez. Ampirik disiplinler, hangi araçların ve yan etkilerinin düşünülebileceğini gösterebilir (Weber, 1968a: 508). Felsefi disiplinler, “değer yargılarının anlamlarını” belirleyebilir; fakat hiçbir değer yargısı çatışması, bilimsel yöntemlerle ortadan kaldırılamaz. Weber'e göre hangi adımı atacağına, sadece bireyin kendisi karar verebilir. Weber'e göre böyle bir kararı reddetmek için, “kilise dogması tarafından açıkça emredilen değerler sıralaması dışında” mantıki bir dayanak yoktur (Weber, 1968a: 509). Eğer neyin doğru veya yanlış olduğu, hangi siyasi kararın iyi veya kötü olduğu bilimsel analizlerin sonucu olarak elde edilebilseydi, fikir ayrılıklarına, muhalefete, rekabete ve uzlaşmaya meşru bir alan kalmazdı ve belirli şartlar altında genel refahın nerede olduğuna yetkin bilim insanları karar verebilirdi ki bunun siyasi süreçlerin altını oyması veya onları ikame etmesi kaçınılmaz olurdu (Kocka, 1976: 284).

Weber'i destekleyenler veya reddedenler, değer yargısından bağımsız sosyal bilimi kabul veya reddetmelerine ve buna bağlı olarak bilim ve siyaset ayırımına karşı tutumlarına göre ayrılmaktadır. Siyasi düşünürler, Weber'in kategorilerinden sıkça faydalanmaktadırlar. Bu kategoriler, özellikle modern zamanın siyasi süreçlerini incelemek için faydalı araçlar sunmaktadır. Fakat siyasi konulardaki betimleyici-bilimsel ve normatif-ahlaki düşüncelerin katı ayrımı, bazı yerlerde dirençle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki bölümde

Weber'in kategoriler oluşturma anlamındaki terminolojisinin anlaşılabilmesine yönelik olarak anlayıcı sosyoloji olarak ifade edilen Weber metodolojisi ele alınmaktadır.

1.4.2. Anlayıcı Sosyoloji

Weber'in metodolojisi, kapsamlı araştırmalara konu olabilecek genişlikte bir konu olup burada genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca "anlayıcı sosyoloji" (verstehende Soziologie) metodu, Weber araştırmalarında çok sayıda tartışmanın konusudur ki burada sadece ikincil literatüre atıf yapılmakla yetinilmektedir (Prewo, 1979; von Scheltings, 1934; Schluchter, 1991; Tenbruck, 1999). Aşağıdaki açıklamalar, Weber metodolojisinin, Weber'in siyasi terminolojinin anlaşılabilmesi için gerekli olan temel varsayımlarıyla sınırlı tutulmaktadır.

Önceki bölümde incelenen değer yargısından bağımsızlık, Weber terminolojisinin gelişiminin hareket noktasını oluşturmaktadır. Sosyal bilim, sosyal ve siyasi fenomenlerin incelenmesinde araştırmacının bir kişi olarak sahip olduğu dünya görüşüne mesafe bırakmasını şart koşar. Bunun Weber için anlamı, sosyal bilimin, eylem sahibinin fikirleri, değerleri ve siyasi tasavvurlarıyla ilgilenmemesi değildir. Çünkü özellikle sosyal eylemin yapısını ve bu yapının değer yargılarına göre gerçekleşmesini açıklamak, sosyal bilimin en temel görevlerindendir. Eylemlerin motivasyonlarından araçlarına ve amaçlarına giden nedensellik ilişkisinin tasarlanmasıyla, Weber için, bir sosyal eylemin siyasi, dini ve diğer değer ilişkilerinin açıklanması imkânı doğar. Ancak bu açıklama yöntemi, bir dizi metodolojik adımdan oluşur ki Weber bu adımları, hem *Bilim Teorisi Yazılarında* (Weber, 1968), hem de *Ekonomi ve Toplum* (Weber, 1922) isimli eserinde incelemiştir.

Sosyal-bilimsel ve sosyal-politik objektiflik (Weber, 1968b) isimli makalesinde Weber, objektiflik problemini incelemiştir. Burada Weber, kültür bilimlerinde objektif geçerli bilimin mümkün olup olmadığı sorusuna cevap aramıştır. Ona göre değer yargısından bağımsız çalışması ve uygulamaya yönelik reçetelerin türetilebileceği normlar ve idealler üretmemesi şartıyla sosyal bilim, objektif bilgiye ulaşabilir. Sosyal bilim, idealler ve değer yargılarının eleştirel olarak incelenmesi, eylemin kendi değer yargısı bağlamında açıklanması ve araç ve amaç nedensel zinciri olarak tasarlanması halinde mümkün hale gelir. Böylece eylemde bulunan kişinin kullandığı aracın hedeflenen amaca uygun olup olmadığı söylenebilir, zira verili amaçlara ulaşma yolunda araç seçiminde hangi alternatiflerin mümkün olduğu objektif olarak gösterilebilir.

Weber'e göre sosyal-ekonomi alanındaki araştırma, hiçbir zaman ön şartsız değil, aksine araştırmacının bilgiye yönelik ilgisine (Erkenntnisinteresse) bağlıdır (Weber, 1968b:

161). Yani sosyal fenomenlerin araştırma objesi olarak seçildiği belirli bir bakış açısında sabit kalmaksızın sosyal bilimsel bir araştırma mümkün değildir. Her araştırmacının araştırmasının merkezine koyduğu olgular ve seçtiği kavram sistemi kendi dünya görüşünü yansıtmaktadır. Mesela Weber'in liberal bireyselci bakış açısı, seçilen araştırma objelerine yansımaktadır ki bu durum, bazı düşünürleri ideallerin aslında değer yargısından tamamen bağımsız olmadığı düşüncesine götürmektedir (Mommensen, 1974b: 305-306). Ancak araştırmanın sonucunun objektif bir karakter elde edebilmesi için, bilgiye yönelik ilginin açıklanması ve incelenen eylemin değer ilişkisinin (Wertbezug) bir değer yargısı yüklenmeksizin tasvir edilmesi gerekir. Böylece sosyal bilim, mesela bir sosyal eylemin siyasi ideallere göre belirlenmiş olduğunu açıklar; fakat bu idealleri değerlendiremez, çünkü böyle bir değerlendirme sosyal bilimin objektiflik iddiasına gölge düşürür. Metodolojik olarak bakıldığı zaman sosyal bilim, amaç ve araç zincirini ve eylemi ortaya çıkaran değer ilişkisini (Wertbezug) kapsamak için, eylemin anlayıcı bir yorumuna dayanır. Bu açıklama yönteminin bilgi teorisi açısından özelliği, doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanamamasıdır. Çünkü doğa bilimlerinin yöntemleri, münferit fenomenleri genel kanunlar altında birleştirir. Buna karşılık kültür bilimleri ve sosyal bilimler, anlayarak açıklanması gereken “tarihi, toplumsal ve bireysel fenomenlerle” ilgilidir (Weber, 1968b: 179 ve devamı).

Buna göre sosyal fenomenleri incelemek, onların anlamlarını kavramak demektir. Ancak bu, Weber'e göre, bireylerin eylemleriyle ilişkilendirdikleri “sübjektif olarak kastedilen anlamın” (sübjektif gemeinter Sinn) metodolojik olarak incelenebilir hale getirilmesi şartıyla mümkündür. Bu sebeple anlayıcı sosyoloji, karmaşık sosyal yapıyı bireylerin eylemine dayandırır, çünkü sosyal yapı, bireysel eylemlerin bir demetinden oluşmaktadır ve bu bireysel eylemler, sübjektif olarak kastettikleri anlamlarıyla anlaşılabilir. Weber'in, “metodolojik bireyselcilik” olarak adlandırdığı, sosyal fenomenlere bu bakışı, anlayıcı sosyolojinin neden bir eylem teorisi¹⁰ üzerine kurulduğunu göstermektedir (Weber, 1922: 22).

Bu yaklaşım, Weber'in *Ekonomi ve Toplum* isimli eserinin sosyolojinin temel kavramları bölümünde de görülmektedir, çünkü Weber, bireylerin sosyal eyleminden başlayarak bu temelde daha karmaşık ilişkileri ve yapıları geliştirmektedir. Sübjektif kastedilen anlam yaklaşımına uygun olarak Weber, anlayıcı sosyolojiyi sosyal eylemi “yorumlayarak anlamak” (deutend verstehen) ve onu “gelişiminde ve etkilerinde nedensel

¹⁰ Weber'e göre sosyolojinin inceleme konusu; kurumlar, süreklilikler ve sosyal yapılar değil, sosyal eylemdir. Weber'in çağdaşı ve sosyoloji biliminin kurucularından olan Emile Durkheim inceleme alanının merkezine sosyal kurumları koyarken, Weber sosyal gerçekliğin sübjektif algısını koymuştur.

olarak açıklamak” (ursaechlich erklaeren) isteyen bir bilim olarak tanımlamaktadır (Weber, 1922: 16).

‘Sosyal eylem’, aşağıdaki sınırlı anlamda sosyolojinin esas araştırma konusunu teşkil eder: ‘Eylem’, eylemi gerçekleştiren kişinin ona sübjektif bir anlam yüklemesi halinde ve yüklemesi ölçüsünde, (içsel veya dışsal; bir şeyi yapmak veya yapmamak ya da ona katlanmak şeklinde) beşeri bir davranıştır. ‘Sosyal eylem’ ise eylemde bulunanın, kastettiği anlamı başkalarının davranışlarıyla ilişkili olan ve seyrinde onlara yönelimli olan eylemdir (Weber, 1922: 16).

Anlayıcı sosyolojinin görevi, ampirik eylemi anlayarak açıklamak için, sosyal eylemin yorumuna yönelik modeller kurmaktır. Bu bağlamda eylemin seyrinin “kavramsal olarak tasarlanan yalın tipini” ampirik eylemin yorum modeli olarak geliştiren sosyal bilimcinin, eylemde teorik olarak varsaydığı anlam belirleyicidir (Weber, 1922: 16). Eylemin bu yöntemle kazanılan tipleri (idealtip), anlayıcı sosyolojinin temel kategorilerindendir.

İdealtip, anlayıcı sosyoloji için bir eylemin ne olması gerektiği konusunda normatif bir ideal oluşturmaz. Hukuk bilimlerinde olduğu gibi doğruyu belirten bir tip değil, aksine bir sosyal eylemin karakteristik niteliklerini vurgulayan ve tecrübeye göre onun normal seyrine işaret eden analitik bir kategoridir. Bu şekilde kazanılan idealtip, gözlemlenen eylemi, eylemin normal seyri açısından veya bundan sapmalar açısından değerlendirmek için bir kriter görevi görür (Fitzi, 2004: 49). Bu kriter, gerçek fenomenlerle idealtipler arasındaki mesafenin ölçülmesi ve onların idealtiplere ne kadar yakın veya uzak olduğunun anlaşılması görevini görür ve araştırmacıyı kavramlarla düşünmeye davet eder (Kocka, 1989: 118; Chazel, 2010: 6; Assel, 1969: 204). Metodolojik olarak burada söz konusu olan, sosyolojik idealtiplerin nasıl kurulacağı ve hangi anlama kavramının bununla ilişkili olduğudur. Sosyal eylemin bilimsel yorumu, apaçıklığı (Evidenz) amaçlar ki bunun için iki anlama yöntemi bulunmaktadır. Bu apaçıklık, ya rasyonel ya da hissedilebilir ve yaşanabilir karakterde olabilir. Weber’e göre eylem alanında rasyonel apaçıklık (rational evident), belirli bir eylemin seyrinin “entelektüel olarak anlaşılmasıdır”. Weber, mesela $2 \times 2 = 4$ önermesini ve Pisagor teoremini, entelektüel olarak anlaşılacak örnekler olarak verir. (Weber, 1922: 16). Bu, sosyal bilimcinin gözlemlediği eylemi rasyonel olarak anlayabilmesini ifade eder. Çünkü eylemde bulunan kişi, verili amaçları ve bilinen tecrübelerden açıkça doğan sonuçları araç seçimine dâhil etmiştir. “Bu tür rasyonel yönelimli amaca yönelik eylem (Zweckhandeln), - araçların anlaşılması için- apaçıklığın en üst seviyesine sahiptir” (Weber, 1922: 16). Bu sebeple Weber’in kategorileri, önce “rasyonalite tiplerini tanımlamaktadır, çünkü bunlar, ampirik eylemin en kolay bir şekilde anlaşılabilen rasyonalite vakasına uygun olup olmadığının

test edilmesine imkân sağlamaktadır. Rasyonalite tiplerinden hareketle, daha az apaçık olan eylem tipleri, rasyonalite tipinden sapmalar olarak sınıflandırılmak suretiyle yorumlanarak açıklanabilir (Assel, 1969: 204). “Tip oluşturu bilimsel düşünce için, davranışların irrasyonel, duygulara bağlı ve eylemi etkileyen anlam bağlamları, o eylemlerin tasarlanmış yalın amaç-rasyonel (zweckrational) bir seyrinden en gözden kaçabilir sapmalar olarak araştırılıp tasvir edilir” (Weber, 1922: 16). Böylece teorik eylem modellerinin bir skalası geliştirilir ve bu skala, gözlemlenen eylemlerin anlayarak açıklanması için kullanılır.

Eylemin rasyonalite tiplerinin sosyal eylemin yorum skalası için önemini vurguladıktan sonra Weber, idealtip yönteminin tanımına geçer: “Yani katı amaç-rasyonel bir eylemin tasarımı, (...) her türlü irrasyoneliteden (duygular, hatalar) etkilenen reel eylemi, yalın rasyonel davranışta beklenen seyrinden sapma olarak anlamak üzere, sosyolojiye bir tip (idealtip) olarak hizmet eder” (Weber, 1922: 17). Anlayıcı sosyoloji, sadece bu anlamda ve araştırma konusunun amaca uygunluğuyla “rasyonalisttir” ki rasyonel idealtipte, rasyonalist bir ön yargı değil, analitik bir araç görülmelidir (Fitzi, 2004: 50).

Analitik idealtipler sadece sosyolojide değil, aynı zamanda ekonomide de kullanılmakta ve eğer eylem hatalardan ve duygulardan etkilenmeden katı amaç-rasyonel yönelimli olmuş olsaydı eylemin gerçekleşebilecek olan seyrini açıklamaktadır¹¹. Aslında Weber’in idealtipleri, kültür fenomenlerinin değer yargılarına kapılmaksızın açıklanmasına imkân tanır (Mommensen, 1974b: 305). Ampirik olarak sosyal eylem, nadiren idealtip olarak tasarlanan eylem modeline göre gerçekleşir. Ancak rasyonel idealtipin önemi, ampirik eylemlerin incelenmesi için nedensel hipotez olarak kullanılmasında yatmaktadır (Weber, 1922: 18). Bu tür eylem hipotezlerinin ampirik olarak ispatlanabildiği yerde Weber, sosyal eylemin aynı zamanda nedensel ve anlama uygun anlayıcı açıklamasından bahseder (Weber, 1922: 19).

Weber’in metodolojisi genel hatlarıyla açıklandıktan sonra aşağıdaki bölümde onun siyasi terminolojisi yine temel hatlarıyla aktarılmaya çalışılmaktadır.

1.4.3. Weber’in Siyasi Terminolojisi

Weber terminolojisinin temelinde, eylem (Handeln) ve sosyal eylem (soziales Handeln) kavramlarının yattığını yukarıda ifade etmiştik. Buna göre anlayıcı sosyolojisinin konusu, başkalarının davranışlarına yönelik olan beşeri davranıştır. Objelere karşı davranışlar ve başka bireylerle ilişkisi olmayan dini veya ekonomik eylemlerin belirli şekilleri mutlaka

¹¹ Marksist tarih ve toplum analizinde geliştirilen sınıf mücadelesi durumu, ideal tip olarak oldukça faydalıdır. Fakat Weber’e göre buradaki problem, Marksist kategorilerin “gerçeğin bunlarla kıyaslanması için değil”, aksine “ampirik olarak geçerli olan veya hatta reel (hakikatte metafizik) etki eden güçler’ ve eğilimler’ olarak tasavvur edilmesiyle” başlamaktadır (Weber, 1968b: 205; Kocka, 1973: 56).

sosyal eylem olarak görülmez. Weber, iki bisiklet sürücüsünün çarpışmasını buna örnek göstermiştir (Weber, 1922: 25). Sosyal eylemi inceledikten sonra Weber, sosyal eylemi belirleyen sebepleri ele almıştır. Ona göre sosyal eylem;

i) dış dünyanın nesnelerinin ve diğer insanların davranışlarına ilişkin beklentiler aracılığıyla ve bu beklentilerin şartlar veya araçlar olarak dikkate alınmasıyla iyice düşünülüp taşınmış amaçlar anlamında amaç-rasyonel (zweckrational)¹²; ii) ahlaki, estetik, dini veya başka bir şekilde anlamlandırılabilir bir davranışın mutlak öz değerine bilinçli inanç aracılığıyla, sonuçtan bağımsız yalın bir amaç anlamında değer-rasyonel (wertrational)¹³; iii) duygusal etkiler ve duygu durumlarıyla duygusal (affektuell) ve iv) yaşanan alışkanlıklarla geleneksel (traditional) (Weber, 1922: 27)

olabilir.

Weber'in dörde ayırdığı bu tipoloji, iki grupta ele alınabilir. İlk gruba tasnif edebileceğimiz amaç-rasyonel ve değer-rasyonel eylemler, bilinçli ve rasyonel gerçekleştirilen eylemlerdir ve bunlardan amaç-rasyonel eylem, amaca ve başarıya yönelik bir rasyonellik; değer-rasyonel eylem ise eylemin kendinde bir rasyonellik içermektedir. İkinci gruptaki duygusal ve geleneksel eylem tipleri ise rasyonellikten yoksun olup ilki duygu durumuna, ikincisi ise geleneğe göre belirlenmektedir. İkinci gruptaki geleneksel eylem alışılmış olanın sürdürülmesini ifade ederken, duygusal eylem ise güncel duygu durumundan dolayı alışılmış olandan bir kopuşu ifade etmektedir.

Sosyal eylem tipleri, genel olarak Weber literatürünün ve özel olarak onun siyasi düşüncelerinin anlaşılmasında önemli bir konuma sahiptir. Bu sebeple bu tiplerin bir örneklerle anlaşılır kılınması faydalı olacaktır. Mesela başörtüsü takmak gibi bir davranış, kastedilen bir anlam içermesi halinde (eylem), bu dört sosyal eylem türünün her birinden kaynaklanıyor olabilir: Buna göre mesela bir kadının başörtüsü takma eylemi; i) dindar olduğunu göstermek veya belirli bir gruba aidiyetini belirtmek niyetiyle yapılması halinde amaç-rasyonel; ii) dini

¹² Amaç-rasyonel (Zweckrational) kavramı, Özer Ozankaya tarafından “amaç bakımından ussal” (Weber, 2014: 46), Latif Boyacı tarafından “gereç-ussal” (Weber, 2012: 132) ve Medeni Beyaztaş tarafından “gaye bilinciyle davranış” (Weber, 2007: 45) şeklinde çevrilmiştir. Ayrıca akademik literatürde “amaç yönelimli rasyonel eylem”, “amaçla ilişkili rasyonel davranış” ve “rasyonel olarak amaçlı” gibi çok farklı kullanımlar bulunmaktadır. Weber ile özdeşleşmiş bir kavram olan (zweckrational) sıfatı, kavramsal karmaşaya yeni bir ekleme daha yapma pahasına olsa da daha anlaşılır ve akılda kalıcı olduğu düşüncesiyle bu çalışmada amaç-rasyonel şeklinde kullanılmaktadır. Weber’e göre “kim eylemini amaç, araç ve yan etkilere göre belirlerse ve bu arada hem araçları amaçlara ve amaçları araçlara ve hem de amaçları yan etkilere ve nihayet muhtemel farklı amaçları birbirine karşı rasyonel bir şekilde ölçüp tartarsa, yani ne duygusal ne de geleneksel davranırsa, amaç-rasyonel davranmış olur” (Weber, 1922:27).

¹³ Değer-rasyonel (Wertrational) kavramının çevirisinde de benzer bir karmaşa mevcuttur. Değer-ussal (Weber, 2012: 132), “değer bakımından ussal” (Weber, 2014: 46), değerle ilişkili akılcı (Sunar, 2010: 176) ve daha çok farklı şekillerde kullanılmaktadır. “Wertrational” kavramı, bu çalışmada değer-rasyonel şeklinde kullanılmaktadır ve değerlerde bir rasyonellik ifade etmektedir.

duyguların gereği olarak Allah'ın rızasına erişmek ümidiyle yapılması halinde değer-rasyonel; iii) değer verdiği bir kişinin hediyesi olduğu için takması halinde duygusal ve nihayet iv) hep böyle olageldiği için alışkanlık olarak takılması halinde geleneksel olabilir.

Değer-rasyonel eylem; inanca, dünya görüşüne, ideolojiye göre ve eylemin sonuçları dikkate alınmadan gerçekleştirilen eylemdir; emirlere göre yapılan eylemdir. Kişi doğru bildiğini yapıp sonuçlarını yaratıcıya veya üstün bildiği güce tevekkül eder. Sonuçları düşünüp hesaplayarak yapılan eylem ise amaç-rasyoneldir. Bu hesaplamada duygular, gelenek ve inançlar dikkate alınmadan soğukkanlı davranılır. Weber'in her bir idealtip tasnifinin arkasından yaptığı gibi, eylem tipolojisinde de bu idealtiplerin nadiren yalın bir şekilde bulunabileceğini ve aralarında geçişken olduklarını belirttiği göz ardı edilmemelidir (Weber, 1922: 24)¹⁴.

Eylemde bulunan kişiler arasındaki anlam yüklü ilişkinin karşılıklı olması halinde Weber, sosyal ilişkiden (soziale Beziehung) bahseder. Sosyal ilişki, sadece eylemde bulunanların eylemlerinin başkalarına yönelik olmasını değil, eylemde bulunan birçok kişinin aynı anda birbirlerine karşı anlam yüklü ilişkisini şart koşar. “Sosyal ilişki, eylemde bulunan birçok kişinin anlam içeriğine göre karşılıklı belirledikleri ve buna yönelik davranıştır” (Weber, 1922: 29). Sosyal ilişki, eylemde bulunanların birbirlerine karşı pozitif bir tutumunu gerektirmez, zira sosyal kavramının anlamı, eylemin eylemde bulunan kişinin diğerleriyle anlamlı ilişkisidir ve anlamın içeriği hakkında bir sınırlama yoktur. Yani sosyal ilişki, değer yargısından bağımsız olarak anlaşılmalıdır. (Fitzi, 2004: 93). Ferdinand Tönnies'in karşılıklı olumlamaya dayanan sosyal ilişki (soziale Verbindung) kavramına karşılık (Tönnies, 1922: 3)¹⁵ Weber'in sosyal ilişki kavramı; sevgi, dostluk ve işbirliği gibi karşılıklı olumlama gerektiren ilişkiler yanında, savaş, mücadele, düşmanlık ve rekabet gibi ilişkileri de açıklar

¹⁴ Schluchter ve Habermas gibi bazı yorumcular, Weber'in eylem tiplerini bir gelişim şemasına tasnif etmeye çalışmakta ve geleneksel eylem tipinden, duygusala ve buradan değer-rasyonel ve en yüksek gelişim aşaması olarak amaç-rasyonel eyleme giden bir evrim sürecine oturtmaya çalışmaktadırlar. Fakat bu yorum, Weber'in tarih felsefesine ve bilim teorisine ilişkin açıklamalarına uygun değildir (Bayer ve Mordt, 2008: 81; Hennis, 1987: 205).

¹⁵ Weber, Ferdinand Tönnies ile özdeşleşmiş olan “cemaat” (topluluk - Gemeinschaft) ve “cemiyyet” (toplum - Gesellschaft) kavramlarına da farklı anlamlar yüklemiştir. Tönnies'de bu kavramlar birbirini takip eden spesifik gelişim aşamalarıdır. Cemaat, modern öncesinin sosyal formudur ve modernleşme sürecinde cemiyyet haline dönüşür. Weber ise bu kavram çiftini idealtip olarak kullanarak dinamikleştirmiştir. Weber'in kullandığı anlamda “cemaat” (Vergemeinschaftung) ve “cemiyyet” (Vergesellschaftung) yalın bir şekilde bulunmak zorunda olmayıp, birbirine geçmiş şekilde de bulunabilir. Cemaatsel ve cemiyyetsel süreçler, Weber için statik durumlardan ziyade dinamik süreçlerdir. Weber, sosyal ilişkiyi, geleneksel veya duygusal saiklere dayalı olması halinde cemaat; değer-rasyonel veya amaç-rasyonel saiklerden kaynaklı olması halinde cemiyyet olarak adlandırır (Bayer ve Mordt, 2008: 90). Fakat Weber her ne kadar Tönnies'in kavramlarına farklı anlamlar yüklemiş olsa da özellikle rasyonelleşme bağlamında Tönnies'in Weber üzerindeki yoğun etkisi inkâr edilemez (Breuer, 1994: 7-9). Hatta Hennis, Weber'i Tönnies'in bakış açısının radikalleştirilmesi ve evrenselleştirilmesi şeklinde yorumlamayı teklif etmiştir (Hennis, 1987: 108).

(Bayer ve Mordt, 2008: 89). Değer yargısından bağımsız metodoloji gereği, burada Weber için önemli olan içerik değil şekildir.

Weber, bir sosyal ilişkide kurallarla (Maxime) sabit olan eylemin yönelimli olduğu anlam içeriğini düzen (Ordnung) olarak adlandırır (Weber, 1922: 33). Bir düzenin geçerliliği, eylemlerin o düzenin kurallarına göre belirlenmesinin bağlayıcı görülmesine bağlıdır. Eylem kurallarının geçerliliğinin, alışkanlıklara (gelenek), o anki duygu durumuna (duygusal) ve menfaatlere (amaç-rasyonel) dayanması yeterli değildir. Bunların yanında bir düzenin geçerliliğini ve meşruiyetini sağlayan içsel saikler de (değer-rasyonel) gereklidir. Ona göre bir düzen, katılımcıların önemli bir bölümünün düzenin geçerli olması gerektiğini (geltendsollend) düşünmesi halinde daha sağlam olacaktır. Meşru düzen, daha sağlamdır, çünkü katılımcıların içsel saiklerine dayanmaktadır. Bu saiklerin içerikleri (ahlaki, dini, siyasi), değer yargısından bağımsızlık gereği belirleyici değildir ve önemli olan, eylemin sebeplerinin sübjektif olarak bağlayıcı olarak görülmesidir. Aynı şekilde düzenin meşruiyeti de adalet, eşitlik gibi herhangi bir değer gerektirmez. Eylemin sebepleri, içsel veya dışsal olabilir. Buna göre Weber, bir düzenin sübjektif olarak hissedilen bağlayıcılıklarını, meşruiyet inancı (Legitimitaetsglaube) olarak adlandırır. Meşruiyet inancı, geleneksel eylemden değer-rasyonel eyleme kadar tüm eylem sebeplerine dayanabilir. Burada vurgulanması gereken, bir düzenin geçerliliğinin, o düzenin geçerli olması gerektiği inancını şart koşmasıdır (Weber, 1922: 33).

Hukuki düzen kavramından farkı olarak sosyolojik düzen kavramı, eylemin belirli kurallarının, eylemde bulunanlar tarafından geçerli ve bağlayıcı olarak hissedilmesi anlamındadır. Weber, burada konvansiyon (bir toplumun davranış kuralları olarak geçerli olan gelenek, görenek, örf ve adet) ve hukuk arasında sistematik bir ayrım yapmıştır. Konvansiyon ve hukukun ortak tarafı, sadece gelenek ve menfaate dayanmayıp belirli bir müeyyideye sahip olmasıdır. Bir düzenin meşruiyeti, hissedilen duygusal, değer rasyonel veya dini bağlayıcılıkla içsel veya belirli sonuçların beklenmesiyle dışsal olarak garanti edilmiş olabilir (Glaser, 2013: 24). Weber, bu ayrımı sosyal eylemin sebepleri tipolojisi yardımıyla açıklar. Buna göre bir düzen, duygusal sebeplerle (kurallara veya kuralı koyana duygusal bağlılık) içsel olarak garanti edilmiş olabilir veya o düzenin mutlak geçerliliğine inançla değer-rasyonel garanti edilmiş olabilir (Weber, 1922: 35). Konvansiyon ve hukuk arasındaki farkı ise Weber, bunların müeyyidelerinin farklılığıyla açıklar. Buna göre geçerliliği dışsal olarak garanti edilmiş olan ve bir sosyal çevrede kurallardan sapma halinde ayıplama/kınama (Missbilligung) ile karşılaşan düzen, konvansiyon olarak adlandırılır. Kurallardan sapmanın önlenmesi veya sapanların cezalandırılması için, insanlardan oluşan bir aygıt vasıtasıyla fiziki

veya psikolojik şiddet uygulanabilen bir düzen ise hukuk olarak adlandırılır. Hukukun ayırıcı özelliği, düzenin korunması için şiddet uygulayabilecek organize bir aygıtın hayata geçirilmesidir. Konvansiyonda ise böyle bir sapma, kınama müeyyidesiyle karşılaşır¹⁶ (Weber, 1922: 35).

Weber, buradan hareketle sosyal eylemin sebepleri probleminden, egemenliğin meşruiyet sebepleri problemine geçer. Eylemde bulunan bireyler, bir düzene dört sebepten dolayı meşruiyet atfedebilirler. Bu sebepler, sosyal eylemin sebepleri tipolojisine uygun bir şekilde sınıflandırılmıştır. Böylece Weber, sosyal eylemin yatay düzlemi ile egemenlik ilişkilerinin dikey düzlemi arasında bir köprü kurmaktadır. Çünkü yeni bir düzenin pozitif yasa koymasını ve yasallığını, hayata geçirdiği siyasi mercilerin meşruiyetine bağlamaktadır (Fitzi, 2004: 102).

Weber'in meşru bir düzenin geçerlilik sebepleri tipolojisine göre bir düzen şu sebeplerle meşru olarak geçerli olabilir: “i) Gelenek, yani hep var olanın geçerliliği sayesinde; ii) duygusal inanç, yani vahyedilenin veya örnek olanın geçerliliği sayesinde; iii) değer-rasyonel inanç, yani mutlak geçerli görülenin geçerliliği sayesinde veya iv) meşruiyetine inanılan pozitif kanun¹⁷ sayesinde” (Weber, 1922: 37). Bir düzenin yasallığı, ya o düzenin katılımcılar arasında kararlaştırılmış olmasından ya da insanların insanlar üzerinde meşru olarak geçerli olan egemenliği tarafından empoze edilmiş olmasından kaynaklanabilir. Böylece yasallığın gerekçesi meşruiyet inancına döner ki bu, Weber için tüm yasallık tasarımının dayanağı haline gelir (Fitzi, 2004: 103).

Düzenlerin geçerlilik formlarının en eski şekli geleneğin kutsal sayılmasıdır. Buna göre yeni bir düzenin kurulması, neredeyse tamamen dine dayanır. Düzenlerin değer-rasyonel geçerliliğinin en yalın şeklini doğal hukuk oluşturur. Düzenlerin modern meşruiyet şekli ise yasallık inancıdır (Legalitaetsglaube). Weber'e göre yasallık inancı, şekli olarak doğru ve alışıldığı üzere (mesela parlamenter demokrasilerde olduğu gibi) konulan yasalara tabi olmaktadır. Weber, kanunların, katılımcılar tarafından kararlaştırılmış veya onlara empoze edilmiş olması durumlarını ayırt etmekle birlikte önemli görmez. Çünkü ona göre, kararlaştırılmış olmakla birlikte bir kanun, oybirliğiyle kararlaştırılmadığı sürece azınlık için empoze edilmiş demektir (Weber, 1922: 37).

¹⁶ Buna göre mesela hırsızlığın yasaklanması gibi bir hukuk kuralı, bu yasağın sadece kanunlardan silinmesiyle meşru düzenin bir unsuru olmaktan çıkmaz. Böyle bir yasa, ancak insanların da bu yasağın meşru düzenin bir unsuru olmadığına inanmaları ve bu eylemi açıkça gerçekleştirmeleri halinde ortadan kalkar.

¹⁷ Yukarıda meşru düzenin meşruiyet sebepleri tipolojisinin sosyal eylemin sebepleri tipolojisine uygun olduğu söylenmişti; fakat 4. tipte amaç-rasyonel eylem yerine pozitif yasa bulunmaktadır. Pozitif yasanın Weber tarafından amaç-rasyonel olarak görülmemesinin sebebi, pozitif hukukun anlaşılmaya dayanabileceği gibi empoze edilerek ve katılımcıların tabi olmasına da dayanabileceğidir. Bu durum iki tipoloji arasında kısmi bir sapma olarak da görülebilir (Fitzi, 2004: 102).

Weber'in karmaşık sosyal yapıların ayakta kalabilmesinin şartlarını inceleyen bir sonraki durağı, örgüt (Verband) kavramıdır. Örgüt, dışarıya doğru düzenleyici olarak sınırlı veya kapalı olan ve belirli bireylerin örgüt kurallarının uygulanmasını sağladığı sosyal ilişkidir. Bu bireyler, örgütün yöneticisi veya idari aygıtı olabilirler (Weber, 1922: 45). Buna göre örgüt, geçerli kuralları olan ve yöneticisi veya idari aygıtıyla bu kurallara uyulmasını sağlayan sınırlı veya kapalı bir sosyal ilişkidir. Örgütler, kendi düzenlerini kurabilme gücüne sahip olup olmamak açısından otonom veya heteronom olarak ayrılır. Kendi yöneticisini seçme kabiliyetine sahip olma ya da yöneticisinin dışarıdan atanması açısından da otokefal ya da heterokefal olabilir (Weber, 1922: 45).

Empoze etmek (Oktroyierung) kavramıyla Weber, örgütün bazı yönlerini açıklamak ister. Ona göre “katılımcıların tamamının kişisel özgür anlaşmalarıyla meydana gelmeyen” her düzen empoze edilmiş olarak tanımlanmalıdır. Yani modern parlamenter demokrasilerde çoğunluk kararıyla kurulan ve azınlığın tabi olmak zorunda olduğu düzenler, Weber’e göre empoze edilmiş düzenlerdir (Weber, 1922: 47).

Weber, konulan düzenin açıkça belirlenmiş bir etki alanında başarıyla empoze edilen birliğini kurum (Anstalt) olarak adlandırır. Dernek (Verein) ve kurum, rasyonel kurulmuş düzenlerdir. Modern devlet ve rasyonelleşmiş olması halinde kilise, kurum idealtipine uygundur. Kurumun düzeni, katılımcıların kuruma katılmalarından veya yasalarının hazırlanmasına katkıda bulunmuş olmalarından bağımsız olarak, belirli kriterlere uyan (bir bölgede doğum, köken, ikamet gibi) herkes için geçerli olma iddiasındadır (Weber, 1922: 49; Weichlein, 2007: 105).

Örgüt ve kurumu tanımladıktan sonra Weber, güç (Macht) ve egemenlik (Herrschaft) kavramlarını inceler. Güç, bir sosyal ilişki içinde kendi iradesini başkalarının direncine rağmen uygulayabilme imkânı olarak anlaşılmalıdır (Weber, 1922: 50). Egemenlik ise belirli içerikte bir emir için belirli kişilerde itaat bulma imkânıdır (Weber, 1922: 50). Buna göre egemenlik, dikey ve asimetrik bir sosyal ilişkidir. Egemenlik ilişkisinde bir taraf emreden aktif taraf, diğer taraf ise itaat eden pasif taraftır. Weber, güç kavramının sosyolojik olarak şekilsiz (amorph) bir kavram olduğunu, çünkü muhtemel tüm niteliklerin belirli insanların iradelerini başkalarının direncine karşı da uygulanmasına katkıda bulunabileceğini ve güç uygulayabileceğini belirtir. Bu sebeple Weber, emir ve itaatin buluşmasıyla meydana gelen bir sosyal ilişki anlamında egemenlik kavramını kullanmıştır (Weber, 1922: 50).

Sosyal bir fonksiyon olarak egemenlik, emir verenin ve itaat edenin mevcudiyetini talep eder; fakat egemenlik, ne bir idari aygıtın ne de bir örgütün varlığını gerektirir. Ancak ampirik olarak bunlardan en az birinin var olduğu görülür. Üyeleri belirli bir egemenlik

ilişkinine tabi olan bir birlik, egemenlik örgütüdür ki bir idari aygıtın varlığı sebebiyle her örgüt belirli derecede bir egemenlik örgütüdür. Bu ifadeyle Weber, egemenliğe, örgütün devamlılığı için gerekli olan sosyal bir fonksiyon yüklemektedir (Weber, 1922: 50).

Weber, farklı egemenlik türlerinin sınıflandırılmasında egemenliği uygulamak için kullanılabilecek araçlarla sınırlı kalmıştır. Ona göre her egemenlik, düzenini verimli bir şekilde korumak için bir idari aygıtı muhtaçtır; fakat bu amaç için farklı araçları kullanabilir (Weber, 1922: 653). Kullanılan egemenlik araçları açısından iki örgüt türü vardır: siyasi örgüt ve dini (hierokratisch) örgüt. “Siyasi örgüt, belirli bir coğrafi bölgede (bir kent, bir ülke ya da bir millet olsun) düzeninin varlığını idari aygıtı aracılığıyla fiziki güç kullanma ve kullanma tehdidiyle garanti altına alan bir egemenlik örgütüdür” (Weber, 1922: 51). Bu tanım, sadece modern devlet için değil, aynı zamanda bir Rönesans kenti hanedanlığı gibi her siyasi örgüt için de geçerlidir. Buna karşılık devlet kavramını ise Weber, “idari aygıtı aracılığıyla belirli bir coğrafi bölge üzerinde meşru fiziki şiddet tekeli başarılı bir şekilde uygulayabilen siyasi kurum” olarak tanımlar (Weber, 1922: 51). Siyasi örgüt ve devlet tanımları arasındaki fark, güç kullanma tekelinin var olup olmamasıdır. Bir bölgede birden fazla siyasi örgüt var olabilirken, sadece bir tek devlet mevcut olabilecektir. Dini egemenlik örgütünü ise Weber, “düzenini garanti altına almak için, uhrevi kurtuluş araçlarını dağıtarak veya esirgeyerek daha ziyade psikolojik şiddet uygulayan örgüt” olarak tanımlar. Şiddet, siyasi örgütlerin ne tek ne de alışılmış olan idari aracıdır; fakat şiddet uygulama ve tehdidi onların spesifik aracıdır (Weber, 1922: 51).

Bunun dışında siyasi örgüt, belirli bir coğrafi bölgede egemenlik uygulamakla karakterize edilir. Weber’e göre siyasi örgüt ve devlet, spesifik amaçlarıyla tanımlanamaz ki değer yargısından bağımsız sosyal bilim çerçevesinde devletin amacı hakkında normatif bir tartışma olamaz. Ona göre siyasi örgütler, tarihte neredeyse her amaca hizmet etmiştir; fakat tüm siyasi örgütlerin ortak tarafı, şiddet uygulamayı ve tehdidini araç olarak kullanmış olmalarıdır (Weber, 1922: 51).

Weber, egemenliğin önemini vurguladıktan sonra klasik siyasi egemenlik teorisinden bir adım daha ileri giderek siyasi yapıların meşruiyeti sorununu egemenlik teorisinin merkezine yerleştirmiştir. Weber’e göre meşru siyasi düzen, geçerliliği halk tarafından kabul edilen düzendir (Glaser, 2013: 23). Bu anlamda hem egemenliğin sosyal gerekliliğini hem de egemen olunanlar tarafından meşrulaştırılmasını dikkate almıştır ki bununla egemenlik kavramının liberal eleştirisini de teorisine dâhil etmiştir. Ancak egemenlik yapılarının meşruiyetini, değer yargısından bağımsız olarak onların gerekçelendirilmelerine göre kurmakta ve normatif bir inceleme yapmamaktadır. Bir egemenliğin meşru olmasının

herhangi bir kriteri yoktur. Meşruiyet inancına odaklanmakla siyasi düzenin kendisi dışlanmaktadır (Glaser, 2013: 24). Yani Weber, egemenlik formlarının hukuk devleti ve adalet gibi belirli kriterlere göre meşrulaştırılan niteliklerini değil, aksine bir egemenliği mümkün kılan meşruiyet inancını incelemektedir (Fitzi, 2004: 123). Meşruiyet inancı, Weber'in bürokrasi modelinin temelinde yatan kavramdır ve ikinci bölümde daha ayrıntılı incelenecektir.

1.4.4. Max Weber: Siyasetçi mi Bilim İnsanı mı?

Bir bilim insanı olarak Max Weber, bilimsel yazılarında değer yargısından bağımsızlık aksiyomunu hep göz önünde bulundurmıştır. Değer yargısından bağımsızlık ilkesini uygulamadığı siyasi yazıları ise bunların bilim alanına dâhil edilemeyeceği düşüncesiyle genellikle dikkate alınmamakta ve Weber, sadece bilimsel eserleriyle anılmaktadır. Siyasetçi olarak Weber hakkındaki görüşler ise onun siyasi yazılarının ve aktif siyasi faaliyetlerinin teorik eserlerinin anlaşılması için belirleyici olduğunu iddia etmektedir (Mommsen, 1974b: 304).

Weber'in eserlerinin onun siyasi tutumunun ifadesi olarak incelenmesi, Wolfgang J. Mommsen'in araştırmalarına dayanmaktadır. Mommsen, *Weber ve Alman Siyaseti* isimli eserinde, Weber'in siyasi dünya görüşünün onun düşünce şekline etkilerini incelemiştir (Mommsen, 1974a)¹⁸. Ona göre Weber, gençliğinden beri bilim ve siyaset arasında kararsızlık yaşamıştır. 1895 yılında Freiburg Üniversitesine ekonomi ve maliye profesörü olarak atanması, onun siyasete veda etmesi anlamına gelmemiştir (Mommsen, 1974a: 38).

Weber'e göre ekonomi bilimi, siyasi bir bilimdir ve milletin güç politikası (Machtpolitik) menfaatlerinin hizmetçisi olmalıdır (Weber, 1988c: 20). Mommsen'in ifadesine göre Weber, Freiburg Konuşmasında siyasi programını geliştirmiş ve millet kavramı dışında tüm değer ideallerini terk etmiştir, çünkü millet kavramını nihai mutlak değer olarak görmüştür (Mommsen, 1974a: 38). Değer yargısından bağımsız bilim anlayışından bu sapma, Mommsen'in ifadesiyle Nietzsche'nin Weber üzerindeki etkisine dayanmaktadır (Mommsen, 1974a: 39). Weber'e göre, siyaset ahlaki bir temele sahip olamayacağından, onun değer yargısından bağımsız bilim öğretisi, milli devlet idealini nasyonal ekonominin tek ölçüsü haline getirme çabasına dayanmaktadır. Her ne kadar Weber Freiburg konuşmasını gençlik eseri olarak yaftalamış olsa da bu konuşmanın temelindeki prensibe daima sadık kalmıştır (Mommsen, 1974a: 51-52).

¹⁸ Bu kitabın ilk baskısı 1959 yılında yapılmıştır (Mommsen, 1959).

Bilim insanının geliştirdiği teoriyi kendi özel hayatında uygulamamış olması onun teorisinin geçersiz olduğu anlamına gelmez (Kocka, 1976: 288). Weber, Kayser imparatorluğunun 1918 yılında çökmesinden sonra ortaya çıkacak olan demokratik devleti güçlendirmek istemiştir. Weber'e göre demokratik devletin güçlendirilmesi, Mommsen'in ifadesiyle, Almanya'nın millet olarak geleceğini garanti altına almanın tek yoludur. Bu bağlamda parlamentonun güçlendirilmesi, anayasal düzenin kuvvetlendirilmesinin ön şartıydı. Weber, bu görüşünü 1918 yılında Frankfurter Zeitung isimli gazetede yazdığı makaleleriyle yaymaya çalışmış ve Anayasa görüşmelerine önemli etkiler yapmıştır (Mommsen, 1974a: 357-358; Weber, 1988: 448-483).

Milletvekili adaylığının parti bürokrasisine eleştirel bakışı sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Weber'in anayasa konusundaki görüşlerinde bir değişiklik olmuştur. O zamandan sonra Weber, cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini desteklemiştir. Ona göre halk tarafından doğrudan seçilmiş cumhurbaşkanı, milletin birliğini temsil edecek (Senigaglia, 1992: 171) ve doğrudan seçim, parti bürokrasisinin egemenliğine bir denge unsuru olabilecek olan lider kişiliklerin seleksiyonunu mümkün kılacaktır (Mommsen, 1974a: 396-397).

Yaptığı bu çıkarsamayla Mommsen, Weber'in son dönemlerindeki siyasi ve teorik pozisyonuna yönelik eleştirel bir tez ortaya atmış ve bu tez günümüzde de hala tartışılmaktadır. Mommsen'e göre Weber'in halk tarafından doğrudan seçilecek siyasi lider talebi, sadece Weimar Cumhuriyeti'nin anayasal kurumlarının tasarlanmasında etkili olmamış, bunun dışında daha sonraki nasyonal sosyalizmi hazırlayan anayasa tartışmalarında da önemli bir etkiye sahip olmuştur (Mommsen, 1974a: 407). Ayrıca başkanlık hükümeti uygulamalarına da teorik meşrulaştırma kaynağı olmuştur. Mommsen'e göre özellikle Carl Schmitt, Weber'in halk tarafından doğrudan seçilecek siyasi lider konseptini alıp geliştirmiştir (Mommsen, 1974a:408). Weber'in siyasi görüşleri ve Mommsen'in 1950'li yıllarda yaptığı araştırmalar sonrasında ortaya çıkan tartışmalar, bu tezin temel konusunu oluşturduğundan ve üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde inceleneceğinden, burada bu kadarlık bir açıklamayla yetinilecektir. Ancak burada bilim insanı Weber'in bilimsel çalışmalarında değer yargısından bağımsız bilim anlayışına sadık kalırken, değer yargılarını ve ideallerini siyasetçi Weber'e bıraktığı ve milli devlet anlayışını en üst ideal olarak gördüğü söylenmelidir.

1.5. Sonuç

Weber'in siyasi görüşlerinin ve plebisiter lider demokrasisi yaklaşımının anlaşılabilmesi için bu bölüme onun yetiştiği ve yaşadığı çevreyi, ailesini, eğitimi, akademik ve özel hayatını içeren kısa bir hayat hikâyesiyle başlanmış ve Alman İmparatorluğu hakkında çizilen tarihi çerçeveye, yaşadığı dönemin anlaşılmasına yönelik bilgiler sunulmuştur. Onun metodik temellere sahip ve pozitivist ve metafizik olmayan bir sosyal bilimi meşrulaştırma çabalarının ürünü olan değer yargısından bağımsız bilim anlayışı, tüm bilimsel çalışmalarına uyguladığı bir aksiyom olmuştur. Bu bağlamda Weber'in değer yargısından bağımsız bilim anlayışı incelenmiş ve sosyal olguların anlaşılmasında araç olarak gördüğü ve anlayıcı sosyoloji olarak ifade edilen Weber sosyolojisi ve siyasi terminolojisi, bu çalışmanın boyutunu aşmayacak şekilde özetlenmiştir. Son olarak siyasetçi Weber'in bilim insanı Weber'den farklı olarak siyasi yazılarında değer yargısından bağımsızlık yöntemine uymadığına dikkat çekilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

MAX WEBER'İN BÜROKRASI YAKLAŞIMI

2.1. Giriş

Plebisiter lider demokrasisi anlayışı, Weber'in bürokratik egemenlik eleştirisine dayanmaktadır. Bu açıdan Weber'in bürokrasi modeli ve onun bürokratik egemenliğe yöneltmiş olduğu eleştirileri, bu çalışma için önem kazanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde bürokrasinin tarihsel süreç içinde gelişiminin ve diğer kurumlarla bağlantısının daha iyi anlaşılabilmesi için, önce egemenlik sosyolojisi bakış açısıyla modern bürokrasinin oluşum şartları ele alınacak, daha sonra Weber'in devlet anlayışı çerçevesinde egemenlik türleri ve bu türlerden biri olan bürokratik egemenlik incelenecektir. Organizasyon teorisinin bürokrasi modeline karşı ileri sürdüğü eleştirileri ve Weber'in kendi eleştirileri bu bölümün son kısmını oluşturmaktadır.

Weber, bürokrasi yaklaşımını geliştirirken özellikle Batı Avrupa'nın tarihi sürecinden ve içinde yaşadığı dönemin yönetim aygıtından hareket etmiştir. Bunu yaparken bürokratikleşmeyi, Batı Avrupa'nın rasyonelleşme sürecinin bir parçası olarak görmüştür¹⁹ (Chazel, 2010: 3, Dursun, 2012: 142; Derlien, 2011: 23, 39; Weber, 1922: 693; Breuer, 1994: 33; Fitzi, 2004: 141). Temel amacı, daha iyi bir yönetim aygıtı arayışı değil, aksine egemenliğin nasıl kurulduğuna dair bir cevap bulmaktır. Anglosakson ağırlıklı organizasyon teorisi, Weber'in hareket noktası olan bu tarihsel süreci bir kenara bırakıp sadece Weber'in ulaştığı sonuçlara odaklanmakta ve Weber'in özellikle siyaset yazılarında yaptığı bürokrasi eleştirilerini dikkate almamaktadır (Derlien vd., 2011: 20; Chazel, 2010:2; Szurawitzki, 2018: 132). Bunun doğal sonucu olarak Weber'in, bürokrasi modelinin ateşli bir savunucusu olduğu iddia edilmektedir. Hatta Akçakaya, Weber'in “bürokrasiyi kötüleyici ifadelerden” sakındığından bahsedebilmektedir (Akçakaya, 2016: 276). Bu sebeple aşağıdaki bölümde bürokratik organizasyon tipinin ortaya çıkma şartları ve idealtip bürokrasi incelendikten sonra Weber'in bürokrasi eleştirileri ele alınmaktadır.

¹⁹ Bu yaklaşım, Weber araştırmalarında genel kabul görmekle birlikte, bazı yazarlar tarafından tartışılmaktadır. Mesela Wilhelm Hennis, Weber'in temel araştırma konusunun insanlığın gelişimi olduğunu ve eğer burada bir rasyonelleşme aranacaksa, herhangi bir rasyonelleşme değil, pratik yaşam tarzının rasyonelleşmesinin görülmesi gerektiğini belirtmektedir (Hennis, 1987: 3-35)

2.2. Bürokratik Egemenliğin Gelişmesinin Şartları

Weber'in birçok eserinde ve özellikle Din Sosyolojisi, Hukuk Sosyolojisi, İktisat Sosyolojisi ve Egemenlik Sosyolojisi hakkındaki yazılarında Batı kültürünün rasyonelleşme sürecinin incelendiği görülmektedir (Assel, 1969: 199). Ona göre Protestan ahlakı ile birlikte din rasyonelleşmiş, kapitalist üretim metotlarıyla birlikte ekonomi rasyonelleşmiş, modern hukukla birlikte hukuk ve milli devletlerin kurulması ve bürokratik şekilde organize edilmiş egemenlik aygıtının ortaya çıkmasıyla birlikte devlet yönetimi rasyonelleşmiştir (Schöllgen, 1979: 33). Siyasi egemenliğin rasyonelleşmesinin en açık ifadesi olarak bürokratik organizasyon tipinin aşağıda inceleyeceğimiz özellikleri, Weber'in Sosyal ve İktisat Tarihi yazılarında ve *Ekonomi ve Toplum* isimli eserinin ikinci bölümünde tarihi bir perspektiften incelenmiştir. Her ne kadar bu incelemelerinde Antik Çağın, Asya'nın ve Mısır'ın egemenlik sistemlerini de göz önünde bulundurmuş olsa da Weber, Batı Avrupa'ya ve özellikle feodal sistemin geleneksel egemenliğinden modern devletlerin yasal-rasyonel egemenliğine geçiş sürecine yoğunlaşmıştır.

Roma İmparatorluğunun dağılmasıyla birlikte, onun kurmuş olduğu idari ve sosyal sistem de çökmüştür (Eryılmaz, 2002, 74). Küçük egemenlik alanlarına bölünen Batı Avrupa'nın merkezi güçler tarafından yeniden egemenlik altına alınması uzun zaman almıştır. Frank İmparatorluklarında ve daha sonra Kutsal Roma Germen İmparatorluğunda yavaş yavaş gelişen merkezileşme süreci, 19. yüzyılın milli devletlerine kadar sürmüştür. Bu gelişme; küçük prenslikler arasındaki egemenlik mücadeleleri ve kralların prensliklerle mücadeleleri sonrasında onları egemenlikleri altına almaları ve topraklarını genişletmeleri şeklinde gerçekleşmiştir (Eryılmaz, 2013: 88). Kutsal Roma Germen İmparatorluğunda bulunan İmparatorluk kentleri, şövalyelikler ve dünyevi ve uhrevi prenslikler gibi 1800 egemenlik alanından, 1806 yılındaki Napolyon yenilgisinden sonra geriye sadece 30 egemenlik alanı kalmıştır (Breuer, 1994: 54). Özellikle merkantilizmle birlikte para ekonomisine geçiş, milli devletlerin güçlenmesiyle birlikte kamu hizmetlerinin artması, Roma Hukukunun etkisiyle hukuk sisteminin rasyonelleşmesi ve ekonomik ve sosyal farklılıkların dengelenmesi, bürokratik egemenliğe geçişin en önemli ön şartlarıdır (Treiber, 2007: 132). Aşağıdaki bölümde bürokratik egemenliğin bu ön şartları incelenmektedir.

2.2.1. Para Ekonomisi

Fiziki gücün devlet alâmeti olarak adım adım tekelleşmesi, bölgedeki barışın artmasını ve korsanlık faaliyetlerinin azalmasını sağlamış, egemenlik alanının genişlemesi de ticaret bölgelerinin genişlemesine neden olmuştur. Ticaretin artmasıyla birlikte para ekonomisi

takasın yerine geçmeye ve bu sayede ticaret kolaylaşmaya başlamıştır. Modern devletin ekonomik temeli nasıl paraya dayanıyorsa, fiziki gücün tekelleşmesi de egemen kişinin kendisinden görece bağımsız feodal unsurların yerine kendisine bağlı paralı bir asker ordusu ve mali idare kurabilmesiyle gerçekleşmiştir (Rosenberg, 1958, 59).

İdealtip olarak bürokratik organizasyonun özelliklerinden olan memuriyetin asıl meslek olması, ev ve resmi dairenin ayrılması ve idare araçlarının egemen kişinin elinde toplanması, para ekonomisinin gelişmesine bağlıdır²⁰. Bürokratik organizasyon tipinde artık asker, egemen tarafından donatılıp parası yine egemen tarafından ödenecek ve gerekli kaynak vergi gelirlerinden karşılanacaktır. İdare aygıtının üyelerinin mülkiyet sahibi olmayan zümrelerden devşirilmesi ve idare araçlarının bir egemenin mülkiyetinde toplanması, ancak bu şekilde sağlanabilmiştir. Böylece devletin iki temel direği olan askeri ve mali bürokrasi gelişmiştir. Burada para ekonomisiyle asıl meslek olarak icra edilen ve parayla ödenen bürokratik organizasyon arasında doğrudan bir ilişki görülmektedir²¹. Prens sarayında yaşayan ve prensin imkânlarıyla hayatını sürdürüp idare görevini üstlenen mülk sahibi küçük soylu ve vasal, yerini egemen kişiden mekânsal ve sosyal olarak ayrı yaşayan, maaşı parayla ödenen; fakat buna rağmen politik açıdan egemene daha bağımlı olan mülksüz memurlardan oluşan idare aygıtına bırakmıştır (Weber, 1922: 700-703). Yeni egemenlik katmanı olarak burjuvazinin ve burjuva kurumu olarak bürokrasinin mülkiyetçilikteki aristokrasi etkisini bastırmasına vurgu yapan 19. yüzyıl bürokrasi eleştirisinin kastettiği bu sınıf değişikliğidir (Albrow, 1972: 18).

2.2.2. Kamu Hizmetlerinin Gelişmesi

Bürokratik egemenlik tipinin gelişim şartı olarak dikkate alınması gereken ikinci faktör, kamu hizmetlerinin gelişmesidir²² (Weber, 1922: 773). Bu konuda mutlakiyetçi krallıkların sistematik bir altyapı, sanayi ve nüfus politikası uyguladığı 18. yüzyılın merkantilist dönem uygulamaları vurgulanmalıdır. Bu uygulamaların amacı, devlet tarafından

²⁰ Max Weber, bürokratik egemenliğin para ekonomisi olmadan da gelişmesinin mümkün olduğunu; ancak bunun kısa süreli olabileceğini belirtir. Buna örnek olarak Mısır bürokrasisini verir. Burada para ekonomisi olmadığı için vergiler iltizam usulüyle toplanmış; fakat mültezimlerin kısa zaman içinde zenginleşip güçlenmesiyle aristokrasiye geçilmiştir (Weber, 1922: 701).

²¹ “Para ekonomisinin tamamen gelişmesi, bürokratikleşmenin zorunlu bir ön şartı değildir; ancak bürokratikleşme, spesifik sürekli bir yapı olarak bir ön şarta bağlıdır: O şart, sürdürülebilmesi için sürekli gelirlerin var olmasıdır. (...) Ancak bu amaçla uygulanan para ekonomisi, bilinen gerekçelerle tek güvenli temeli oluşturmaktadır” (Weber, 1922: 703).

²² “Bu gelişmenin (bürokratikleşmenin) yönü ve sebebi çok farklı olabilir. Bürokratik devlet idaresinin en eski ülkesi olan Mısır’da bürokrasiyi yaratan, su ilişkilerinin yukarıdan cemaatsel bir şekilde düzenlenmesinin teknik-ekonomik kaçınılmazlığıydı (...). Çoğu zaman (...) güç politikasına bağlı olarak düzenli orduların kurulması ve buna bağlı olarak maliye sisteminin gelişmesi, bürokratikleşme ihtiyacının yönünü belirlemiştir. Fakat modern devlette, ayrıca yönetime yöneltilen, kültüre bağlı artan taleplerin yükselen karmaşıklığı aynı yöne zorlamıştır” (Weber, 1922: 773).

doğrudan işletilen sanayi kuruluşlarıyla veya özel sektörden alınan vergilerle devlet gelirlerinin artırılması ve askeri harcamaların bu yolla finanse edilmesidir. İdare kademesinin ulaşım, istatistik, nüfus sayımı gibi bölümlere ayrılması ve mali idaredeki kameralist kolaylaştırmalar bu dönemde gerçekleşmiştir (Eryılmaz, 2002, S. 75).

Ancak bu idare aygıtı; eğitilmiş, uzmanlaşmış ve yazılı şekilde çalışan bir idare personelini gerekli kılmaktadır. 18. yüzyıl memur eğitimi, sistematik bir kameralist eğitim tarafından sağlanmıştır. Okuryazar bir yönetim aygıtı yine okuryazar halk gerektirdiğinden 19. yüzyılda genel okul sistemi de yaygınlaşmıştır.

2.2.3. Hukuk Sisteminin Rasyonelleşmesi

Para ekonomisinin ve eğitim gibi kamusal hizmetlerin gelişmesinin yanında bürokratik egemenliğin ön şartlarından biri de hukuk sisteminin rasyonelleşmesidir. Özellikle hukuk devletinin kanunları rasyonelleştirmiş (Code Napoléon, Bürgerliches Gesetzbuch) ve devletin özel alana müdahalesini kısıtlamıştır (Breuer, 1994: 53). Hukuk sisteminin rasyonelleştirilmesi, bir taraftan öngörülebilirliğe muhtaç olan kapitalist ekonominin, diğer taraftan bürokratik organizasyonun kurallara uygunluk olarak ifade edilen özelliğinin ifadesidir. Devletin bütününde geçerli olan genelleştirilmiş normlar, mesela Prusya gibi farklı hukuk sistemlerinin uygulandığı ve farklı zümresel ayrıcalıkların hâkim olduğu birçok egemenlik alanından oluşan devletlerde gereklidir. Hukuki aidiyetlerdeki çoğulculuktan bir kopuşu ifade eden bu rasyonelleşmeyle birlikte, bir egemenlik alanında uygulanan farklı hukuk sistemleri²³ kaldırılıp tek bir hukuk sistemi uygulanmaya başlanmıştır (Weber, 1922: 707-709).

2.2.4. Ekonomik ve Sosyal Farklılıkların Dengelenmesi

Weber, ekonomik ve sosyal farklılıkların dengelenmesini, bürokrasinin gelişmesinin hem ön şartlarından hem de sonuçlarından biri olarak görür. Ekonomik ve sosyal dengelenmenin en önemli unsuru, feodal yapının parçalanmasıyla birlikte lonca sisteminin yerine faaliyet serbestisinin getirilmesidir. Bunun yanında serfliğin kaldırılması, emek gücünün hareketliliğini artırmıştır. İdare aygıtının görevini kişinin saygınlığından bağımsız olarak yerine getirilebilmesi, ancak bundan sonra mümkün olmuştur (Weber, 1922: 711-712).

²³ Milli devletin gelişmesinden önceki birçok imparatorlukta (Weber; Roma, Pers, Frank ve İslam imparatorluklarını buna örnek olarak gösterir) (Weber, 1922: 480) imparatorluğun içinde farklı bölgelerde farklı hukuk sistemlerinin uygulanmasının yanında, bir bölgede yaşayan insanlar, etnik, dini veya tabi olunan siyasi örgüte göre farklı hukuk sistemlerine tabiydi. Roma hukuku bile sadece Roma vatandaşlarının hukukuydu (Colliot-Thelene, 2007: 48).

2.3. Bürokrasi Modeli

Fransız sosyolog Francois Chazel, klasiklerin herkes tarafından tanınmalarına rağmen aslında pek anlaşılamamalarını kaderin bir cilvesi olarak ifade etmiş ve Weber'in bürokrasi teorisinin²⁴ bunun en belirgin örneklerinden biri olduğunu belirtmiştir (Chazel, 2010: 1). Weber'in yönetim hakkındaki incelemeleri, egemenlikten ayrı düşünülemez. Her türlü yönetim, egemenlikten hareketle ele alınmalıdır. Kendi ifadesiyle “Her egemenlik, yönetim olarak ortaya çıkar ve işlev görür. Her yönetim bir şekilde egemenliğe muhtaçtır, çünkü yönetimin çalışabilmesi için emretme gücü birinin eline verilmiş olmalıdır” (Weber, 1922: 653). Bürokrasi de bu esasa bir istisna oluşturmamaktadır. Bu sebeple Weber'in bürokrasi modeli, meşru egemenlik tiplerinin incelenmesine dayanmaktadır. Bu amaçla bu bölümde Weber'in devlet anlayışı ve insanların bir egemenliğe neden itaat ettiği sorusuna cevap arayan meşru egemenliğin üç idealtipi ele alınmakta ve modern bürokrasinin özellikleri incelenmektedir.

Weber, devletin, içeriğinden hareketle ya da yaptıklarıyla veya yapmadıklarıyla tarif edilemeyeceğini, aksine onun sadece kendine özgü spesifik bir araçla tanımlanabileceğini belirtmiştir (Weber, 1992: 6). Weber'in bahsettiği spesifik araç fiziki şiddettir. Brest-Litowsk'da “her devlet şiddet üzerine kurulur” diyen Trotzki'yi hatırlatıp (Weber, 1988e: 506) ona hak veren Weber, şiddetin başka örgütler tarafından da kullanılabileceğini inkâr etmez; fakat şiddetin sadece devletin spesifik özelliği aracı belirtir. Geçmişte de birçok örgüt şiddeti kullanmıştır; fakat günümüzde “devlet, belirli bir bölge içinde (...) meşru fiziki şiddet tekeliyle başarıyla elinde bulunduran insan cemaatidir” (Weber, 1988e: 506). Diğer örgütler, sadece devletin onlara izin verdiği ölçüde bu gücü kullanabilir.

Egemenlik, bir taraftan egemen ve egemen olunanları, diğer taraftan egemenlik aygıtını gerektirir. Egemenlik aygıtının şekli de egemenliğin dayandığı meşruiyet inancına bağlıdır (Chazel, 2010: 2; Dursun, 2012: 137-138):

Sürekli bir idare talep eden her egemenlik işletmesi, bir taraftan insanların meşru gücü elinde bulunduran egemen kişiye itaatine, diğer taraftan bu itaat sayesinde bu fiziki gücün gerektiğinde kullanılması için gerekli olan araçlara, yani idare personeline ve idare araçlarına muhtaçtır (Weber, 1988e, 509).

Weber'e göre siyaset, bir “güç kazanma ve güç dağılımını etkileme çabası”dır (Weber, 1988e: 506) ve “her devlet, meşru (veya meşru görülen) şiddet araçlarına dayanan, insanların

²⁴ Weber'in kendisi, “bürokrasi teorisi” kavramını kullanmamıştır ve akademik literatürde de bürokrasi teorisi değil, bürokrasi modeli veya yaklaşımı kavramları kullanmaktadır. Ancak burada Chazel'in ifadesine sadık kalınarak “bürokrasi teorisi” ifadesi kullanılmıştır.

insanlar üzerindeki bir egemenlik ilişkisidir” (Weber, 1924: 507). Devletin varlığını sürdürebilmesi, insanların devletin otoritesine boyun eğmesini gerektirir. İnsanların neden bir otoriteye boyun eğdikleri sorusunu cevaplamaya çalışan Weber, birinci bölümde incelediğimiz meşruiyet inancı kavramını kullanmış ve insanların bir egemenliği meşru görmelerini idealtip²⁵ olarak üç egemenlik türünde incelemiştir: yasal-rasyonel egemenlik, geleneksel egemenlik ve karizmatik egemenlik (Weber, 1988e: 507; Weber, 1922: 165).

2.3.1. Meşru Egemenliğin Üç Tipi

- Yasal-rasyonel egemenlik: Meşruiyet, rasyonel karakterde olup konulan yasal düzenin meşruluğuna olan inanca ve egemenin bu düzenden kaynaklanan yönetme hakkına dayanır: Modern devletlerinin meşruiyet kaynağı bu egemenlik türüdür (Weber, 1922: 166).
- Geleneksel egemenlik: Ezelden beri var olan düzenin kutsallığına olan inanca dayanır. Geçmişin feodal, patrimonyal veya patriyarkal imparatorluklarının meşruiyet kaynağıdır (Weber, 1922: 172).
- Karizmatik egemenlik: Bir kişinin örnekliliğine, kahramanlığına veya kutsallığına karşı duygusal bağa dayanır. Savaş kahramanlarının, kurtarıcıların ve peygamberlerin egemenlik kaynağı, onların karizmasına olan inançtır (Weber, 1922: 165).

Egemenlik tipleri arasında bir karşılaştırmaya imkân tanımak için bu tiplerin genel özellikleri Tabloda 2.1’de sunulmaktadır. Yasal-rasyonel egemenliğin geleneksel egemenliğin arkasından ortaya çıktığı söylenebilse de sosyal veya ekonomik sıkıntıların yaşandığı devrim dönemlerinde ortaya çıkan karizmatik egemenliği bu dizi içinde bir sıralamaya sokmak doğru olmaz. Karizmatik egemenlik, şartların uygun olduğu her dönemde ortaya çıkabilir. Genel olarak Weber’in idealtiplerine ve özelde meşru egemenlik tiplerine evrimci bir yaklaşımla tarihsel bir sıralama atfetmek doğru değildir²⁶. Yani egemenliğin ilk başta karizmatik egemenlik şeklinde başlayıp daha sonra gelenekselleştiği ve nihayet rasyonelleşerek yasal-

²⁵ İdeal tip kavramı, yanlış anlaşılmaya müsait bir kavramdır; fakat kesinlikle “‘arzulanan’, ‘olması istenen’, şu ya da bu şekilde ‘iyi’ veya ‘üstün olan’ anlamına gelmez” (Eryılmaz, 2002, 44). Aynı şekilde ampirik verilerin ayrıntılı bir betimlemesi olarak da görülmemelidir. Buradaki “ideal, yalnızca gerçekte tam örneği bulunmayan anlamına gelir” (McRae, 1979: 66). Weber, “ideal tiplerin gerçekte yalın bir şekilde bulunmadığını” söyler. (Weber, 1922: 24). İdeal tipleri anlamın en sağlam yolu, onu araştırmacının gerçek hayatın gözlemlerine dayanan teorik bir tasarımı olarak düşünmektir. Bu tasarım, münferit olguları düşünsel bir yapıya sokup bulgusal bir fonksiyon üstlenir. Weber’in kendisi şu şekilde ifade etmiştir: “Böyle bir şey (idealtip) bir veya birkaç bakış açısının tek taraflı olarak öne çıkarılmasıyla ve o tek taraflı öne çıkarılan bakış açılarına tabi olan belirsiz, gizli, şurada az, burada çok olan, hatta orada hiç olmayan münferit olgulardan bir demetin mütecanis bir düşünsel şekil içinde birleştirilmesiyle kazanılır” (Weber, 1968b: 191).

²⁶ Weber’in tarih hakkındaki klasik ifadesi “şartların bir araya gelmesi” (Verkettung von Umstaenden) şeklindedir (Weber, 1921: 1), yani tesadüfidir ve herhangi bir gelişim planını takip etmez. Hennis’e göre “Weber’in düşüncesi, bir gelişim mantığına göre çalışan genel planlar kategorilerine oldukça mesafelidir” (Hennis, 1987: 205). Ancak Schluchter, Tenbruck ve Habermas gibi bazı yazarlar, Weber’in eserlerinin en azından bazı kısımlarında evrimsel perspektiflerin bulunabileceği görüşündedir (Bayer ve Mordt, 2008: 81; Peukert, 1989: 46).

rasyonel egemenliğe dönüştüğü şeklinde bir yaklaşım, Weber'in ifadelerine uygun değildir (Bayer ve Mordt, 2008: 104; Münkler ve Strassenberger, 2016: 105). Weber'in kendisi karizmatik egemenliğin her zaman ortaya çıkabileceğini söylemekte ve bürokratik egemenliğin geçmişteki örneklerini saymaktadır²⁷.

Bir egemenlik tipinden başka bir egemenlik tipine geçişte, mesela geleneksel egemenlikten yasal-rasyonel egemenliğe veya karizmatik egemenlikten diğer egemenlik tiplerine geçişte, bir yapı değişikliği meydana gelir. Karizmatik egemenliğin yozlaşması, karizmanın yok olması veya karizmatik liderin ölümü halinde diğer egemenlik tiplerine geçiş, Weber tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Karizmatik egemenlik, mesela Dalay Lama'da olduğu gibi karizmanın başka bir kişiye devredilmesiyle sürebileceği gibi, egemenliğin karizmatik liderin mirasçılara geçmesiyle gelenekselleşebilir ya da karizmanın anti-otoriter yorumuyla²⁸ yasal-rasyonel egemenliğe de dönüşebilir (Weber, 1922: 186-187).

Geleneksel egemenlikten yasal-rasyonel egemenliğe geçişin arkasındaki tarihi dönüşüm ise aşağıdaki yapı değişikliği ile gerçekleşir (Derlien vd., 2011: 48)

- Meşruiyet zemininin dönüşümü
- Yönetim aygıtını oluşturanların özelliklerinin ve onların işe alınma şeklinin dönüşümü
- Egemen kişi ve egemenlik aygıtı üyeleri arasındaki ilişkide dönüşüm.

Geleneksel egemenlik, yazılı olmayan mevcut düzenin kutsallığına olan inanca dayanır. Bu düzen, şekli veya hukuki olarak sistematikleştirilmiş bir düzen değildir. Weber'in bürokratik egemenliğe geçişte gördüğü rasyonellik artışı, meşruiyet inancının, insanlar tarafından bilinçli olarak yapılmış amaç-rasyonel yasalara dayanmasında yatar. Weber'in buradaki rasyonelleşmeden kastettiği ise meşruiyetin temelinde yatan yasaların egemen bir kişi veya grup tarafından bilinçli olarak yapılmış ve her zaman değiştirilebilir olmasıdır (Breuer, 1990: 7) ve yasaların egemen olunanlar tarafından mutlaka kabul edilmesini gerektirmez. Bu yasalar, bir sözleşmeyle veya millet temsilcilerinin alacağı bir kararla yapılabileceği gibi, egemen kişi veya grup tarafından empoze edilmiş veya zorla kabul ettirilmiş de olabilir²⁹. Bu açıdan bakıldığında zaman yasal-rasyonel egemenliğin ve bunun idare

²⁷ Weber, tarihte görülen, nicelik olarak en büyük bürokrasileri şöyle sıralar: a) Yeni imparatorluk döneminde Mısır, b) Geç dönem Roma İmparatorluğu, özellikle Diokletianus Monarşisi ve ondan gelişen Bizans devlet düzeni, c) Özellikle 13. yüzyılın sonundan itibaren Roma Katolik Kilisesi, d) Shi-hoang-ti hanedanlığından günümüze kadar Çin, e) Giderek artan bir şekilde modern Avrupa devleti ve mutlakiyetçilikten beri kamusal kuruluşlar ve f) Modern kapitalist büyük işletme. A'dan d'ye kadar olanlar, memurun önemli ölçüde doğal ödenmesine dayanır (Weber, 1922:700).

²⁸ Karizmanın anti-otoriter yorumu, üçüncü bölümde incelenmektedir.

²⁹ Weber'in amaç-rasyonel yasalarla kastettiği, kim tarafından konulduğuna bakılmaksızın bilinçli olarak konulmuş ve değiştirilebilir olan yasalardır. Bu açıdan bazı anayasalarda bulunan değiştirilemez maddelerin, değiştirilme imkânının yokluğu sebebiyle, Weber düşüncesine göre amaç-rasyonel yasalar olmadığı söylenebilir.

aygıtındaki tezahürü olan bürokrasinin belirli bir yönetim şekliyle birlikte düşünülmesi, mesela bürokratik egemenliğin sadece liberal demokrasiyle yönetilen devletlerde ortaya çıkabileceği gibi bir iddia tamamen yersizdir (Bayer ve Mordt, 2008: 98).

Burada önemli olan, her ne şekilde olursa olsun bilinçli olarak yapılmış yasaların olması ve bu yasaların vatandaş için olduğu kadar yönetici ve yönetim aygıtı için de bağlayıcı olması ve böylece hesaplanabilir olmasıdır. Kuralların belirlenmiş olması ve genelleştirilmesi, vatandaşın işinin onun kişiliğine bakılmaksızın görülmesini ve bürokratin her bir vakayı gayri şahsi ele almasını gerektirir. Geleneksel egemenlikte ise halk tebaa konumundadır ve egemenin halka karşı davranışı, gelenekler çerçevesinde nispeten keyfi olup sadece ezelden beri var olan (olduğuna inanılan) töreye bağlıdır. Geleneksel egemenlikte herhangi bir değişiklik yapmak, yasal-rasyonel egemenliğe göre daha zordur. Bunun sebebi, kanunlar her zaman değiştirilebilirken, geleneklerin değiştirilemez olmasıdır (Breuer, 2007: 78; Weber, 1922: 450). Geleneklerin değiştirilmesinin belki tek yolu, yenilikleri sanki gelenekmiş gibi yaymaktır, yani gelenek uydurmaktır ki son derece dikkatli kullanılması gereken bir araçtır (Bayer ve Mordt, 2008: 100).

Weber, geleneksel egemenliği üç kategoride incelemiştir. Bunlardan birincisi olan patriyarkal egemenlik aile büyüğünün egemenliğine dayanır ve boyutunun küçük olması nedeniyle bir yönetim aygıtına ihtiyaç duymaz. Babanın otorite alanının genişlemesiyle yönetim fonksiyonu tek başına baba tarafından gerçekleştirilemez hale gelip bir yönetim aygıtına ihtiyaç doğar. Patrimonyal egemenlik olarak adlandırılan bu egemenlik tipinde yönetim aygıtı, önce aile fertleri, daha sonra da sadık kullar ve kölelerden oluşur. Ülke, devletin başının mülküdür ve insanlar onun kuludur. Feodal egemenlikte ise yönetim aygıtı, soylulardan oluşur (Dursun, 2012: 138).

Geleneksel egemenliğin üç tipinin ortak tarafı, egemenliğin ezelden beri var olan geleneklere dayanmasıdır (Dursun, 2012: 139). Yönetim aygıtını oluşturanlar, geleneksel egemenliğin patrimonyal formunda alt sınıflardan, zümresel (feodal) formunda soylulardan ve vasallardan seçilirken, bürokratik egemenliğin devlet memuru serbest sözleşmeyle işe alınır. Yani buna göre bir tarafta ehliyeteye göre atama yoluyla işe alma gerçekleştirilirken, diğer tarafta devşirme veya yönetim makamlarının ödünç verilmesi, satın alınması veya kiralanması görülmektedir. Yine buna bağlı olarak yasal-rasyonel egemenlikte yönetim aygıtı para ile ödenirken, geleneksel egemenlikte mal ile veya tanınan ayrıcalıklarla ödenmektedir. Bu iki ödeme şekli de egemenlik aygıtının işini asıl meslek olarak mı yoksa yan iş olarak mı yaptığıyla ve egemenin hanesinde yaşayıp çalışması veya ondan mekânsal olarak ayrı olmasıyla bağlantılıdır.

Bir taraftan ev ve işyerinin diğer taraftan şahsi kaynaklar ve yönetim araçlarının birbirlerinden ayrı olması, yönetim aygıtının üyelerinin işlerini asıl meslek olarak yaptığı ve yönetim araçları üzerinde bir tasarruflarının bulunmadığı anlamındadır. Bunun doğal sonucu ise, onların egemenin hanesinde yaşayıp iase edilmemeleri, kendi evlerinin olması ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için para ile ödenmeleridir. Yine buna bağlı olarak bürokratik egemenlikte personel, işe başlamadan önce bir uzmanlık eğitimi almış olmalıdır.

Nihayet egemen kişi ve egemenlik aygıtı üyeleri arasındaki ilişki de yukarıda sayılan özellikler ışığında belirlenir. Bürokratik egemenlikte yönetim araçları egemenin elinde toplanırken, yani hiçbir memur kendi masasını, sandalyesini veya hiçbir asker kendi silahını ve teçhizatını kendisi tedarik etmezken, geleneksel zümresel egemenlikte yönetim araçları yönetim aygıtının elindedir ve kendi çalışma alanını kendisi sağlamalı, savaşa giderken silah ve teçhizatını kendisi tedarik etmelidir. Kişi ve makamın geleneksel egemenlikte birlikte, bürokratik egemenlikte ise ayrı olması ise buna göre kendiliğinden anlaşılabilir.

Yönetim araçlarının yönetim aygıtının elinde olması ve ayrıcalıklarla ödeme, yönetim aygıtının geleneksel zümresel egemenlikte nispeten egemenden bağımsız olmasını sağlar. Memurun maaşından başka geçim kaynağı olmayan bürokratik egemenlikte ise memur, egemene tamamen bağımlıdır. Bu bağımlılık, yasal-rasyonel egemenlikte memurun maaşının kanunlarla sabit kılınması ve yerine göre mahkeme yoluyla talep edilebilir olmasıyla yumuşatılmıştır.

Tüm bunlar, yasal-rasyonel egemenliğin diğer egemenlik tiplerine göre rasyonelleşmesini iki anlamda gösterir. Birincisi, egemenliğin kısmen nesnel (sübjektif), rasyonel tasarlandığı, ikincisi ise egemenliğin objektif (şekli) rasyonel uygulandığıdır.

Bu üç egemenlik tipinin tipik zayıf yönleri şu şekilde tespit edilebilir (Derlien, 2011: 52):

- Karizmatik egemenlik: İstikrarsızlık,
- Geleneksel, zümresel (feodal) egemenlik: Merkezin zayıflaması,
- Yasal-rasyonel egemenlik: Bürokrasi aygıtının kendiliğindenleşmesi.

Karizmatik egemenliğin istikrarsızlığının sebebi, halef belirleme konusundaki belirsizliktir. Peygamberler veya savaş kahramanları, vahiyden, kendi şahsiyetlerinden veya yaşadıkları dönemin şartlarından kaynaklanan bir karizmaya sahiptir ve bu karizma onların ölümüyle birlikte sona erer. Bu karizmanın başka birisine aktarılması güçtür. Karizmatik egemenliğin devamlılığı, onun istisnalar dışında geleneksel veya yasal-rasyonel egemenliğe dönüşebilmesine bağlıdır (Weber, 1922: 186-187).

Geleneksel egemenlikte ise halefin nasıl belirleneceği sabittir. Egemenin ölümüyle birlikte, genellikle ilk doğan erkek çocuğu onun yerine geçer. Ancak yönetim aygıtının tımarlarla ödüllendirilmesi, merkez zayıflarken yönetim aygıtının güçlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda feodal beylerin toprak genişletme çabaları artmaktadır.

Bunlar, yasal-rasyonel egemenlik için problem teşkil etmez. Yasal-rasyonel egemenlik tipinin hiyerarşi, yetki sınırlaması, para ile ödeme, halef belirleme konusundaki kanuni normlar gibi özellikleri, bu problemleri ortadan kaldırmaktadır. Ancak yine bu özellikler sebebiyle bürokrasi aygıtının önemli bir çıkması vardır. Bürokrasi aygıtı, uzmanlık eğitimi almış ve bilgiye ulaşma konusunda diğer aktörlere göre daha hızlı olan üyeleri sayesinde politik bağımsızlaşma (kendiliğindenleşme) eğilimindedir. Bu eğilimin nasıl kontrol altında tutulacağı, Weber'e göre hayati bir meseledir ve Weber'in bürokrasi eleştirisinin merkezindedir. Aşağıdaki bölümde yasal-rasyonel egemenliğin yönetim aygıtı olarak bürokrasi daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

2.3.2. Yasal-Rasyonel Egemenliğin Yönetim Aygıtı Olarak Bürokrasi

Weber, bürokrasi kavramını özel sektör için de geçerli görmekle birlikte, bürokrasi modelini kamu yönetimine tarihsel bir perspektiften bakarak ve egemenlik sosyolojisi bakış açısından hareketle geliştirmiştir. Bu kavramla tanımlanan organizasyon tipi; özel işletmeler, partiler ve ordular kadar devlet ve kilise için de aşağı yukarı geçerlidir (Weber, 1922: 165): Weber'in idealtip olarak tanımladığı bürokratik organizasyonun üyeleri şu özelliklere sahiptir:

- Görevini yan meslek veya gönüllü faaliyet yerine asıl meslek olarak icra etmek³⁰,
- Acemi amatör idaresi yerine uzmanlık eğitimi³¹,
- Şekli serbest sözleşme,
- Sosyal köken yerine çalışma süresi ve performans gibi objektif kriterlere göre işe alma ve terfi,

³⁰ Tam gelişmiş bürokraside memuriyet, memurun bütün çalışma gücünü kullanır. Modern bürokrasi öncesindeki normal durum, memuriyetin yan meslek olarak yapılmasıydı (Weber, 1922:697). Modern bürokraside hayat boyu memuriyet vardır; ancak bu, geleneksel egemenlikteki gibi, memuriyet üzerinde bir mülkiyet hakkına sahip olmak anlamında değil, keyfi işten çıkarmaya veya tayinlere karşı kanuni güvenceye sahip olma anlamındadır. Bunun amacı, memuriyete kişisel çıkarlardan arınmış, nesnel bir hizmet görme imkânı tanımadır (Weber, 1922: 699).

³¹ Bu özellik, memuriyetin uzun yılları alan bir eğitimi ve sonrasında genel sınavları şart koşmasında görülür. Ayrıca memuriyet, ne diğer egemenlik türlerinde olduğu gibi belirli bir hizmet karşılığında alınan rant aracı veya arpalık şeklinde bir mülk ne de özel işletmelerde olduğu gibi alışılmış parasal bir değişimdir. Aksine memuriyete giriş, belirli bir yaşam standardı sağlanması karşılığında özel bir sadakat yükümlülüğünün üstlenilmesidir. Diğer egemenlik tiplerindeki egemen kişiye bağlılık, modern bürokraside yerini devlet, kilise, parti gibi kurumlara bağlılık şekline bırakır (Weber, 1922:697). Memuriyet faaliyeti, hem kamu yönetiminde hem de özel işletmelerde bir uzmanlık eğitimi gerektirir (Weber, 1922: 697).

- Seçim, miras veya makam satın alma yerine atama³²,
- Mal ya da arpalık yerine para ile ödeme³³,
- Kariyer basamaklarında yükselme³⁴,
- Spesifik meslek ahlakı ve disiplin³⁵.

Personelle ilgili bu özelliklerin yanında Weber, bürokratik birimin organizasyon yapısında da şu özellikleri aramaktadır:

- Üst-ast ilişkisinde hiyerarşi³⁶,
- Uzmanlaşmaya imkân tanıyan, şekli olarak sınırlandırılmış mekânsal ve konuya göre yetki dağılımı,
- Sürecin kurala bağlılığı, gayri şahsiliği³⁷ ve hukuk devletinin gerçekleştirilmesiyle kararların içsel ve dışsal hesaplanabilirliği³⁸,
- Sürecin yazıllığı ve dosya bilgisi ile içsel ve dışsal kontrol edilebilirliği³⁹,
- Ev ve iş yerinin ayrı olması, özel mülk ve yönetim araçlarının ayrılması⁴⁰,
- Büronun egemenin hanesinden ayrılması,
- Kişi ve makamın ayrılması.

³² Bürokratik memurun yalın tipi, bir üst merci tarafından atanır. Seçimle gelen bir memuriyet, üstüne değil, kendisini seçenlere veya seçimi etkileyen parti bürokrasisine bağımlı olacağından hiyerarşiyi bozucu etkiye sahiptir (Weber, 1922: 698-699).

³³ Memur, sabit maaş olarak düzenli parasal ödeme ve emeklilik maaşı alır. Maaş derece ve kademeye göre belirlenir. Memurun görece yüksek güvencesi ve toplum içindeki saygınlığı, memuriyeti aranan bir meslek haline getirmekte ve bu sebeple maaşlar çoğu zaman görece daha düşük olmaktadır (Weber, 1922: 670).

³⁴ Memur, aşağıdan yukarıya doğru makamların ve maaşların yükseldiği bir terfi sistemine tabidir (Weber, 1922: 670). Disiplinin sağlaması konusunda Weber şöyle der: “Antik çağda Mısır bürokrasisi hukuken olmasa da fiilen Firavun’un köleleriydi. Romalı toprak sahipleri, doğrudan kasa işlemlerini işkence edebilme ihtimalinden dolayı kölelere emanet ederlerdi. Çin’de bambunun disiplin cezası olarak sıkça kullanılması benzer sonuçlar veriyordu. Ancak doğrudan cebir araçlarının sürekli işe yarama şansı azdır. Bu sebeple (...) garantili bir parasal maaş, bürokratik aygıtın başarısı ve sıkı mekanikleşmesinin varlığı için optimum şartlar sağlar ve bu açıdan tüm hukuki köleleştirmelerden daha güvenli işler” (Weber, 1922: 703).

³⁵ Modern memur, egemen olunanlara karşı yüksek, zümresel bir konum elde etmek ister ve kazanır. Bu konum, mesela memura hakarete karşı ceza hükümleriyle garanti altına alınır (Weber, 1922: 698). Memurun meslek ahlakı, 3. bölümde Siyasetçi ve Bürokrat Karşıtlığı başlığı altında ele alınmaktadır.

³⁶ Hiyerarşik merciler prensibi, yani üstler ve astlardan oluşan ve üstlerin astlarını denetlediği düzenli bir sistemi vardır. Hiyerarşik merciler prensibi; devlette, kilisede ve parti örgütleri ve özel büyük işletmeler gibi diğer tüm bürokratik yapılarda mevcuttur (Weber, 1922: 696).

³⁷ Memurun faaliyeti; genel, sınırlı ve öğrenilebilir kurallara göre gerçekleşir. Modern memuriyetin kurallara bağlılığı, vakadan vakaya farklı kararlar vermeyi değil, vakaların soyut düzenlenmesini gerektirir (Weber, 1922: 697).

³⁸ Kurallarla genel olarak düzenlenmiş, sabit resmi yeterlilikler prensibi, yani a) Kurallarla genel olarak düzenlenen ve paylaştırılan sabit görevler vardır. b) Görevlerin icra edilmesi için gerekli yetkiler dağıtılmış ve bu yetkiler için paylaşılmış zor kullanma araçları sınırlandırılmıştır. c) Paylaşılmış görevlerin icrası için genel şekilde düzenlenmiş yeterliliklere sahip kişilerin istihdamı. Bu üç unsur, kamusal egemenlikteki bürokratik devlet dairesinin ve ekonomik bir egemenlikte bürokratik işletmenin varlığını tesis eder. Bu anlamda bürokrasi kurumu, siyasi ve dini cemaatlerde, modern devlette, ekonomide kapitalizmin gelişmiş şeklinde en gelişmiş şekline ulaşır (Weber, 1922: 696).

³⁹ Modern yönetim, yazılı belgelere dayanır. Modern bürokrasi organizasyonu, büro ve özel yaşam alanı ayrır (Weber, 1922:696).

⁴⁰ Çünkü mesleki faaliyeti özel yaşamdan ve resmi para ve araçları da memurun özel mülkünden ayırır. Aynı durum özel işletmelerde de geçerlidir (Weber, 1922:696).

Weber'in idealtip bürokraside gördüğü kişisel ve organizasyonel özellikler Tablo 2.2'de görülmektedir. Bürokratik organizasyon idealtipiyle çalışan ve Anglosakson bakış açısının hâkim olduğu organizasyon teorisi, Weber'in bürokrasi modelini tarihi bağlamından soyutlayarak ele alıp, sadece diğer egemenlik tiplerinin özelliklerini görmezden gelmekle kalmamakta, aynı zamanda özellikle Weber'e atıf yaptığında bile bürokratik organizasyonun özelliklerinde kesintiler yapmaktadır. Mesela bürokrasi görevinin asıl meslek olarak icra edilmesi, ev ve işin ayrılması özelliğini de içerdiği varsayılmaktadır (Kieser ve Walgenbach, 2007: 38).

Weber'in, kendisinin geliştirdiği bürokratik yönetim biçimini en rasyonel (ussal, akli) yönetim biçimi olarak gördüğü konusunda genel bir kabul vardır (Dursun, 2010: 142). Ancak Weber, bu konuda biraz daha detaylı düşünmektedir:

Saf bürokratik, yani bürokratik-monokratik ve dosyaya dayalı yönetim, tüm tecrübelerle göre, kesinlik, istikrar, disiplin, katılık ve güvenirlikte, yani egemen ve ilgililer için hesaplanabilirlikte, hizmetin yoğunluğu ve kapsamlılığında, tüm görevlere şekli evrensel uygulanabilirliğinde, hizmetlerde saf teknik olarak zirveye ulaşabilmede, tüm bu anlamlarda egemenlik uygulamanın en şekli-rasyonel formudur (Weber, 1922: 169).

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Weber, bazı yazarların ifade ettiği gibi (Dursun, 2012: 142), bürokratik egemenliğin egemenlik uygulamanın en rasyonel şekli olduğunu söylememekte, aksine sadece kesinlik, istikrar, disiplin, katılık ve güvenirlik gibi kriterlere göre en şekli-rasyonel egemenlik olduğunu belirtmektedir (Bayer ve Mordt, 2008: 99). Weber'in burada bahsettiği şekli-rasyonellik, verili amaçlara ulaşmak için eldeki araçların optimum kullanılması anlamındadır. Şekli-rasyonellik, amaçların içeriği hakkında bir rasyonellik (maddi rasyonellik)⁴¹, yani amaçların eşitlik, adalet vs. içerdiğini ifade etmemektedir. Bürokratik şekliyle yasal egemenlik, değerleri değil süreçleri rasyonelleştirir (Bayer ve Mordt, 111). Bu anlamda Weber, bürokratik egemenlik idealtipinin belirli kriterlere göre en rasyonel yönetim şekli olduğunu söylemekte ve bu rasyonelliği şekli-rasyonellikle sınırlandırmaktadır. Değer yargısından bağımsızlık düşüncesine bağlı olarak Weber, herhangi bir egemenlik türünün veya burada bürokratik egemenliğin destekçisi veya taraftarı değildir. Bu açıdan Weber'in bürokrasinin koyu bir taraftarı olduğu iddiası, Weber'in düşüncesiyle

⁴¹ Weber terminolojisinde amaçlar hakkındaki rasyonellik “maddi rasyonellik” (materielle Rationalität) kavramıyla ifade edilir (Bayer ve Mordt, 2008: 111). Mesela Zygmunt Bauman'a göre “Holocaust; modern bürokrasi, yani onun araçsal rasyonelliği, yöntemlerinin süreklileşmesi, ahlaki sorumluluğun teknik sorumlulukla ikamesi, kapsamlı işbölümü, masa başı bürokratların yaptıkları işin sonucundan ve böylece ahlaki gerekliliklerinden uzaklaşmasıyla mümkün hale gelmişti. (...) Holocaust, politik program olarak ifade edilen ve idari görev olarak uygulanan, sosyal mühendisliğin aşırı bir şeklidir” (Zygmunt Bauman'dan akt. Becker, 2016: 3).

bağdaşmaz. Ancak Weber, Batı medeniyetinin rasyonelleşmesi sürecinde ortaya çıkan bürokratik egemenliğin kaçınılmaz olarak yayılacağı düşüncesindedir. Aşağıdaki bölümde Weber'in kaçınılmazlık tezi olarak adlandırılan bu tezi ele alınmaktadır.

2.3.2.1. Kaçınılmazlık Tezi

Bürokrasinin teknik üstünlüğünü, bu idealtipin ekonomide ve kamu yönetiminde yayılmasının sebebi olarak gören Weber, bu organizasyon şeklinin tarihsel açıdan kaçınılmaz olduğunu belirtir:

“Modern” organizasyon şeklinin tüm alanlarda (devlet, kilise, ordu, parti, özel sektör işletmesi, menfaat birlikleri, dernek, vakıf ve başka her ne şekildeyse) gelişimi, bürokratik yönetimin sürekli artışıyla tamamen özdeştir. Modern organizasyon şeklinin ortaya çıkması, mesela modern Batı devletinin tohum yatağıdır. Kollegiyal menfaat temsilcilikleri, parlamento komisyonları, Sovyet diktatörlükleri olsun ya da fahri memurluklar veya amatör hâkimler ya da başka hangi şekilde olursa olsun (ve bir de bürokrasi hazretlerine küfretmek olsun), görünüşteki tüm karşı celseler sebebiyle bir an bile aldanıp, tüm aralıksız çalışmaların bürolardaki memurlar tarafından gerçekleştirildiği zannedilmesin. Bütün günlük hayatımız bu çerçeveye sıkıştırılmıştır. Çünkü bürokratik yönetimin her yerde – ceteris paribus! – şekli - teknik olarak en rasyonel yönetim olması, kitle yönetiminin ihtiyaçları için (personel veya araçlar açısından) kaçınılmazdır. Sadece yönetimin “bürokratikleşmesi” ve “acemileşmesi” arasında bir seçim şansı vardır ve bürokratik yönetimin en büyük aracı, uzmanlık bilgisidir. Bunun (bürokratik yönetim) tamamen kaçınılmazlığı, modern teknik ve mal tedariki ekonomisinin gerekliliğidir. Bunların kapitalist veya – eğer aynı teknik performans sağlanacaksa- sosyalist organize edilmiş olması önemsizdir. Tek farkı, sosyalist organizasyon tipinde bürokrasinin öneminin devasa bir şekilde artmasıdır (Weber, 1922: 170).

Weber'in bu ifadelerle ortaya koyduğu bürokrasinin kaçınılmazlığı tezi, Weber'de iki gerekçeye sahiptir. Bunların birincisi olan fonksiyonel kaçınılmazlık, mevcut sosyo-ekonomik performans seviyesi ve kitle yönetiminin ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Bu fonksiyonel kaçınılmazlık, “bürokrasinin kitle yönetiminin çekirdeği olarak kaderine bağlıdır. Sadece (politik, derneksel, ekonomik) küçük işletmeler, onun yokluğuna dayanabilir” (Weber, 1922: 170). Yani ya bürokrasi ya da verimlilik kaybı göze alınarak yönetim aygıtının küçültülmesi; bu ikisi arasında seçim yapmak gerekecektir.

Weber'e göre bürokratik organizasyon açısından sosyalizmin veya kapitalizmin siyasi sisteminin bir önemi yoktur (Lendhard, 1980: 295). Ancak Weber, bürokratik organizasyonun fonksiyonel gerekliliğini sadece kitle ihtiyaçlarının tatmin edilmesi için bir şart olarak görmez. Bu gereklilik, aynı zamanda kapitalizmin fonksiyon şartıdır:

Sadece kapitalizmin değil, fakat özellikle kapitalizmin tarihsel olarak yarattığı sürekli, yoğun ve hesaplanabilir yönetim ihtiyacı (kapitalizm bürokrasi olmadan var olamaz) (...) bürokrasinin kaderini

belirler. Nasıl kapitalizm bugünkü gelişim aşamasında –farklı tarihi köklerden doğmuş olmalarına rağmen- bürokrasiyi talep ediyorsa, kapitalizm de bürokrasinin en rasyonel şekilde var olabileceği, mali olarak gerekli parasal araçları sunan en rasyonel ekonomik temeldir (Weber, 1922: 170).

Kaçınılmazlık tezinin ikincisi menfaat politikası açısından gerekçelendirilir. Bu tez, bürokrasinin varlığını sürdürmesi ve gücünü genişletmesi açısından bir menfaate sahip olduğunu ifade eder:

Ayrıca, yönetim aygıtının ve yöneticinin bir şekilde ücreti ödeniyorsa, ekonominin her örgüt oluşumu için genel sosyolojik bir sonucu vardır. Bu durumda, başlangıçtaki ideolojik temeli ortadan kalkmış olsa bile, örgütün varlığını sürdürmesinde çok şiddetli bir ekonomik menfaat vardır. Üyelerin kendi görüşlerine göre de “anlamsız” hale gelen herhangi bir örgütün, örgüt sekreterinin veya başka bir memurun “hayatını (maddi anlamda) örgütten idame ettirdiği”, aksi takdirde varlık sebebini kaybedecek olduğu için devam etmesi sıradan bir durumdur (Weber, 1922: 159).

Yani bürokratik örgütün ekonomik menfaatleri, onun kendisini büyütmesi arzusunu doğurmakta ve bir bürokratik birim, gereksiz hale gelmiş olsa bile hayatını devam ettirme eğiliminde olmaktadır. Weber’e göre kaçınılmaz evrensel bürokrasi, sadece kitle partileri ve yerel yönetimleri değil, aynı zamanda Amerika gibi uzman bürokrasiye sahip olmayan ülkeleri bile saracaktır. Weber bu anlamda “Amerika’nın Avrupalılaşmasından” bahseder. Yani her bir modern demokrasi gibi Amerika demokrasisi de bürokratikleşmiş bir demokrasi halini alacaktır (Treiber, 2007: 132-133).

2.3.2.2. Bürokratikleşmenin Etkileri

Weber’e göre, bürokratikleşmenin olumlu ve olumsuz olmak üzere bazı ekonomik ve sosyal etkileri meydana gelmiştir. Aşağıda Weber’in ifade ettiği ekonomik ve sosyal etkiler ele alınmaktadır.

2.3.2.2.1. Bürokratikleşmenin Ekonomik Etkileri

Bürokratik egemenliğin gelişmesinin en önemli şartlarından birinin para ekonomisi olduğunu yukarıda ele almıştık. Yönetim aygıtının üyelerinin maaşlarının ödenmesi ve kamu hizmetlerinin görülmesinin sadece vergi gelirleriyle finanse edilebilir olması, para ekonomisini gerektirmekteydi (Münkler ve Strassenberger, 2016: 106). Weber, -Marks’ın aksine- bürokrasinin ortaya çıkmasını birincil olarak ekonomik sebeplere bağlamasa da kapitalizmin gelişmesi için bürokrasi ve kapitalizm arasındaki fonksiyonel etkileşimi vurgulamıştır. Bunun sebebi, devletin eylemlerinin hesaplanabilirliği ve kapitalist üretim için

yaptığı altyapı yatırımlarıdır. Hukuki eşitliğin yerleşmesi ve lonca sistemi gibi yerel bağımlılıkların kaldırılması da ekonomi için destekleyici olmuştur. Yani Marks'tan farklı olarak Weber, kapitalizmin gelişmesi ve bürokrasi arasında bir nedensel ilişki kurmamış, aksine onların arasında bir tür seçilmiş yakınlıklar (Wahlverwandschaft)⁴² olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda bürokratikleşme, Weber'e göre kapitalizmin gelişimine olumlu etki yapmaktadır. Yatırımların yapılabilmesi için tahmin edilebilir uygulamaların olduğu ve rüşvet gibi enformel uygulamaların olmadığı bir temelin gerekli olduğu açıktır. Fakat bazı kaynaklarda ortaya atılan bürokrasi ve kapitalizm arasında bir neden sonuç ilişkisi bulunduğu iddiası (Akın, 2009: 109), Weber'in ifadelerine uygun değildir.

2.3.2.2.2. Bürokratikleşmenin Sosyal Etkileri

Weber, bürokratikleşmenin bir dizi sosyal sonuçlarına –ki bunları olumsuz olarak niteler- işaret etmiştir. Bu etkiler, daha ziyade Weber'in siyaset yazılarında görülmektedir. Bunlardan birincisi, bürokrasinin gayri şahsiliğidir:

Şekli gayri şahsiliğin egemenliği: İdeal memur; kızmadan ve duygusal yakınlık kurmadan (sine ira et studio), nefretsiz ve tutkusuz ve bu sebeple sevgi ve coşkunluk olmadan, basit sorumluluk duygusunun baskısı altında, 'kişinin itibarına bakmaksızın', herkes için, yani aynı fiili durumda bulunan herkes için şekli olarak eşit davranır (Weber, 1922: 171).

Bürokratik egemenliğin aslında pozitif değerlendirilecek olan hukuki eşitliği ve tahmin edilebilirliğinin bedeli, memurun gayri şahsiliğidir. Olumsuz sosyal etkilerden bir diğeri de standartlaşmadır. Standartlaşmanın olumsuz etkisini Weber şöyle ifade etmiştir:

Egemenliğin sosyal ilişkilere ve kültür fenomenlerine etki alanı, ilk bakışta görünenden daha geniştir. Örneğin Ortodoks denebilecek dil ve yazı reformunu şekillendiren, okullarda uygulanan egemenliktir. Siyasi otokefal örgütlerin, yani onların egemenliklerinin büro dillerini belirleyen lehçeler, bu Ortodoks dil ve yazı reformu haline gelip milli ayrılıklara (mesela Hollanda ve Almanya'nın ayrılması) sebep olmuştur (Weber, 1922: 164).

⁴² “Seçilmiş yakınlıklar” (Wahlverwandschaft) kavramı, Johann Wolfgang von Goethe'nin 1809 yılında yayımlanan romanının ismi olmakla birlikte Weber, Goethe'den farklı bir anlamda kullanmaktadır. Weber bağlamında bu kavram, ilk bakışta tamamen farklı ve birbiriyle hiç ilişkisi yokmuş gibi görünen, fakat yakından bakıldığında özgül ve yapısal benzerlikler taşıyan iki kurumun ilişkisi anlamındadır. Weber'e göre bu tür seçilmiş yakınlıklar, bürokrasi ve kapitalizm arasında, Protestan ahlakı ve ekonomik indirgemecilik arasında ve manastır ve fabrikadaki metodik hayat arasında da mevcuttur (Derlien vd., 2011: 57). Goethe'nin bahsi geçen romanı, Gönül Yakınlıkları, Ruh Yakınlıkları ve Seçilmiş Yakınlıklar isimlerinde Türkçe yayımlanmıştır. Weber'in kastettiğini en iyi ifade eden kelimenin “seçilmiş yakınlıklar” olduğu düşünülmektedir (karş. Löwy, 2018: S. 9-10).

Standartlaşmanın olumlu değerlendirilecek etkileri de olmuştur. Zamanın standartlaştırılması, rasyonel işletme süreçlerinin ön şartıdır. Ancak burada da köleliğin çelik kafesi (stahlharte Gehäuse der Hörigkeit) yaratılmaktadır. Weber, bürokratik rasyonelleşmenin sonuçlarını sadece Amerika'daki ilişkiler bağlamındaki toplumun atomize olması olarak görmez. Diğer taraftan münferit kişilerin Ferdinand Tönnies'in terminolojisinde cemaat (topluluk) değil, cemiyet (toplum) olan sosyal örgütlerde kendini ispatlaması gerektiğini düşünür:

(...) münferit kişi, sosyal gruba katılmakla kendini ispatlama çabasıdadır; eksik olması halinde bir Alman'ın cemaat hayatı yaşayamayacağına inandığı o köylümsü-bitkisel ve ayrımsız samimiyet eksiktir. Cemiyetleşmenin soğuk nesnelliği, bireyin –futbol kulübü veya siyasi parti olsun- bir grubun amaçsal faaliyetine kesin tasnifini teşvik eder. Fakat kişinin bir gruba bu tasnifi, onun kendini gerçekleştirmesi için sürekli gayret etmesi gerekliliğini azaltmaz; aksine bu kendini ispatlama görevi, özellikle grup içinde, yoldaşlar arasında gereklidir (Weber, 1973: 394).

Bürokratikleşmenin bir diğer sosyal sonucu, toplumsal eşitleme eğilimidir. Bir taraftan miras yoluyla elde edilen ayrıcalıkların kaldırılması, uzmanlığa göre işe almanın ön şartıdır (Weber, 1922: 169). Fakat diğer taraftan bürokrasiye girişin belli bir uzmanlığa ve diplomaya bağlı olması, bürokratik egemenliğin plutokratikleşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Weber, *Ekonomi ve Toplum* isimli temel eserinde, bürokrasi için gerekli uzmanlık eğitimin neredeyse otuzlu yaşlara kadar sürmesi ve bu eğitimin ancak mali durumu iyi olan aileler tarafından sağlanabilecek olması sebebiyle bürokratikleşmenin bu olumsuz etkisine işaret etmiştir (Weber, 1922: 169). Yani buradaki şekli hukuki fırsat eşitliği, ekonomik kısıtlara bağlıdır. Ayrıca Weber, yeni bir bürokratlar sınıfının oluşacağını belirtir ki ona göre bu, sosyal kökene göre belirlenen zümrelerin yerini eğitim sertifikalarına göre belirlenen başka bir sınıfın almasından ibarettir (Chazel, 2010: 8). “Eğitimdeki farklılıklar, (eski düzenlerdeki) mülkiyet ve ekonomi gibi sınıf oluşturan unsurlara karşı, günümüzde şüphesiz en önemli zümre oluşturan farklılıktır” (Weber, 1988a: 279).

2.3.3. Weber'in Bürokrasi Hakkındaki Siyasi Değerlendirmesi

Weber, bürokratikleşmenin öngörülmedik negatif etkilerini vurguladığı siyasi değerlendirmesinde, bürokratik organizasyonun en gelişmiş şekli olarak gördüğü zamanının Prusya bürokrasisini soyut idealtip bürokrasinin karşısına koymuştur. Weber'in bürokratik yönetimin egemenlik uygulamanın en şekli-rasyonel formu olduğunu belirttiği verimlilik tezi ve bürokratik egemenliğinin olumsuz sonuçlarına işaret ettiği politik değerlendirmesi

arasındaki zıtlık buradan doğar. Aşağıda Weber'in Prusya bürokrasisinden hareketle ortaya attığı negatif değerlendirmesi ele alınmaktadır.

Aslında bu zıtlık sadece bürokrasi için değil, aynı zamanda genel olarak Batı kültürünün rasyonelleşme süreci için de geçerlidir. Weber, bir taraftan Kalvinistler'deki kapitalist ruh idealtipini şekillendiren dünyevi çilecilik, kapitalist pazar ekonomisinin ve modern kurumsal devletin rasyonel sistemlerinin maddi ve organizasyonel hizmetleri ve gelenekle bağlarını kopararak “dünyanın büyüünden kurtulmasını” sağlayan rasyonel bilim gibi kazanımları sayarken, diğer taraftan bu gelişim için ödenen bedele de işaret etmiş ve rasyonelleşmenin gelecekte artık bir özgürlük artışı sağlamayacağını ve yeni bir toplumsal baskı sisteminin ortaya çıkmasına sebep olabileceğini belirtmiştir:

Püritenler, meslek insanı olmak istiyordu; biz ise olmak zorundayız. Çünkü çilecilik, rahibin hücrelerinden meslek hayatına aktarılarak ve dünyevi ahlaka hâkim olmaya başlayarak mekanik makine üretiminin modern, teknik ve ekonomik ön şartlarına bağlı ekonomi düzeninin güçlü evrenini kurmaya katkıda bulunmuştur. Bu evren, bugün bu mekanizmada doğan herkesin yaşam stilini (...) devasa baskılarla belirlemektedir ve belki de fosil yakıtların son damlası yakılıncaya kadar belirleyecektir. Ancak ondan sonra ‘bu kültür gelişiminin son insanı’⁴³, hakikat olacaktır: ‘Bu hakikat, ruhsuz uzmanlık insanı ve kalpsiz haz insanıdır’ (Weber, 1921: 203).

Genel olarak rasyonelleşme sürecinin özgürlükleri kısıtlamasının yanında ekonomide ve devlet yönetiminde bürokratikleşme eğilimi o kadar güçlenmektedir ki tüm yaratıcılık ve değişim imkânını boğmaktadır:

Gelecek bürokrasinindir. (...) Fakat bürokrasi, modern rasyonel yaşam düzeninin diğer taşıyıcıları karşısında çok daha yüksek kaçınılmazlığıyla öne çıkmaktadır. (...) Cansız bir makine katılmış ruhtur. Fakat cansız makinenin katılmış ruh olması, bu makineye insanları hizmetine girmeye zorlama ve onların iş hayatlarını sadece fabrikada olduğu gibi hâkim bir şekilde belirleme gücü vermektedir. Eğitim bilgisinin uzmanlaşması, yetkilerin ayrılması, yönetmelikleri ve hiyerarşik kademelendirilmiş itaat ilişkileriyle bürokratik organizasyonu ifade eden o canlı makine de katılmış ruhtur. Bürokrasi,

⁴³ Weber “son insan” (der letzte Mensch) kavramıyla Nietzsche’ye atıf yapmaktadır. Son insan, Nietzsche/Zerdüş (Zarathustra) tarafından üst insanın karşıtı olarak tasarlanmıştır. Üst insanda (Übermensch) söz konusu olan, Nietzsche’nin yakında geleceğini bildirdiği hayali bir üstün varlıktır. Üst insan alışılmış hayatın sınırlarını aşan ideal insan olarak tasavvur edilirken, son insan, hayattan bıkmış, ilgisiz ve uyuşuk olarak tasvir edilir. Riske girmek istemez ve sadece huzur arar. Nietzsche’ye göre son insan, modern toplumun hedeflediği; fakat Nietzsche tarafından reddedilen amaç olarak anlaşılabilir. “(Son insanlar), yaşamının zor olduğu yerleri terk ettiler, çünkü sıcaklığa ihtiyaçları vardı. Komşularını hala severler ve onlara sürtünürler, çünkü sıcaklığa ihtiyaçları vardır. Hasta olmak ve kuşku duymak, onlar için günahdır; uzak durular. (...) Ara sıra biraz zehir (alırlar), çünkü o hoş rüyalara daldırır. Ve en sonunda daha çok zehir (alırlar), çünkü ölüm kolaylaşır. Hala çalışırlar, çünkü iş eğlencedir. Fakat eğlencenin çok etkilememesine dikkat ederler. Artık ne fakir ne de zengin olurlar, çünkü her ikisi de zahmetlidir. Artık kim yönetmek ister ? Kim itaat etmek ister? İkisi de zahmetlidir” Nietzsche, 1899: 20).

ölü makineyle birlik halinde, insanların aciz bir şekilde tabi olacakları (...) geleceğin köleliğinin kafesini üretme çabasıdır (Weber, 1988b: 331-332).

Karl Marks’a benzer şekilde Weber de yabancılaşmayı görmüş⁴⁴ ve cemaatte amaçlar konusunda değer-rasyonel hareket edilirken, cemiyetleşmenin, amaçların kendiliğindenleşmesi ölçüsünde yabancılaşma ürettiğini söylemiştir (Chazel, 2010: 6; Röhrich, 2013: 101). Araçların amaçlar üzerinde kendiliğindenleşmesinin nedeni, organlar arasındaki işbölümü sebebiyle yaptığı işin amacını ve anlamını sormayan özel veya kamusal bürokrasidir. Weber, burada özgürlüğün önemli bir unsurunun kısıtlandığını düşünmektedir (Derlien vd, 2011: 65). Bürokratik egemenlikte yönetim araçlarının yönetim aygıtından (bürokrasi) ayrılması, kapitalizmde emeğin üretim araçlarından ayrılmasından, askerin savaş araçlarından ayrılmasından ve hatta bilim insanının laboratuvarından ayrılmasından farklı değildir ve Weber, bunların tamamının rasyonelleşmenin doğurduğu sonuçlar olarak görüp - Marks’tan farklı olarak- özellikle emeğin üretim araçlarından ayrılmasına özel bir önem vermemiştir (Chazel, 2010: 6).

Weber, rasyonel şekilde çalışan mekanizmaların makul içerikleri mutlaka garanti edemeyeceğini belirtmiştir. Milyonlarca insanın açlıktan öldüğü bir dünyada, rasyonel çalışan mekanizmaların maddi irasyonalitesiyle gıda maddelerinin sistematik olarak imha edilmesi sıkça duyulan bir konudur. “Mükemmelleşmiş bir teknik rasyonellik de mükemmel bir cinnete dönüşebilir” (Peukert, 1989: 90).

Weber’in Sosyal Politika Derneği’nin bir kongresinde Prusya bürokrasisinin meslek ahlakı, dürüstlüğü, rüşvetten uzaklığı ve partiler üstü olmasından dem vuran Schmoller’e ve devletleştirmelerin sürmesi lehine konuşan, kürsü sosyalistlerinden Adolf Wagner’e cevap olarak yaptığı konuşma, bürokrasi hakkındaki siyasi değerlendirmesini belki en açık şekilde ortaya koyan belgedir:

Danışma meclisi üyesi Bay Wagner ve benim gibi kardeşim de (Alfred Weber) bürokratik mekanizmanın durdurulamaz ilerlemesini elbette görmektedir. (Sesler: Çok doğru!)

⁴⁴ Weber’in kapitalizm analizi Marks’ınkinden çok uzak değildir. Kapitalist toplumun kâr maksimizasyonu gibi temel kültürel özellikleri konusunda her iki yazar da aynı fikirdedir. Kapitalist ekonominin, ekonominin dışında da insan onuru için kapsamlı sonuçları olduğu konusunda da benzer bir görüşe sahiptirler; fakat Weber, yabancılaşmayı -Marks’ın aksine- mülkiyet ilişkilerinde değil, devasa bürokratik egemenlik yapılarında görmüştür (Röhrich, 2013: 107; Lenhardt, 1980: 295). Weber’in Marks’a olan saygısı çoğu zaman gözden kaçırılmaktadır. Eduard Baumgarten’in ifadesine göre Weber, öğrencilerine şunları söylemiştir: “Çağımızdaki âlimlerin ve özellikle filozofların dürüstlüğü, Nietzsche ve Marks’a bakışlarıyla ölçülebilir. Kim kendi çalışmalarının önemli bir kısmını bu ikisinin yaptığı çalışmalar olmadan yapamayacağını itiraf etmezse, hem kendini hem de başkalarını kandırır. Yaşadığımız dünya, önemli ölçüde Marks ve Nietzsche’nin damgasını taşıyan bir dünyadır” (Baumgarten, 1964: 554).

Gerçekten dünyada bu makine (bürokrasi) kadar kesin çalışan başka bir makine yoktur, hem de bu kadar ucuza!

Mesela öz yönetimin fahri olarak icra edilmesi nedeniyle daha ucuz olduğu bilinen bir saçmalaktır. Eğer teknik olarak tamamen kusursuz bir idarede ve görevlerin kesin ve tam olarak icrasında en ulvi ve tek ideal görülüyorsa, o zaman bu bakış açısından söylenecek tek şey, lanet olsun diğer (makinelere) demektir. Memur hiyerarşisinden başka hiçbir makine, bunları nesnel, kesin ve “ruhsuz” bir şekilde halledemez.

(bağışmalar: Gülünç!)

Bürokratik mekanizmanın teknik üstünlüğü, iş makinelerinin el işine üstünlüğü kadar sarsılmaz bir gerçektir. (...)

Bürokratikleşmenin ve rasyonelleşmenin bugün üzerimize gelen kapsamlı sonuçlarını düşünün. Tahmin edilebilirlik ve rasyonel hesaplama, büyük sanayinin özel işletmelerinde de diğer organize modern işletmelerde olduğu gibi bugün bile her tarafı kaplamıştır. Bu mekanizma, her bir işçiyi performansı açısından hesaplayıp kaydetmiştir. Her bir işçi, makinenin bir parçası haline getirilmiş ve her işçinin kendini özünde makinenin bir parçası olarak hissetmesi ve sadece bu küçük tekercığın daha büyük bir tekercik olup olamayacağını sorması sağlanmıştır. Bir monarşi devleti düzeninde devletin veya beldenin otoriter gücünü ele alın. Bu bize canlı bir şekilde, tepeden tırnağa bu “koltuk merakı”na bulaşan Antik Mısırı hatırlatacaktır. Mısır bürokrasisine yaklaşabilen bir bürokrasi şimdiye kadar hiç olmamıştır. Bu, Antik idare tarihini bilen herkes için sabittir. Bugün başka bir temelde, fakat teknik olarak daha iyi, daha rasyonel ve daha güçlü mekanik bir temelde, fakat aynı hedefe doğru durdurulamaz bir şekilde koştığımız da aynı şekilde sabittir. (...)

Memuriyet hiyerarşisinde yükselme şansı olan bürokrasimizin tepesinde, tüm istisnalarına rağmen, onurlu ve yetenekli insanlar olduğunu kabul ediyoruz. Mesela yine tüm istisnalarına rağmen yetenekliler için bir seleksiyon şansı oluşturma iddiasında olan üniversiteler gibi. Fakat dünyanın sadece profesörlerden ibaret olması ne kadar korkunç bir düşünce olurdu.

(Gülüşmeler!)

– Eğer böyle bir şey olsaydı, çöle kaçardık –

(Gülüşmeler!)

Daha da korkunç olanı ise dünyanın o tekerciklerle, yani koltuklarına yapışan ve daha büyük bir koltuğa geçmeye uğraşan insanlarla dolu olmasıdır. Bu durum, sizin, papiruslarda olduğu gibi, günümüz bürokrasisinin ruhunda ve özellikle yeni yetişenlerinde, yani öğrencilerimizde giderek artan bir şekilde gördüğünüz bir durumdur. Burada duyduğunuz bürokratikleşme tutkusu şaşılacak bir şeydir. (...) Bilerek ve kendi irademizle düzene ihtiyacı olan ve düzenden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan ve düzenin bir an bile sallanması halinde heyecanlanan ve korkan ve bu düzene uyumdan bir an bile ayrılınca biçare kalan insanlar olmuşuz gibi. (...) Buradaki temel soru, bu makineyi nasıl teşvik edip hızlandıracağımız değil, aksine insanlığın geri kalanının ruhlarını bu parsellenmeden ve bürokratik hayat idealinin tek başına egemenliğinden kurtarmak için bu makineye karşı nasıl mücadele edeceğimizdir“ (Weber, 1909, 382-387).

Bilimsel teamüllere uygun olmamakla birlikte Weber’in bürokrasi egemenliği (Bürokratenherrschaft) hakkındaki düşüncesini onun heyecanlı konuşma tarzıyla ortaya

koyduğu için buraya koyduğumuz ve Weber eleştirilerinde göremediğimiz bu alıntıda Weber, bürokratik egemenliğin diğer egemenlik tiplerine göre üstünlüğünü ortaya koymakta; fakat aynı zamanda makine⁴⁵ olarak ifade ettiği bürokrasi egemenliğinin muhtemel negatif sonuçlarına da işaret etmektedir. Weber'in verimlilik tezi ve siyasi değerlendirmesi arasındaki görünüşteki zıtlığın sebebi, burada tüm açıklığıyla görülmektedir.

Uzmanlık eğitiminin sonucu, Weber'e göre, kültür insanının meslek insanı ve uzman insan lehine kaybolmasıdır (Weber 1922: 720-721). Weber, bu eğitim sonucunda bir diploma insanlığının ortaya çıkışına işaret eder:

Amerikalı çocuk bizimkinden çok daha az öğrenir. Fakat o (Amerikalı çocuk) inanılmaz sayıda sınava rağmen okul hayatının anlamına göre Alman çocuk gibi mutlak sınav insanı haline gelmemiştir. Çünkü kamu arpalıkları diyarına giriş bileti olarak diplomayı şart koşan bürokrasi, orada henüz başlangıç aşamasındadır (Weber, 1973: 330).

Weber'e göre, yaşam tarzı, prestiji ve tutumuyla yeni bir sosyal sınıf oluşmaktadır ve yükselme peşinde koşan diploma insanlarından oluşan bu memur zümresinin meslek ahlakının cemiyeti etkileme tehlikesi mevcuttur. Bu açıdan Weber, ekonomik girişimlerin engellenmesi riskine işaret eder. Weber'in kültür insanı, bürokrasinin gerektirdiği ve bürokratikleşme ile ortaya çıkan eğilimlerin ortaya çıkardığı insan tipinin karşısındadır. Weber'in amaç-rasyonel olarak konulmuş kurallara bağlı ve bu sebeple amaç-rasyonel davranan disiplinli meslek ve uzmanlık insanı tipinin karşısına koyduğu kültür insanı, bir taraftan “dünyanın büyüsunü kaybetmesi” altında ezilecek, diğer taraftan “köleliğin çelik kafesine” girecektir (Bayer ve Mordt, 2008:163).

Weber'e göre bir sosyal sınıf olarak Prusya bürokrasisi, devlet gücünün gölgesinde feodal tarım kesiminin menfaatini korumakta ve feodal geleneklerin etkisi altındadır. Bu açıdan Weber, Prusya-Alman bürokrasisinin burjuvazi karşıtı bir etki oluşturduğunu, liberal bir toplum düzeni oluşumunun önünde bir engel olduğunu, kararlı bir milli güç siyaseti yeteneğine sahip olmadığını ve uzun dönemde dinamik kapitalist gelişim için bir tehlike olduğunu belirtmiştir (Weber, 1988e: 1-25; Weber, 1988b: 388-389; Mommsen, 1974a: 98; Schluchter, 1980: 109).

Weber'in özgürlük kavramından anladığı, kişinin hem amaçlar hem de bu amaçları gerçekleştirmek için gerekli araçlar hakkında rasyonel düşünerek karar verebilmesi ve bu

⁴⁵ Weber, Ostrogorsky'nin “makine” kavramını alıp partileri, organizasyonları ve devleti işaret ederek bürokrasi teorisinde bir mecaz olarak kullanmıştır. Weber'in makine mecazı; bireysel özgürlüklerin karşıtı olarak verimlilik artışı, rasyonelleşme ve kolektif eylem süreçlerinin katılaşmasını vurgular. Weber'in Ostrogorsky'den alarak kullandığı “makine” ve Michels'in “oligarşinin tunç kanunu” kavramları arasındaki benzerlik dikkat çekicidir (Bluhm, 2012: 174-175).

kararının sorumluluğunu taşımasıdır. Ancak bu, bürokratikleşmiş bir toplumda mümkün değildir. Bürokratikleşmiş bir toplumda, ancak egemenler, bürokrasinin zirvesindeki siyasetçiler veya kapitalistler bu anlamda bir özgürlüğe sahiptir ve bu büyük organizasyonun yabancılaşmış üyelerinin tersine kendini gerçekleştirme imkânına sahiptirler (Derlien, 2011: 65).

Weber'in egemenlik tiplerinden biri olarak kullandığı bürokratik egemenlik (bürokratische Herrschaft) kavramından farklı olarak kullandığı bürokrasi egemenliği (Bürokratenherrschaft)⁴⁶ kavramıyla kastettiği, bakanlıklara ve bakanlık müsteşarlıkları gibi siyasi makamlara bürokrasi kökenli kişilerin atanmasıdır (Treiber, 2007: 139). Weber, atama yoluyla bürokrasiden gelen bu siyasi kadroları, parlamento tarafından seçilen ve siyaset kökenli kadroların karşısına koymaktadır. Bürokrati ve siyasetçiyi yetişmeleri ve meslek ahlakları açısından iki idealtip olarak inceleyen ve onları birbirinden farklı gören Weber, siyasi kadrolarda siyasetçilerin olması gerektiğini düşünür. Weber'in bürokrat ve siyasetçi idealtipleri üçüncü bölümde ele alınacaktır, bu sebeple burada bürokrasinin verili amaçlara ulaşmak için yetiştirildiği ve görevini kendi hiyerarşisi içinde tarafsız ve hukuka uygun şekilde yapması gerektiği, buna karşılık siyasetçinin hedef belirleyen ve toplumu peşinden sürükleyen olduğunu söylemekle yetinelim. Weber, görev ahlakı sadece aldığı emirleri yerine getirmek olan bürokratin, görevi hedef koymak olan siyasetçinin yerine geçmesinde toplum için önemli tehlikeler görmektedir.

Weber'in Prusya-Alman bürokrasi devletine yönelttiği eleştiri ve anayasaya ilişkin reform teklifleri, önemli ölçüde bürokratikleşmenin uzun vadede ortaya çıkarabileceği sonuçlar hakkında sahip olduğu temel şüpheye dayanmaktadır. Weber, her ne kadar bir taraftan bürokrasiyi Batının dünyaya hâkim olmaya yönelik metodik-rasyonel kültür geleneğinin bir sonucu ve aracı olarak anlayıp kabul etse de diğer taraftan bürokratikleşmenin uzun vadede bireylerin özgürlüğüne, kendilerini gerçekleştirmelerine, mevcut kalıplaşmış ilişkileri aşmalarına ve böylece dinamik kapitalist ekonomik gelişime, açık sosyal ilişkilere ve siyasete engel olacağını öngörmüştür (Kocka, 1981: 84). Başka bir deyişle Weber, Batı modernleşmesi ve rasyonelleşmesi sürecinin önemli bir boyutu olarak bürokrasiyi incelemiş ve kabul etmiş; fakat bürokrasinin kendiliğindenleşmesinden, bu sürecin diğer boyutlarını tahrip etmesinden ve onları durdurmasından korkmuştur. Özellikle siyasette; fakat beşeri hayatın tüm alanlarında evrensel bir bürokratikleşmenin “insanların belki bir gün Mısır devletindeki fellahlar gibi, aciz bir şekilde tabi olacakları geleceğin köleliğinin kafesini” üreteceği bir süreç görmüştür (Weber, 1988e: 332).

⁴⁶ Memur egemenliği (Beamtenherrschaft) ve bürokrasi egemenliği (Bürokratenherrschaft) kavramları Weber'de eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Weber, beşeri hayatın bürokratikleşmesi sonucunda toplumsal dinamiğin katılaşacağından ve bireysel özgürlüklerin boğulacağından korkmuştur. Devletin, toplumun ve ekonominin sürekli artan bütünleşmesine duyduğu şüphe ve nihayet sosyalizmi reddetmesi, bu korkudan kaynaklanmaktadır (Kocka, 1981: 85; Chazel, 2010: 11; Lenhardt, 1980: 300; Senigaglia, 1992:169). “Modern demokrasi, büyük devlet demokrasisi olduğu her yerde bürokratikleşmiş bir demokrasi olacaktır. (...) Bu, kaçınılmazdır ve sosyalizmin hesaba katmak zorunda olduğu ilk olgudur” (Weber, 1924: 397-398). Weber, Komünist Manifestonun öngörülerini kastederek kullandığı şu ifadelerle insanların insanlar üzerindeki egemenliğinin değişmez olduğu düşüncesini bir kez daha vurgulamaktadır:

Geleceğin bilinemeyeceği bilgisini alıyoruz. Tek söylenebilecek olan, şimdiki toplumun doğa kanunları gereği çökmek zorunda olduğu ve önce proletarya diktatörlüğüyle ortadan kaldırılacağıymış. Fakat daha sonra ne geleceği, insanların insanlar üzerindeki egemenliği dışında henüz öngörülememektedir (Weber, 1924: 507).

Bürokratik yönetim prensibinin tüm alanlara (devlet, özel sektör, siyasi partiler, kilise) yayılmasıyla, Weber için, genellikle uzmanlık bilgisiyle siyasi mekanizmaya fiilen hâkim olan ve her türlü kontrolden uzak bir bürokrasi egemenliği ortaya çıkar. Bu durumda; kural, makam hiyerarşisi ve sınıf onurunun dışında siyasi tasavvurlar doğrultusunda bir yönetim mümkün değildir. Böylece, Weber’e göre, ileri görüşlü bir siyasi programın uygulanamaması ve siyasetin yönetim mekanizmalarının körü körüne uygulanmasına indirgenmesi tehlikesi mevcuttur. Weber’e göre, siyasetin mekanik taşlaşmasından (mechanisierte Versteinerung der Politik) kurtulmanın yolları aranmalıdır.

2.3.4. Weber’in Bürokrasi Modeline Yöneltilen Eleştiriler

Weber’in idealtip olarak bürokrasi yaklaşımı, yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Burada bu eleştirilerden bazıları ele alınarak incelenecektir. İlk olarak Weber’in bürokrasiyi idealtip olarak ele aldığı, gerçek hayatta böyle bir yönetim aygıtının olmadığı ve bu idealtipin sosyal realiteyi tam olarak yansıtamadığı eleştirilmektedir. Mesela bürokrasilerdeki ast-üst ilişkilerinin kurallara göre gerçekleşmediği, keyfi kuralların bulunduğu ileri sürülmektedir (Eryılmaz, 2013: 80). Bu eleştirinin yersiz bir eleştiri olduğu, yukarıdaki açıklamalarımızdan anlaşılmaktadır. Her fırsatta idealtiplerin gerçek hayatta nadiren yalın bir şekilde bulunabileceğini ifade eden Weber’in idealtiplerle gerçek hayattaki fenomenler arasındaki uyumsuzluğu görememiş olduğu iddiası, idealtip metodunun ifade gücüne karşı yapılmış bir haksızlıktan başka bir şey değildir (Chazel, 2010: 7).

Ele alacağımız ikinci eleştiri konusu, gayri şahsiliğin olumsuz taraflarıdır. Burada insanların değerleriyle, tercihleriyle ve ideolojileriyle var olan varlıklar olduğu ve bunların memuriyete girerken bir kenara bırakılamayacağı ve Weber'in bunu görmediği eleştirilmektedir (Öztaş, 2015:159). Fakat gayri şahsiliğin bürokratik egemenlik aygıtının yasal-rasyonel egemenliğinin kurallara bağlılığının ve tahmin edilebilirliğinin bir bedeli olduğu yine Weber tarafından ifade edilmektedir (Weber, 1922: 171).

Bürokrasilerin kamu yararına çalışmak yerine kendi çıkarları doğrultusunda çalışabildikleri ve bağımsızlık eğiliminde oldukları da yine Öztaş (2015:159) tarafından öne sürülmektedir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi bürokrasinin sadece bütçesini veya personel sayısını artırma eğiliminde olmadığı aynı zamanda kendiliğindenleşme olarak ifade ettiğimiz, siyasal amaçları belirleme eğiliminde olduğu, yine Weber tarafından ifade edilmiştir.

Aşağıda bürokrasi modeline yöneltilen diğer eleştiriler kısa başlıklar halinde sunulmaktadır.

Bürokrasi Yaklaşımına Eleştiri Noktaları:

- gereksiz terminolojik karmaşa,
- bürokrasinin günlük hayattaki olumsuz anlamı sebebiyle talihsiz isimlendirme,
- bürokrasi modelinin gerçek hayattaki çeşitliliği görmezden geldiği,
- bürokrasi modelinin yeni olmadığı, mesela Çin'de 2000 yıl önce bu tür oluşumların var olduğu,
- örgütlerin enformel unsurlarının dikkate alınmadığı,
- Weber'in Prusya ordu organizasyonuna hayran olduğu,
- bürokrasi modelinin gayri insani olduğu,
- örgütün hedeflerinin ve bağlamının dikkate alınmadığı,
- bürokrasinin başarısının münferit özelliklerden mi yoksa bunların kombinasyonundan mı kaynaklandığı.

Burada birkaç örneğini incelediğimiz eleştirilerin genel özelliği, zaten Weber tarafından ifade edilmiş olan eleştiriler olmasıdır. Weber'in bürokrasinin ateşli bir savunucusu olduğu yanlışlığı (Chazel, 2010: 4) gerçek hayattaki bürokrasilerin tüm olumsuzluklarının Weber'e karşı eleştiri olarak sunulmasına sebep olmaktadır. Weber'in bürokrasi yaklaşımının tarihi perspektifinden koparılarak ele alınmasıysa bu hataya zemin oluşturmaktadır.

Ancak bürokrasinin bazı olumlu özellikleri, uygulamadaki aşırılıklar sebebiyle işlevini kaybedip olumsuz hale gelebilmektedir. Tablo 2.3'de görüldüğü gibi, kesinlik aşırı titizliğe, süreklilik güç eğilimine, disiplin biat kültürüne, katılık aşırı kontrole, güvenilirlik makinede bir tekercik olmaya, adalet münferit vakada başarısızlığa, dosyaya dayalı işlem beşikten

mezara kadar form doldurmaya, gizlilik hataları örtbas etmeye, sıkı bağımlılık kul olma ruhuna, teknik üstünlük mükemmeliyetçiliğe, bağımsızlık gurur ve kibre ve rasyonellik kişiliksizleşmeye götürebilmektedir.

2.4. Sonuç

Weber, bürokrasi modelini tarihi bir perspektiften hareket ederek geliştirmiştir. Asıl amacı, bir yönetim modeli geliştirmek değil, aksine devletlerin egemenliklerinin hangi temellere dayandığını incelemektir. Bu bağlamda Weber, meşru egemenliğin üç idealtipini geliştirmiş ve bunları yasal-rasyonel egemenlik, geleneksel egemenlik ve karizmatik egemenlik başlıkları altında incelemiştir.

Her egemenlik türünün kendi yönetim aygıtını oluşturduğunu ileri süren Weber, geleneksel egemenliğin feodal tipinde aristokrasinin, patrimonyal tipinde patrimonyal bürokrasinin ve modern devletlerle birlikte ortaya çıkan yasal-rasyonel egemenlikte ise modern bürokrasinin hâkim olduğu görüşünü savunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde modern bürokrasinin ortaya çıkmasını hazırlayan şartlar ele alınmış ve modern bürokrasiye geçiş süreci üzerinde durulmuştur. Weber'e göre modern bürokrasi; kesinlik, istikrar, disiplin, katılık ve güvenlik açısından en şekli-rasyonel yönetim aygıtıdır. Ancak Weber, modern bürokrasinin olumsuz taraflarının da bulunduğunu açıkça belirtmiştir. Organizasyon teorisi literatüründe tespit ettiğimiz ve Weber'in modern bürokrasinin ateşli bir savunucusu olduğu şeklindeki görüşün, Weber'in eserleriyle uyuşmadığını savunduğumuz bu bölümde Weber'in modern bürokrasiye yönelttiği eleştirilere de yer verilmiştir. Weber'in bürokrasi modeline yöneltilen eleştirilerin ise büyük ölçüde Weber'in kendi eleştirilerinin yine Weber'e yöneltilmiş olduğu tespit edilmiştir.

Verimlilik teziyle bürokrasinin egemenlik uygulamanın en şekli rasyonel yöntemi olduğunu ve verimliliği sebebiyle bürokrasinin kaçınılmaz olarak bütün dünyaya yayılacağını ifade eden Weber, kendiliğindenleşme tezine dayanarak bürokrasinin kontrol altında tutulması gerektiği görüşündedir. Aşağıdaki bölümde Weber'in bürokrasinin kendiliğindenleşme eğilimlerinin engellenmesi amacıyla ortaya attığı plebisiter lider demokrasisi modeli incelenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLEBİSİTER LİDER DEMOKRASİSİ

3.1. Giriş

Weber'in kendine özgü spesifik bir araç üzerinden tanımladığı devlet ve dayandığı yönetim katmanları üzerinden incelediği modern devlet kavramları ele alındıktan sonra modern devletin amacının neye göre belirleneceği konusu bu bölümdeki bir sonraki durağımız olacaktır. Weber'e göre devlet eyleminin amacı, devletin varlığından hareketle belirlenemez. Aksine devletin amacının belirlenmesinde milletin ekonomik ve siyasi güç menfaati belirleyici olmalıdır. Demokrasiyi teknik bir araç olarak gören ve sadece belirli şartlar altında desteklenmesi gerektiğini düşünen Weber'in demokrasiyi egemenlik teorisi içinde konumlandığı yer, genel tahminlerin tamamen dışındadır ve bir sonraki bölümde incelenmektedir. Arkasından ele alınacak olan elitist demokrasi teorileri, sonuç bölümünde Weber'in ne derece elitist olduğu tartışmasına zemin teşkil edecektir. Demokratikleşme, parlamenterleşme ve cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi üçlemesiyle inceleyeceğimiz plebisiter lider demokrasisinden önceki son durağımız, Weber'de siyaset ve ahlak ilişkisidir. Bu bölümde Weber'in siyasetçiye yönelttiği talepler, öncelikle siyaset ve ahlak bağlamında incelenmekte ve ahlaki sorumlulukları açısından siyasetçi ve bürokrat idealleri arasındaki farklar ele alınmaktadır.

3.3. Weber'in Devlet Anlayışı

Siyasi eylemler, gerçekleştirildiği alanlara ve o alanlarda geçerli olan kurallara göre belirlenir. Weber, çalışmalarında ele aldığı siyasi konuları, modern kurumsal devlet (moderner Anstaltbetrieb) temelinde incelemektedir. Egemenlik ilişkilerinin ortaya çıkmasını incelerken, Weber'in devlet kavramına kısaca değinmiştik. Weber, devlet kavramını, ne devletin yerine getirebileceği muhtemel fonksiyonlarıyla ne de siyasi bir kurumun uyması gereken belirli kriterler ışığında geliştirmiştir. Weber, devleti daha ziyade sadece kendine ait olan spesifik bir güç aracı üzerinden, yani fiziki şiddet tekeli elinde bulundurması ile tanımlamıştır. Devlet, “idari aygıtı aracılığıyla belirli bir coğrafi bölge üzerinde meşru fiziki şiddet tekeli başarılı bir şekilde uygulayabilen siyasi kurumdur” (Weber, 1922: 51). Buna göre spesifik bir egemenlik birliği olarak devletin ortaya çıkması şu şekilde açıklanabilir. Başlangıçta siyasi bir cemaat (politische Gemeinschaft) vardır. Siyasi cemaatler, üç özelliğe göre belirlenir: i) sınırları tam belirli olmasa da bir şekilde belirli bir bölgeyi ilgili cemiyet eylemi için güven altına alır; ii) bu bölgenin kontrolünü sağlamak için fiziki şiddet

uygulamaya hazırdır; iii) cemaat eylemi, sadece müşterek ihtiyaç karşılamaya yönelik bir ortak işletmeden ibaret değildir ve herhangi bir formda, ekonomik saiklerin belirlediği eylemin dışına çıkar (Weber, 1922: 658). Bu tanım, farklı cemaat formlarını kapsayabilmek için bilinçli olarak açık tutulmuştur.

Fakat şiddet araçları, rekabet ve savaşlar sonucunda belirli bir grubun, zümrenin, kastın veya egemenlik aygıtının elinde yoğunlaşır. Şiddet tekelinin oluşumu süreci, siyasi cemaatler ve diğer cemaat tipleri (siyasi, dini, ekonomik cemaatler) arasında farklılaşmaya yol açar ve nihayetinde siyasi cemaati, belirli kişilerin belirli bir düzen sağladığı siyasi birlik haline dönüştürür. Eğer güç sahipleri fiziki şiddetin tekelleşmesini ve bu tekelin meşru görülmesini sağlayabilirlerse, yani egemenlik birliği egemen olunanlar tarafından da kabul edilirse, siyasi örgüt devlet haline gelir.

Weber'in siyasi alanı diğer eylem alanlarından ayırmada kullandığı spesifik araç, bu alanda çatışma anında fiziki şiddetin meşru bir araç olması durumudur. Yani günümüzde bir devletin temel fonksiyonları olarak görme eğiliminde olduğumuz çalışan bir yasama, bir yargı sistemi ve bürokrasi ve polis tarafından kamu düzeninin korunması gibi fonksiyonlar, Weber'e göre devletin gerekli alametleri değildir. "Siyasi örgütler tarafından üstlenilmemiş olabilecek hiç bir görev yoktur. Diğer taraftan sadece siyasi örgütlerin sorumluluk alanına girmiş olabilecek bir görev de yoktur". Ona göre devlet, yaptıklarına göre değil, elindeki spesifik araçla tanımlanabilir ki bu araç, meşru fiziki şiddet tekeli (Weber, 1988e: 506).

Bu kısa tanımdan sonra⁴⁷ şimdi de devletin bir diğer türü olan modern kurumsal devleti ele alalım. Devletler her devirde ve her kültürde yaşamıştır. Modern kurumsal devlet ise aynı kapitalizm gibi Batıdaki rasyonelleşme süreciyle birlikte ortaya çıkmıştır. Weber, modern devletin gelişmesinin prenslerin siyasi egemenlik için rakiplerinin ellerindeki kaynakları almaya başlamalarıyla –şiddet tekelinin ortaya çıkma süreci- başladığını tespit ederken, modern devlet ve kapitalizm arasındaki paralellığe işaret etmiştir. "Bütün süreç, bağımsız üreticilerin yavaş yavaş mülksüzleştirilmesi sayesinde kapitalist işletmenin gelişmesine tamamen paraleldir" (Weber, 1922e: 510). Bu siyasi sürecin sonucu da ekonomik sürecin sonucuna şaşılacak derecede paraleldir: Bu sürecin sonucunda, yani modern devletteki tüm siyasi araçlar üzerindeki tasarruf, tek bir egemenlikte toplanır. İdari personel, polis ve asker de aynı işçinin üretim araçlarından ayrıldığı gibi idari araçlardan ayrılmıştır.

Ortaya çıkan modern devletlerin aldığı somut formlar, prenslerin şiddet araçlarına el koyarlarken (Expropriation) dayandıkları insan grubuna göre şekillenmiştir. (Weber, 1988e: 512). Prenslerin rakiplerinin ellerindeki kaynaklara el koymada destek aldıkları gruplar,

⁴⁷ Weber'in devlet anlayışı hakkında ayrıntılı bilgi için bak. Breuer, 1994: 5-35.

kendilerine rakip olmayacağını düşündükleri gruplardır. Weber, bu bağlamda ilk sırada ruhban sınıfını sayar. Bu sınıf, prenslerin idari görevlerini görmede en önemli araç olan okuma yazma yeteneğine sahip idi. Ayrıca ruhban sınıfında genellikle uygulanan evlenme yasağı, onların kendi nesillerine miras bırakma arzusuna da ket vurmaktaydı. Ruhban sınıfına dayanan bir egemenlik aygıtının varlığı, Hindistan’da, Çin’de ve Hristiyan Ortaçağında görülmüştür (Weber, 1988e: 521). Bu fonksiyonu üstlenebilecek diğer bir grup ise hümanist eğitim almış entelektüeller grubuydu. Bu grup Avrupa’dan ziyade Mandarin ile Çin’de önemli bir rol oynamıştır. “Antik Çin’de oluşan gelenekleriyle bu grup, Çin’in bütün kaderini belirlemiştir ve vaktiyle entelektüeller bizde de aynı başarıya sahip olmak için en ufak bir şansa sahip olmuş olsalardı, bizim de benzer bir kaderimiz olurdu” (Weber, 1988e: 522).

Prenslerin rakiplerini devre dışı bırakırken destek aldıkları üçüncü grup ise saray soylularıydı. Aslında soylu sınıfı, şiddet tekeli ele geçirme mücadelesinde prenslere rakip olabilecek bir gruptu. Fakat prensler, bu sınıfın bağımsız gücünü kırıp kendi saraylarına alabildikleri ölçüde –mesela mutlakiyetçi Fransa’da olduğu gibi- onları siyasi ve diplomatik hizmetlerinde kullanmışlardır. İngiltere’de Kral, baronların gücünü kırmak için “küçük soylu ve kentli rantiyeye sınıfını içeren gentry” zümresine başvurmuştur (Weber, 1988e: 522). Gentry sınıfı ise yerel yönetim makamlarında tekeli ele geçirmeyi başarmıştır ki Weber’e göre bu başarının etkisi, “(...) İngiltere’nin bütün kıta Avrupası’nın kaderi olan bürokratikleşmeden korunmuş olmasıydı” (Weber, 1988e: 522). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere modern devletin oluşumu, belirli bir mantığa göre gerçekleşen bir süreç değil, aksine ilgili gelişmede kendisine dayanan taşıyıcı katmanlara göre belirlenen bir süreçti. Çin’in bütün kaderi, mandarin sınıfının siyasi hiyerarşide merkezi bir rol kazanıp bu rolünü uzun süre muhafaza etmesiyle belirlenmişti. İngiltere’de ise gentry, kıta Avrupası’nda durdurulamaz ilerleyişini sürdüren bürokratikleşmeyi frenlemişti.

Kıta Avrupa’ında ortaya çıkan rasyonel modern devletin hususi alametinin, prenslerin şiddet tekeli ele geçirme mücadelesinde soylu ve ruhban olmayan sınıflara dayanmasında görülebilir (Bayer ve Mordt, 2008: 147). Gerçekten burada üniversite eğitimi almış hukukçular önemli bir rol oynamıştır. Bu hukukçular, “siyaset işletmesinin her yerde rasyonel devlete doğru gelişme anlamında devrim yaşamasını” sağlamışlardır (Weber, 1988e: 522). Bu grubun eğitimi, yine bürokratik bir yönetime sahip olan geç Roma döneminde gelişmiş olan Roma Hukukunun etkisi altındaydı. Roma’nın hukuk anlayışı, başka medeniyetlerde de gelişmiş olan rasyonel hukuk anlayışından farklı olarak, teolojik düşünme şekline göre gelişmemişti. Roma hukuku İtalyan hukukçular tarafından tekrar canlandırılıp bütün

Avrupa'ya yayılmamış ve bir hukuk rasyonelleşmesi gerçekleşmemiş olsaydı, ne mutlakiyetçi devlet ne de devrim mümkün olurdu.

Weber' göre modern devletin alameti, bürokratik yönetim şekline ve rasyonel hukuka dayanmasıdır ve modern devlet, modern kapitalizmin gelişebileceği tek devlet şeklidir (Bayer ve Mordt, 2008: 147). Modern devletin temeli hesaplanabilirliktir ve aynı sabit normlara göre rasyonel uygulanan ve hesaplanabilir olan bir idare eylemine muhtaçtır. Modern devletin özel konumu, onu taşıyan kurumların maddi değil şekli-rasyonel bir tasarımda olmasına bağlıdır. Bunun anlamı, bu kurumların esas olarak maddi değerlere bağlı olmamasıdır. Weber'e göre kapitalizm, ortaya çıkma aşamasında bireylerin eylemlerine yön veren bir ruhla yüklüydü. Fakat bu ruh, zamanla yok olmuştur⁴⁸. Modern bürokrasi de kendisine yöneltile talepleri en verimli şekilde yerine getirmeye yöneliktir; verili araçları kendisine verilen amaçlar için kullanma söz konusu olduğu zaman teknik olarak en başarılı yönetim şeklidir. Şekli-rasyonel hukuk da buna benzemektedir. Hukukun rasyonel olmasının sebebi, hukuk kurallarının katı sistematik bir yapıdan oluşması ve geliştirilmesi ve değiştirilmesine yönelik kuralların olmasıdır. Fakat mutlaka maddi rasyonel değildir, yani kapsamlı bir ölçüde adalet, özgürlük veya eşitlik sağlamaya yönelik değildir (Fitzi, 2004: 148).

Weber'in kendine özgü bir spesifik araçla tanımladığı devleti ve dayandığı yönetim katmanını üzerinden ele aldığı modern devleti inceledikten sonra aşağıdaki bölümde Weber'in millet kavramı ve devletin amacının ne olması gerektiği konusundaki düşünceleri ele alınmaktadır.

3.4. Weber'de Millet, Milli Menfaat ve Güç Politikası

Modern devletin şekli-rasyonel kurumlarının egemenliğinde Weber için bir problem barınmaktadır ki bu problem, devletin amacının ne olacağına yöneliktir. Weber sosyolojisinin bir eylem sosyolojisi olduğunu birinci bölümde belirtmiştik. Yani Weber sosyolojik gerçekliği açıklamasında bireylere ve onların eylemlerine dayanmaktadır. Onun kavramları da kolektif değil bireysel kavramlardır (Kaesler, 2014: 180). Aslında bir kolektif kavram olan devlet, Weber tarafından kullanılmakla birlikte buna kolektif bir anlam yüklenmemektedir. Yani sanki devlet adında kolektif bir aktör varmış ve bir kişi gibi hedef koyup, menfaati peşinde koşup, gelecek tasavvurları oluşturuyormuş gibi anlaşılamaz (Bayer ve Mordt, 2008:

⁴⁸ Weber; çileci disiplin, planlılık, ahlaki temelli meslek düşüncesi, gelenek karşıtı tutum, dur durak bilmeden çalışmak ve sermaye yatırımlarıyla modern kar elde etme çabası gibi bazı modern davranışları, kapitalist ruhun önemli şartları olarak görmüştür. Fakat kısmen Püritanizm etkisinde modern dünyayı yaratan bu özellikler, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte çok geçmeden düşünsel temellerinden bağımsızlaşmış ve uzaklaşmıştır. Yani kapitalizm bu düşünsel temeller olmadan da yaşayabilir hale gelmiştir (Weber, 1921: 203-204; Peukert, 1989: 31).

96; Weichlein, 2007: 107; Eisermann, 1994: 78). Weber'e dayanarak modern devletin varlık sebebinin ne olduğu sorusunu sorduğumuz zaman söz konusu olan, egemen olunanların bu devletin egemenlik talebiyle hangi anlamı birleştirdiği, devletin aktörlerinin sunduğu hangi anlamları kabul ettikleri ve hangi amaçların onları motive ettiğidir.

Devleti şiddet araçları üzerindeki tasarruf tekeli üzerinden tanımlayan Weber, siyaseti ise “güç elde etme ve güç dağılımını etkileme çabası” (Weber, 1988e: 506) olarak tanımlamıştır. Bu araçların veya gücün ne için kullanılacağı veya uygulanacağı, Weber'e göre teorik olarak belirlenebilecek bir konu değildir. Gerçi bu problemin sadece modern devletle ilgili olmadığı söylenebilir. Fakat geleneksel ve karizmatik egemenlik modern devlette olduğu gibi yasal-rasyonel egemenlik lehine geri çekildikçe, bu problemin önemi daha da artmaktadır. Karizmatik egemen kişi, kendi egemenlik anlayışına göre bir amaç belirleyebilir ve ona tabi olan kitle, onun egemenliğini kabul etmekle onun koyduğu amaçları da kabul etmiş olacaktır. Geleneksel egemenlikte ise amaçlar zaten geleneğin içinde mevcuttur ve egemen, bu amaçları mümkün oldukça değiştirmeden takip etmelidir. Buna karşılık yasal-rasyonel egemenlik, konulmuş kuralları uygulamakla meşrudur ve bu kurallar her zaman değiştirilebilir. Bu durumda devletin eylemi, yani devletin siyasi idaresinin, polisinin veya askerinin eylemi, bir modern devlette hangi amaçlara yönelik olmalıdır?

Weber, 1895 tarihli Freiburg konuşmasında bu sorunun cevabını açıkça vermiştir. (Weber, 1988e: 1-25). Ona göre, devletin eyleminin odağında milli menfaatler olmalıdır. Weber'in siyaset kavramı, içeride güçlü bir ekonomik gelişmeye dayanarak dışarıda emperyalist bir dünya siyaseti uygulayan bir milli Alman güç devleti tasavvuruna yöneliktir (Schluchter, 1980: 109). Weber, bunu o dönemde güncel olan Doğu Prusya'daki Polonyalı ve Alman nüfusu oranlarındaki değişim probleminde anlatmaktadır. Almanlar batıya göçerek azalmakta, Polonyalılar ise Doğu Prusya'ya göçlerle çoğalmaktadır. Bunun siyasi bir cevap gerektiren bir problem olarak görülmesini Weber, Alman İmparatorluğunun bir milli devlet olması ve bu devlet şeklinin milli sorunlara özel ilgi göstermesi gerektiği şeklinde açıklar. Burada Weber'i tam ilgilendiren konu, iktisat biliminin bu konuda ne söylemesi gerektiğidir. Weber'in bu soruya cevabı iki kısımda ele alınabilir. İlk olarak Weber, hiçbir bilim dalının devlet eyleminin amacını, devletin varlığından hareketle belirleyemeyeceğini belirtmiştir. Ona göre devletin eylemini felsefi olarak gerekçelendirmeye çalışan birçok teşebbüs, geçmişe dayanarak gelecek hakkında eylem tavsiyeleri üretebilme yeteneğini kendinde gören 19. yüzyıl tarihselciliği gibi başarısız olmuştur. Weber'e göre ekonomi bilimi de bir kılavuz bilim dalı (Leitwissenschaft) olarak tarihselciliğin peşinden gitmektedir. İkinci olarak ise Weber'e göre, “ekonomik kriterler, gittikçe hayatın tüm alanlarına yayılmakta ve birçok kişide, politik

ekonominin fenomenleri değerlendirmemizdeki ölçüyü değiştirdiği ve sanki politik ekonominin bu tür idealleri kendi içinden türetebilir” olduğu intibai uyanmaktadır (Weber, 1988e: 16). Fakat siyasi ve sosyal eylemi yönlendirecek esansiyel iktisadi ideallerin mevcut olduğu tasavvuru, Weber’e göre “optik bir yanılgıdan” ibarettir (Weber, 1988e: 16). Ona göre, “iktisatçıların da sıkça ortaya attığı değer yargıları, üretilmiş bilimsel bilgiyle gerekçelendirilemez, aksine bu idealler de bilim dahımıza dâhil ettiğimiz beşeri ideallerin eski genel tipleridir” (die alten allgemeinen Typen menschlicher Ideale) (Weber, 1988e: 16). Buradan çıkış yolu, değer yargılarını muhafaza etmek değil, daha ziyade kendi hükmümüzün nihai sübjektif özü ve bilgiye yönelik ilgimizin ve hükmümüzün temelindeki idealler hakkında açıklık kazanmak ve bütün hüküm verme sürecini bilinçli bir öz kontrole tabi tutmaktır (Weber, 1988e: 16).

Weber’e göre buradaki ölçü, “milletin ekonomik ve siyasi güç menfaatinin” teşvik edilmesidir. (Weber, 1988e: 18). Weber, kendisini ekonomik milliyetçilerden (ökonomischer Nationalist) sayar (Weber, 1988e: 18). Onun için siyaset arenası, milli devlet alanında da hiç bir devletin kaçamayacağı sürekli bir mücadele alanıdır (Assel, 1969: 213)⁴⁹. Bu sebeple Weber, barış içinde birlikte yaşamaya yönelik siyasi veya bilimsel tutumların hayali olduğunu belirtmiştir. “Sonraki nesillere bırakacağımız, barış ve insan mutluluğu değil, milli türümüzün muhafazası ve geliştirilmesi konusundaki ebedi mücadeledir” (Weber, 1820e: 14). Bu tür ifadeler, Weber’in pozisyonunu eleştirmek ve hatta onu faşist ideolojilerin öncüsü olarak lanse etmek için sıkça kullanılmaktadır. Daha sonra da ele alınacağı gibi Mommsen, Weber’in bu pozisyonunu hayatının sonuna kadar sürdürdüğünü ve milli devletin güç menfaatini üstün görmesini ve plebisiter lider demokrasisini kitle demokrasisinin çıkmazından bir çıkış yolu olarak sunmasının, Carl Schmitt gibi yazarlara ilham kaynağı olduğunu ve nihayetinde Nasyonal Sosyalizme giden yolu hazırladığını ifade etmektedir (Mommsen, 1974a: 437).

Fakat Weber’in millet anlayışı, bu yargının doğru olmadığı yönünde işaretler vermektedir. Weber’in dünya görüşünün faşist dünya görüşünden en önemli farkı, onun ırkçı bir milliyetçi olmamasıdır. Onun düşüncesindeki millet (Nation), bir nesep cemaati (Abstammungsgemeinschaft) değil, bir kader cemaatidir (Schicksalsgemeinschaft):

Müşterek siyasi kaderler, yani öncelikle ölüm kalım meselesi olan siyasi mücadeleler, çoğu zaman kültür, dil ve nesep cemaatlerinin bağından daha etkin olan hafıza cemaatlerini (Erinnerungsgemeinschaft) oluşturur. Milliyet bilincine belirleyici niteliğini veren, işte bunlardır (Weber, 1922: 658).

⁴⁹ “Devletlerin iki imkânı vardır: Ya uluslararası rekabet mücadelesinde başarılı olurlar ya da başkalarının etkisi altına girerler. Bu, en azından komşu ülkeler için potansiyel tehlike oluşturan ve bu sebeple kendileri de gizli bir tehlike altında olan, sayısal olarak büyük siyasi cemaatler için geçerlidir” (Weber, 1922: 665).

Weber'in düşüncesinde millet, ampirik kriterlerle tanımlanabilecek bir kavram değildir ve daha ziyade değer alanına aittir (Weichlein, 2007: 108). Gerçi Weber'e göre millet, devletin halkına (Staatsvolk) eşit değildir; fakat milli devlet "milletin dünyevi güç organizasyonuna" eşittir (Weber, 1988e: 14) ve siyasi eylem de iktisat biliminin de dâhil olduğu siyasi bilimler gibi milletin güç menfaatinin hizmetinde olmalıdır. Fakat Weber'in talep ettiği milletin güç menfaati, aslında kendinde bir amaç (Selbstzweck) değildir (Kilker, 1989: 435). Weber'in milletin güç menfaati söylemindeki amaç, sırf güce sahip olmak için devlet gücünü teşvik eden emperyalist bir stratejinin propagandasını yapmak değil, aksine belirli kültürel değerleri koruma altına almak için milletin devamlılığının sağlanmasına yoğunlaşmaya yöneliktir. Weber'e göre millet kavramı, özellikle bir milletin yerine getirmesi gereken belirli bir misyon tasavvuruna bağlıdır. İçeriği meşrulaştırılmış olmak şartıyla bu misyon, kültür misyonu (Kulturmission) olarak tasarlanabilir (Weber, 1922: 675).

Her milletin kendisi için merkezi olan ve telafi edilemez olarak gördüğü kültür varlıkları ve değerleri vardır. Milletler, kendi hususi karakterlerini (Eigenart) sürdürerek ve onları başka milletlerin sömürgeleştirme çabalarına karşı savunarak, kendini bağlı hissettiği bu değerleri de sürdürüp savunmuş olur. "Sadece bu hususi karakterin sürdürülmesiyle muhafaza edilecek veya geliştirilecek kültür varlıklarının üstünlüğü veya eşsizliği, milletin önemliliğinin bağlı olduğu kültür varlıklarındadır" (Weber, 1922: 675). Weber, bahsi geçen Freiburg konuşmasında hangi insani niteliklerin teşvik edilmesi gerektiği sorusunu sorar:

Bizden sonraki nesiller için bizi meşgul eden ve her iktisat politikası çalışmasının temelinde yatan soru, insanların gelecekte nasıl bir ortamda bulunacağı değil, aksine onların nasıl (birer insan) olacağıdır. İnsanların refahını değil, insanların doğamızdaki beşeri büyüklüğü ve asaleti oluşturduğunu düşündüğümüz niteliklerini geliştirmek isteriz (Weber, 1988e: 12).

Weber, bu niteliklerin ne olduğunu ve hangi spesifik değerleri Alman milletiyle özdeşleştirdiğini somut olarak ifade etmemiştir. Fakat insanın Weber'de sadece dünyaya bir anlam verme (Sinngebung) ve ona karşı tutum takınma (Stellungnahme) imkânı ve iradesiyle kültür insanı olduğunu (Bayer ve Mordt, 2008: 15) ve hangi sosyal ortamların bu yetenekleri teşvik ettiğini ve hangilerinin engellediğini düşünürsek, Kilker'in yorumu mantıklıdır. Kilker'e göre Weber'in milliyetçiliği, özgürlükçü geleneğin ve bireysellik için gerekli alanların muhafazası ve sorumluluk duygusuna sahip eylem gibi "yüksek kültürel hedeflerin" (higher kultural ends) hizmetindedir. (Kilker 1989: 435). Kilker'in bakış açısından bakıldığında

zaman Weber'in dünya görüşünün nasyonal sosyalist veya faşist dünya görüşlerinden farkı açıkça görülmektedir.

Burada Weber'in önem verdiği değerlerin korunması için neden bu yolu seçtiği sorusu ortaya atılabilir. Eğer Weber'in problemi otonom ve sorumluluk duygusuna sahip eylem için gerekli özgürlük alanlarının geliştirilmesi ve muhafazası ise milli güç menfaatleri yerine önce devletin demokratikleştirilmesi talebiyle işe başlaması daha makul olmaz mıydı? Bu sorunun cevaplandırılması, Weber'in demokrasi anlayışının incelenmesini gerektirmektedir ki bu, aşağıdaki bölümde ele alınmaktadır.

3.5. Weber'de Demokrasi

3.5.1. Weber'de Bir Teknik Olarak Demokrasi

Halkın egemenliği anlamında bir demokrasi, Weber için sadece Antik Yunan'ın şehir devletleri gibi idari görevlerde uzmanlaşmanın olmadığı küçük gruplarda mümkündür. Egemenlik, daima az sayıda kişi tarafından uygulanır. Siyasi bir cemaat, gücü çok sayıda kişiden oluşan bir kurula devretse bile bu güç, eninde sonunda az sayıda kişinin elinde yoğunlaşacaktır (Bayer ve Mordt, 2008: 153). Bu düşünceye uygun olarak, demokratik bir devlet düzeni, Weber için, sadece demokrasi teorisine ilişkin mülahazalardan dolayı her zaman ve her yerde desteklenmesi gereken bir amaç değildir. Seçim, siyasi liderliğin belirlenmesinde kullanılabilecek çok sayıda araçtan sadece biridir (Mommsen, 1974b: 296) ve bu yöntemin uygun bir yöntem olup olmadığı mevcut şartlara göre belirlenebilecek bir konudur (Röhrich, 2013: 117). Seçimin olumlu sonuçlar vermesi, bazı ön şartların yerine getirilmiş olmasına bağlıdır. Bu temel tutum, Weber'in siyasi yazılarının okunmasında daima göz önünde bulundurulmalıdır.

Weber, demokrasi teorisine veya pratiğine ilişkin konular hakkında konuştuğu zaman, önceki bölümde bahsi geçen milli güç menfaatlerinin korunması üst amacını, daima göz önünde bulundurmıştır (Schluchter, 1980: 109). Millet'in uluslararası arenada etkili olabilmesi için, hükümeti oluşturanların yeterli ölçüde bir siyasi olgunluğa sahip olmaları gerekir. Bu siyasi olgunluk, onların millet'in menfaatlerini kendi sınıf menfaatlerinin ve diğer tüm menfaatlerin üzerinde tutmasını sağlayacaktır. Weber'in demokrasiye bakışı da milli güç menfaatlerine ulaşmak için ülke içindeki ön şartların sağlanmasının en iyi yolu olarak araçsal bir nitelik içermektedir (Mommsen, 1974b: 298). Weber, "milletin yönetimini elinde bulunduran veya eline almak isteyen" farklı sınıfların olgunluk derecesi hakkında karamsar bir değerlendirmeye sahiptir (Weber, 1988e: 18). Weber'in demokrasi hakkındaki görüşleri, Alman liberalizminin siyasi geleneğiyle uyumludur. Buna göre Weber, Avrupa liberalizminin

eşitlikçi doğal hukuk unsurlarından ziyade, bireyselci aristokrat unsurlarına bağlıdır. Çoğunluğun hâkimiyeti yerine, ekonomik ve toplumsal olarak bağımsız kişiliklerin bütün toplum adına konuşmasını destekleyen eski liberal düşünce, Weber’de karşılığını bulmuştur (Mommsen, 1974b: 297).

Alman İmparatorluğunu kuran ve siyasi olarak hala etkin olan Junker sınıfı (Prusya’nın feodal beyleri), Weber’e göre, ekonomik ölüm kalım savaşı vermektedir. Onların devri geçmiştir ve çözülmesi gereken sorunları çözme yeteneğine sahip değildirler. Ekonomik olarak yükselen sınıf olan ve soylu sınıfının doğal mirasçısı gibi görünen burjuvazi ise siyasi sorumluluğu üstlenmek için yeterli olgunluğa sahip değildir. Burjuvazinin yeterli siyasi olgunluğa sahip olmamasının en önemli sebebi, burjuvazinin tabi olduğu otokratik Bismarck rejimidir. İşçi sınıfı da “siyasi liderliğe uygun bir sınıfın sahip olması gereken güç içgüdüsünden yoksundur” (Weber, 1988e: 22). Yani Weber’in Alman imparatorluğunun içinde bulunduğu siyasi durum hakkındaki teşhisi şu şekildedir:

Bir sınıfta siyasi liderliğe adaylık tasavvurunu ortaya çıkaran, her zaman ekonomik gücün elde edilmesi idi. Tehlikeli ve uzun vadede milletin menfaatleriyle uyumlu olmayan ise ekonomik açıdan çöken bir sınıfın siyasi egemenliği elinde tutmasıdır. Fakat daha da tehlikeli olan, ekonomik güce ve bununla siyasi egemenliğe adaylığa yaklaşan sınıfların siyasi olarak devletin yönetimi için henüz olgun olmamasıdır. Şu anda her ikisi de Almanya’yı tehdit etmektedir ve hakikatte şu andaki konumumuza yönelik tehlikelerin anahtarıdır (Weber, 1988e: 19).

Devletin yönetimini üstlenme olgunluğuna ve bunun için gerekli olan ekonomik ve toplumsal bağımsızlığa sahip olan bir sınıfın, yani “siyasetten geçinen değil siyaset için yaşayan kişiliklerin” (Weber, 1988b: 389) yokluğu göz önünde bulundurulduğu zaman, Weber’e göre kapsamlı bir demokratikleşme talebi makul değildir. Weber, gelecek yıllar için daha acil olan görevin, siyasi eğitim çalışmaları olduğunu belirtir ve bilimi ve iktisat bilimini bu amaca hizmet etmekle görevlendirmek ister.

3.5.2. Weber Öğretisinde Demokrasinin Konumu - Karizmanın Anti-otorite Yorumu

Weber’in incelemelerinin merkezindeki konu, demokrasi değil egemenliktir. Egemenlik ise sadece devletle ilgili bir problem olmamakla birlikte, Weber’in incelemelerinde özellikle Batı’nın bürokratik milli devletine yoğunlaşmıştır. Bürokratik egemenlik, ekonomide ve kilisede olduğu gibi devlette de durdurulamaz genişlemesini sürdürmektedir. Weber’in demokrasi hakkındaki görüşleri de bu temel fenomen etrafında konumlanmaktadır.

Öncelikle Weber'in kendi demokrasi teorisini normatif olarak anlamadığı belirtilmelidir. Siyasi düzenler için gerekçeler geliştirme çabasında değildir. Temel amacı, ilgili fenomenleri kapsayacak, değer yargısından bağımsız kavramlar arayışıdır (Breuer, 1994: 77). Theodor Heuss'a göre "Weber'in demokratizmi, doğal hukuk düşünceleriyle yakından uzaktan ilgili değildir, aksine devlet aygıtını aktif kitlenin iradesiyle tazeleme amacına yönelik bir düşüncedir" (Theodor Heuss'dan akt. Schönberger, 2007: 159). Temel kaygısına uyum şekilde Weber'in demokrasiye yaklaşımı da doğrudan değil, meşru egemenliğin üç tipi üzerinden dolaylı bir şekilde gerçekleşmektedir. İkinci bölümde incelendiği gibi egemenlik, egemenlerin emirlerine gelenekten dolayı veya menfaatlerden dolayı uyulmasıyla yetinemez. Egemenlik, sağlam bir temel olarak "meşruiyet inancına dayanmalıdır" (Weber, 1922: 163). Bu bağlamda Weber, meşruiyet inancına göre egemenliği; yasal-rasyonel, geleneksel ve karizmatik olmak üzere üç idealtipte incelemiştir. Yasal-rasyonel egemenlik, yasal olarak konulmuş kurallara; geleneksel egemenlik, hep var olan düzenin ve egemenlik güçlerinin kutsallığına ve nihayet karizmatik egemenlik ise bir kişinin üstün görülen niteliklerine ve onun kurduğu düzene bağlılığa dayanır. (Weber, 1922: 122)

Demokrasi problemi, bu üç tipin hiç birinde doğrudan ele alınmamıştır⁵⁰. Weber'in yorumuna göre yasal-rasyonel ve geleneksel egemenlik tipleri zaten demokrasiye uzaktır. Yasal-rasyonel egemenlik, bürokratik idare aygıtına sahiptir ve konulmuş kuralların meşruiyetiyle ilişkilidir. Bu kuralların kaynağının bir kral veya parlamento olmasının Weber'in meşruiyet teorisi açısından bir önemi yoktur. Geleneksel egemenlik ise geleneğe olan inançla ilgilidir ve demokrasiye uzaktır. Her ne kadar şaşırtıcı olsa da Weber, demokrasiyi karizmatik egemenlik tipi altında incelemiştir. Çünkü Weber'in demokratik meşruiyeti, karizmanın anti-otoriter bir yorumuna dayanmaktadır (Mommensen, 1974b: 310).

Daha önce incelendiği gibi egemenliğin karizmatik meşruiyeti prensibi, otoriter karakterdedir (Weber, 1922: 200). Karizmatik egemen (savaş kahramanı, demagog, peygamber), Tanrı vergisi (Gnadengabe) karizmasıyla otoritesini kurar ve taraftarlarının kayıtsız şartsız itaatini talep eder. Aslında karizmatik egemenliğin geçerliliği, egemen olunanların egemen kişinin başarısına bağlı olarak onu kabul etmelerine dayanır; fakat taraftarların karizmatik lidere karşı bir sorumluluğu şeklinde ortaya çıkar (Weber, 1922: 200). Fakat bu otoriter prensip, Weber'e göre, karizmatik egemenliğin sürekli bir siyasi yapı haline gelebilmesi için, anti otoriter bir yoruma tabi tutulabilir. "Örgüt ilişkilerinin artan

⁵⁰ Bir gazete haberine göre Weber, 1917 yılında Viyana'da gerçekleştirdiği "Devletler Sosyolojisinin Problemleri" başlıklı bir sunumunda meşruiyet tipolojisine egemen olunanların iradesinden kaynaklanan 4. bir unsur eklemeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Fakat bu arzusu kitaplarına yansımamıştır (Gazete haberinden akt. Schönberger, 2007: 160).

rasyonelleşmesi” sonucunda egemen olunanlar tarafından kabul edilme, artık meşruiyetin bir sonucu değil, aksine bir meşruiyet sebebi olarak (demokratik meşruiyet) görülebilir (Weber, 1922: 200). Dolf Sternberger’in ifadesiyle Weber’in demokrasi kavramı, “karizmatik liderliğin tepetaklak edilmiş bir yan ürünüdür” (Sternberger, 1980: 143).

Karizmatik egemenliğin meşruiyet sıralamasının bu şekilde tersine çevrilmesi, Weber’in görüşüne göre, demokratik meşruiyetin temelini oluşturur. Karizmatik örgüt içinde egemen kişinin seçilmesi, ya idare aygıtının aday göstermesiyle (Designation) veya selefın teklifiyle ya da halk tarafından gerçekleştirilebilir. Halk tarafından seçilme durumunda, “kendi karizmasıyla meşru olan egemen” (kraft Eigencharisma legitimer Herrscher), “egemen olunanların lütfuyla egemen” haline gelir. Halk, onu seçtiği gibi aynı zamanda görevden alabilir. Böylece karizmatik egemen kişi, serbest seçilmiş lider (frei gewählter Führer) haline gelir. Bu lider, meşruiyetini artık Tanrı vergisi mutlak karizmasından değil, aksine egemen olunanların iradesinden dolayı kazanır (Weber, 1922: 200).

Buna paralel şekilde, egemen kişinin karizmatik hukuki talimatlarının halk tarafından kabul edilmesi yönteminden, halkın kendisinin kanun koyabilmesi ve değiştirebilmesi düşüncesi ortaya çıkar. Böylece karizmatik yasama şeklinden yasal bir yönetime geçilmiş olur (Weber, 1922: 200). Bu anlamda karizmanın anti-otoriter yorumu, karizmatik egemenlik tipinden yasal egemenlik tipine geçiş sürecidir. Burada enteresan olan, Weber’in demokrasiyi seçim yoluyla temsilcilerin meşrulaştırıldığı halk egemenliği olarak değil, karizmatik egemenliğin meşruiyet sürecinin zayıflamasının sonucu olarak görmesidir.

Burada Weber’in egemenlik tiplerinin, demokratik egemenliğe neden doğrudan yer vermediği veya en azından neden ilk akla gelebileceği gibi yasal-rasyonel egemenlikten hareketle açıklamadığı sorusu akla gelebilir. Ancak bu soru, Weber’in demokrasiyi hakir görmesiyle veya ona karşı olmasıyla açıklanamaz ki zaten böyle bir düşünce Weber’e yabancıdır (Breuer, 1994: 177). Bu konuda belirleyici olan aslında Weber’in “insanların insanlar üzerindeki egemenliğini kaçınılmaz” olarak gören (Weber, 1924: 507) temel hareket noktasıdır. Bu sebeple meşruiyet konuları, Weber’de daima ikincil konulardır ve egemenliğin zaman içinde sağlamlaştırılmasına yöneliktir. Egemenler ve egemen olunanlar, zaten ortaya çıkmış bir egemenliği istikrarlı bir hale getirmeye yönelik sebepler ortaya atarlar. Demokrasinin Weber’in egemenlik tipolojisindeki ikincil konumunun sebebi, işte meşruiyet inancının bu ikincil konumudur (Breuer, 2007: 161).

Fakat Weber’e göre rasyonelleşme ve karizmanın sıradanlaşması sürecinde karizmanın bu otoriter anlamı değişir, egemen kişiye borçlu olunan itaat, zamanla egemenin konumunun egemen olunanlardan türetilmesi haline gelir. Bu değişim, Weber’in egemenliğin özü

itibariyle otoriter olduğu ve egemenliğin egemen olunanlardan hareketle gerekçelendirilmesinin tarihi ve sistematik olarak ikincil bir konuma sahip olduğu düşüncesiyle uyumludur. Egemenlik fenomeni Weber'in siyaset sosyolojisindeki diğer tüm düşüncelerin hareket noktası olduğu için Weber, başlangıçta otoriter olan karizmayı ve ikincil fenomen olan karizmatik egemenliğin anti otoriter yorumunu, egemenlik dışı ve sıra dışı fenomenler (*herrschaftsfremde und ausseralltägliche Phaenomene*) olarak görür. Bunlar, yani karizma ve karizmanın anti-otoriter yorumu olarak demokratik egemenlik, bürokratikleşmiş ve rasyonelleşmiş bir dünyada, bürokratik egemenliğe karşı birisi yukarıdan (karizma), diğeri aşağıdan (demokrasi) baskı yapan özgürlük unsurlarıdır (Breuer, 2007: 161).

Weber, demokrasinin köklerini zaten sıradışı olan, düzenli olmayan bir alanda, yani “insanların insanlar üzerindeki egemenliğini minimize etmeye” yönelik hayali çabada görmektedir (Weber, 1922: 200). Nasıl karizma sıradışı etkilerini sıradanlaşma sürecinde hemen kaybedebilirse, insanların insanlar üzerindeki egemenliğini minimize etmeye yönelik demokratik çaba da bürokrasinin uzmanlaşması ve kendiliğindenleşmesiyle karşılaşmaktadır. Bu sebeple demokrasi, modern devletin kaçınılmaz rasyonelleşmesi sürecinde bir karşı taslak ve karşı prensip olabilir ve bürokrasinin zincirlerini kırabilir:

Devlet memuriyetinin artan kaçınılmazlığı ve böylece yükselen gücü karşısında, daima büyüyen bu zümrenin devasa üstünlüğünü sınırlandırabilecek ve etkin bir şekilde kontrol edebilecek güçlerin mevcut olması nasıl sağlanabilir? Sadece bu kısıtlı anlamda olsa bile demokrasi nasıl mümkün olacaktır? (Weber, 1988b: 333).

Weber için demokrasi, her ne kadar hayali olsa da egemenliğin azalmasıyla ilgilidir. Weber'in demokrasi anlayışı, bürokratik rasyonalizm ve bunun mutlaka gerekli; fakat muhtemel olmayan aşılması arasındaki dialektikten hareketle açıklanabilir. Halk iradesi, Weber'in Robert Michels'e 1908 yılında yazdığı bir mektuptan anlaşılacağı üzere zaten bir varsayımdan (Fiktion) ibarettir:

Sevgili Dostum, (...) daha ne kadar yılgınlık yaşayacaksınız! Halkın iradesi veya halkın gerçek iradesi gibi kavramlar, benim için mevcudiyetini çoktan kaybetmiştir. Bunlar varsayımlardan (Fiktionen) ibarettir. Ayakkabıcının hangi tekniği kullanacağına sanki çizme alıcısının iradesinin karar vermesi gerekirmiş gibi! Ayakkabı kullanıcısı elbette ayakkabının neresinin vurduğunu bilir; fakat hiçbir zaman ayakkabının nasıl daha iyi yapılması gerektiğini bilemez (Weber, 1989: 615).

Weber'e göre demokrasi, kesinlikle egemenliğin kuruluş ve organizasyon prensibi olamaz. Demokrasinin tek yapabileceği, egemenlik aygıtına dışarıdan etki etmektir ve onu nokta atışlarıyla etkileyip değiştirmektir. Nasıl karizma idealtipik olarak egemenlik aygıtına (bürokrasi) yukarıdan etki ederse, demokrasi de aşağıdan etki eder; fakat her ikisi de bürokratik kafesin yapısını değiştiremez (Breuer, 2007: 163).

Weber'e göre karizmanın anti-otorite yorumuna ilişkin en önemli tip, "plebisiter egemenliktir". Plebisiter egemenlik, en çok modern devletin parti liderliğinde görülebilir; fakat egemenin kendini halkın güvenini kazanmış kişi olarak meşru hissettiği ve böyle kabul edildiği her yerde bulunabilir. Bu bağlamda kitlenin güvenini kazanmanın en uygun yolu, 19. yüzyılda özellikle Fransa'da uygulanan plebisittir (Weber, 1922: 200). Weber'e göre, bu şartlar altında, bir demagogun gücü elde etmesi ve elde edilmiş karizmatik liderliği daha sonra halkın iradesiyle meşrulaştırması gerçekleşebilir. Bu meşrulaştırma, Fransa'da olduğu gibi, esas olarak plebisit yoluyla olacaktır. Her iki Napolyon'da da (I. ve III. Napolyon) devlet gücünün zorla ele geçirilmesinden sonra plebisit uygulamıştır (Weber, 1922: 200).

Böylece Weber, plebisiti egemen olunanların güveninden hareketle bir egemenlik meşrulaştırmasının türetilmesinin aracı olarak görmektedir. Weber, plebisiter egemenliği, karizmatik-otokratik egemenlikten halk tarafından onaylanmış bir liderliğe geçiş olarak açıklamaktadır. Bu bakış açısı, Weber'in elitist demokrasi teorilerine dâhil edilmesine sebep olmaktadır (Fitzi, 221).

Plebisiter demokrasinin en önemli alt kategorisi lider demokrasisidir⁵¹. Lider demokrasisi, egemen olunanların iradelerinden türetilen meşruiyete dayalı bir tür karizmatik egemenliktir (Weber, 1922: 200). Weber'e göre, antik ve modern devrimlerin diktatörleri, bu tipi ifade etmektedir ki halk tarafından plebisiter kabul ile egemenlikleri için meşruiyet aramaktadırlar. Weber'e göre, bir egemenlik tipi olarak plebisiter egemenlik, diğer karizmatik egemenlikler gibi sıradanlaşma baskısı altındadır. Plebisiter egemenliğin en belirgin karşıtı, insanların insanlar üzerindeki egemenliğini en aza indirme çabasını ifade eden lidersiz demokrasidir (führerlose Demokratie) (Weber, 1922: 201).

Weber, karizmanın sıradanlaşmasıyla yoğun bir şekilde ilgilenmiştir; fakat idealtiplerin gerçek hayatta yalın bir şekilde bulunmadığını, aksine birbiri içine geçmiş olduklarını da sıkça vurgulamıştır. Bu sebeple plebisiter lider demokrasisinin yasal egemenlikle bağlantısının olmadığı söylenemez. Aksine Weber, yasal ve karizmatik egemenliklerin bir kombinasyonunu, yani hukuk devletiyle demokrasi prensibinin karizmatik bir yorumunun kombinasyonunu düşünmektedir (Schluchter, 2009: 242).

⁵¹ Weber, plebisiter demokrasinin, lider demokrasisinin en önemli tipi olduğunu ifade etmekle birlikte, başka hangi tipler olduğu konusunda bilgi vermemiştir.

Plebisiter lider demokrasisi, Nasyonal Sosyalizme, Bolşevizm'e ve Stalinizm'e atf yapılarak yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Fakat lider demokrasisi ve lider diktatörlüğü, birbirinden tamamen farklıdır. Lider diktatörlüğü bir yasal egemenlik tipi olmakla birlikte hukuk devleti yerine karizmatik lideri koymakta, sürekli bir devrim halinde bulunmakta ve rasyonel bürokratik yönetim yerine polikrasi⁵² koymaktadır. Plebisiter egemenlik ise yine karizmatik bir egemenlik olmakla birlikte güçler ayrılığını ve parlamenterleşmeyi öngörmektedir. Schluchter'e göre Weber, plebisiter lider demokrasisi tipinde başkanlık demokrasisini düşünmektedir (Schluchter, 2009: 243). Hatta Weber plebisiter temsili hükümetten de bahsetmektedir ki bunun saf temsili hükümetten farkı, siyasi liderliği kurumsal olarak desteklemekten ibarettir (Weber, 1922: 219). Fakat saf temsili demokrasi, yani parlamenter demokrasi, Weber'e göre, nispi temsil seçim sistemine dayanan çok partili bir sistemde lidersizlik eğilimindedir (Weber, 1922: 222; Mommsen, 1974a: 398).

Weber'in demokrasi anlayışı, siyaset bilimi literatüründe genel olarak elitist demokrasi teorileri arasına konumlandırılmaktadır. Bu konumlandırmanın ne derece doğru olduğunun tartışılabilmesi için aşağıdaki bölümde elitist demokrasi teorileri incelenmektedir.

3.6. Elitist Demokrasi Teorileri

Weber bir demokrat mıdır, bir liberal midir veya bir elitist midir gibi pek çok soru ortaya atılabilir ve Weber'in yazılarında bu sorulara cevap olmak üzere olumlu veya olumsuz pek çok argüman bulunabilir. Fakat Weber'in demokrasi teorisine katkıları, özellikle Anglosakson siyaset literatüründe elitist demokrasi teorileri arasında görülmektedir (Schmidt, 2008: 164). Bu sebeple bu bölümde elitist demokrasi teorisi genel hatlarıyla incelenmektedir.

Elitist düşünceye göre demokrasi, kesinlikle ahlaki veya normatif amaçlara sahip olmak zorunda olmayıp, özellikle siyasi elitlerin seçimine hizmet eder. Elitist demokrasi olarak adlandırılmasının sebebi budur. "Demokrasi yöntemi, münferit kişilerin halkın oylarını kazanma mücadelesi aracılığıyla, siyasi karar yetkisine ulaşmaya yönelik kurumların düzenidir"(Schumpeter, 1950: 428). Bu karar dışında halka, başka bir nitelik ve etkileme imkânı atfedilmez ve seçilenler, kamu yararı değil, güç kazanma ve muhafazası peşindedir. Elitist demokrasinin demokrasi kavramı, dar anlamda tanımlanmış ve seçimler dışında halkın müdahalesi öngörülmemiştir (Dachs, 2008: 23).

Elitist demokrasi teorileri, günümüzde farklı yönlerde gelişme kaydetmiş olmakla birlikte beş ortak varsayım altında toplanabilir. Tüm elit teorileri; i) halk için esas olarak seçim eyleminin dışına çıkmayan sadece kısıtlı katılım şekilleri öngörür, ii) halkın makul

⁵² Polikrasi (Polyokratie), birçok egemen kurumun rekabet halinde olduğu devlet şeklini ifade eder.

karar vermesi konusunda kötümser bir bakışa sahiptir, iii) siyasi bir elitin varlığından hareket eder, iv) siyasi elitler önemli ölçüde bağımsız olmalıdır ve nihayet v) demokrasinin meşruiyetinin demokratik sürecin çıktısının kabulüne dayandığı görüşündedir (Schaal ve Tessmer, 2012: 445).

Weber'in elitist demokrasi teorisyenleri arasında sayılabilmesinin ne ölçüde mümkün olduğunun anlaşılması için aşağıdaki bölümde önce elitist demokrasi teorileri incelenecektir. Bu amaçla önce elitist demokrasi teorisinin öncüsü olarak kabul edilen Niccollo Machiavelli ve daha sonra onun görüşlerini geliştiren Neomachiavelistlerin görüşleri ele alınmaktadır⁵³. Weber'in elitist teorisyenler arasında sayılıp sayılamayacağı sorusu ise sonuç bölümde ele alınacaktır.

3.6.1. Niccolo Machiavelli

Niccolo Machiavelli (1469-1527), elitist teorinin en ünlü öncüsü sayılmaktadır. Kendisinden sonraki elitist teorisyenler gibi Machiavelli de her toplumda elitlerin var olduğunu varsaymış ve elitin doğasını incelemiştir. Yazılarında gücün elde edilmesi ve muhafazası öne çıkmaktadır. Machiavelli, ilk olarak “siyasi güç oluşumu ve yönetenler ve yönetilenler arasındaki güç dengesi” konusunu işlemiştir (Jaeggi 1960: 9).

Machiavelli'nin biyografisi ve yaşadığı dönemin tarihi arka planı incelendiği zaman, düşüncelerinin sebepleri anlaşılmaktadır. Siyasetteki tecrübeleri, Machiavelli'nin elit konusuyla ilgilenmesinin sebebi olarak görülebilir. Machiavelli, ilk siyasi tecrübelerini 1490'lı yılların sonlarında, İtalya'da siyasi çalkantıların yaşandığı bir dönemde toplamıştır (Machiavelli, 1992: 13). Bu dönemde kilise, mutlak gücünü kaybetmiş; fakat yeni konumuna henüz sağlam bir şekilde yerleşememişti. 15. yüzyılın sonunda Medici hanedanı Floransa Cumhuriyetinden kaçmak zorunda bırakılmış ve Machiavelli, yeni yönetimde devlet sekreterliği gibi önemli bir göreve getirilmiştir. Fakat Medici hanedanı 1512 yılında tekrar Floransa'ya hâkim olunca önceki yönetim tamamen değiştirilmiş, bu arada Machiavelli de bu elit değişiminin doğurduğu güvensizlikleri kendi bedeninde yaşamıştır. (Machiavelli, 1992: 23). Tutsak edilmiş, işkence görmüş ve daha sonra fakir bir insan olarak taşradaki evinde Prens ve Discorsi isimli kitaplarını yazmıştır (Machiavelli, 1992: 26). Bu çalışmalarında Machiavelli, güç kazanma ve muhafaza etme konularına yoğunlaşmıştır. Yukarıda bahsedilen güvensizlikler, paramparça olmuş İtalya'yı birleştirmenin yolunun büyük bir hükümdar figürü sayesinde olacağı görüşünde kendini göstermektedir. Ona göre, halkın egemenliği veya zayıf

⁵³ Elitist teorilerin genel hatlarıyla açıklanmasına çalışılan bu bölüm, klasik elit teorileriyle sınırlı tutulmuştur. Weber sonrası dönemde geliştirilen ve çoğulcu/rekabetçi (Schumpeter) nitelikleriyle ya da iktidar elitine yaptığı vurguyla dikkat çeken modern elit teorileri bu çalışma kapsamında dikkate alınmamıştır.

hükümdarların çatışmalarının bir ülke için olumsuz sonuçları, ülkenin yeterince korunamaması ve yönetilememesidir. Demokratik yapılar, ancak böyle bir koruma altında gelişebilir. Fakat en azından geçiş döneminde güçlü bir hükümdar gereklidir.

Machiavelli, hükümdarın ve devletin niteliklerini açıklarken değer yargısından bağımsızdır. Onun için egemenlik şeklinin iyisi veya kötüsü yoktur, aksine başarılı ve başarısız olanı vardır. Egemenlik şeklinin hangi araçlarla başarılı ve sürekli olduğu ve hükümdarın iktidara nasıl geldiği önemsizdir. Hükümdarı haklı yapan başarısıdır diyen Machiavelli, başarının sırlarını anlatmıştır: Sadece cesaret, kahramanlık, taktik beceri ve akılla organize edilen ve disiplinli güç yeterli değildir, aynı zamanda doğru zamanda doğru yerde olmayı sağlayan şans ve kader de gereklidir (Jaeggi 1960: 17). Bir kere sahip olunan gücün korunması gerekir ki Machiavelli bunun için iki taktik saymaktadır. Tilki; akıyla, kanunla ve hileyle güç kazanırken, arslan gücünü şiddetle savunur. Machiavelli, tilkinin ve aslanın yöntemlerinin birleştirilmesini tavsiye etmiştir (Machiavelli, 1992: 110).

3.6.2. Neomachiavelistler

Machiavelli'nin bu düşüncelerini, Neomachiavelistler olarak bilinen Vilfredo Pareto (1848-1923), Gaetano Mosca (1858-1941) ve Robert Michels (1876-1936) benimsemişlerdir. Elitist demokrasi araştırmalarında bu üç isim genellikle birlikte anılmaktadır ve bu sebeple görüşleri, burada kısaca ele alınacaktır. Bu üç yazar aynı dönemin insanlarıdır ve Machiavelli ile bağlantılı olarak birbirlerini etkilemişlerdir. Elit araştırmaları, günümüze kadar Pareto, Mosca ve Michels'in etkisinde gelişmiştir.

Bu üç yazarın teorilerini aynı dönemde, yani 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçiş döneminde geliştirmiş olmaları dikkat çekicidir. Bu dönemde elit konusuna özel bir önem verilmiştir. Bunun arka planında aristokratik egemenlik şeklinin, yerini oligarşik ve demokratik egemenlik şekline bırakması yatmaktadır. Yani üç yazar da bir güç elitinin hiyerarşideki alışılmış yerinden atılmasına şahit olmuşlardır. Bunun yanında elit olmayanlar, kamuoyu gücü olarak ilk defa görünür hale gelmiştir: Kitlenin ne olduğu ve ne anlama geldiği, kentlerde fiziki olarak algılanır olmuştur. Bu fenomen, araştırmacıların dikkatini çekmiş ve 1895 yılında Gustave Le Bon'un Kitlelerin Psikolojisi (Le Bon, 1997) isimli eseri yayımlanmıştır. Neomachiavelistler tarafından benimsenen bu kitap, kitleleri irade zayıflığı ve patolojik olma arasında karakterize etmektedir (Le Bon, 1997: 27-30).

Elit kavramı, elit ve kitle ayrımında denklemin bir tarafına yerleştirilip araştırmaların odağını oluşturmuştur. Bu düşünürlere göre kitleden iyi bir şey beklenmez ve bu sebeple elitlerin egemenliğinin mekanizmaları gerekçelendirilmelidir. Çünkü,

Devlet hayatının yerleşmiş olguları ve eğilimleri arasında bir şey sabittir: İlkel toplumlardan sivilizasyona geçişteki ve en ileri ve güçlü olan tüm toplumlara kadar iki sınıf vardır; biri yöneten, diğeri yönetilen sınıftır. Birinci sınıfın sayısı azdır; bu sınıf, tüm siyasi fonksiyonları üstlenir, gücü tekelleştirir ve avantajlarını kullanırken, sayısı çok olan ikinci sınıf, birinci sınıf tarafından komuta edilir ve yönetilir” (Mosca, 1950: 53).

Mosca’nın kitabında savunulan bu düşünce, tüm Neomachiavelistler tarafından desteklenmektedir. Onlara göre güç kazanmak ve yönetmek için, ne adalet anlayışı ne de pozitif yüklü başka bir ahlaki nitelik gereklidir. Gücün ahlaki bir gerekçesini, mutlaka ifade edilmesi gereken bir şey olarak görmezler. Neomachiavelistler, daha ziyade güç kazanma ve muhafaza etmenin gerektirdiği analitik yetenek ve kitleyi yönetmek gibi taktik yeteneklerin açıklanmasına yoğunlaşmışlardır. Machiavelistlerin bu ortak yönlerinin açıklanmasından sonra aşağıda onların teorileri tek tek ele alınmaktadır.

1.4.2.1. Vilfredo Pareto

Vilfredo Pareto, özellikle elit dolaşımını (sirkülasyon) açıklamasıyla ünlüdür. Pareto’ya göre bir elit sınıfın egemenliği kaçınılmazdır (Açıkel, 2009: 57) ki bunu kendi hayatında tecrübe etmiş ve yazılarına yansıtmıştır. Kendisi Mussolini tarafından fahri senatör olarak atanmış ve Mussolini ve faşistlerin gücü elde etmesi sırasında yaşadığı tecrübelerle teorisinin ispatlandığını görmüştür. Ona göre temsili demokrasi, başarısız olmaya mahkûmdur.

Pareto’ya göre, bir toplumdaki insanlar arasında kendi faaliyet alanlarında yapılacak bir değerlendirmede 0 ila 10 arasında en yüksek puana sahip olanlar o toplumun elitleridir (Pareto, 1955: 221). Yani en iyi avukatlar, en iyi memurlar, en çok kazananlar, en iyi siyasetçiler, en iyi polisler bu gruba dâhildir (Arslan, 2015: 80). Pareto, parlamenter demokrasiler de dâhil olmak üzere her yerde elitlerin olduğunu varsaymıştır. Ona göre, gerçek ve aşağıdan gelişmiş bir halk temsiliyeti düşüncesi, bir hayalden ibarettir: “Her toplum, bir elit sınıf tarafından yönetilir” (Pareto, 1955: 44). Pareto, elit sınıfı yöneten elitler ve yönetmeyen elitler olarak ikiye ayırır (Pareto, 1955: 222). Seçkin veya ahlaki olarak değerli olanların değil, güç ve etki kazanma mücadelesini kazananların elit sınıfına yükseldiğini ifade etmesinde karamsarlığı açıkça görülür (Pareto 1955: 222).

Bu mücadelenin açıklanması için Pareto, tortular (residues) ve türevler (derivations) kavramlarını kullanır. Tortular, insanların akılcılıktan uzak içgüdülerini belirleyen etmenlerdir ve değişmez yapıya sahiptir. Pareto bunları altı sınıfa ayırır: i) birleşimler içgüdü; ii) grupların sürekliliği direnci; iii) duyguları davranışla açıklama eğilimi; iv) sosyallikle ilgili tortular; v) bütünlük ve vi) cinsel tortular (Pareto 1955: 61). Pareto’nun tortu sınıfları arasında

en önemlileri birinci ve ikinci sınıflardır. Birinci sınıftaki birleşimler içgüdü, sosyal dengeyi sağlayan kuvvetlerin en güçlüsüdür ve medeniyetleri doğuran en kuvvetli tortudur. Bu açıdan yaratıcılığı ve yeni düzenler arama özelliği ön plandadır (Sarp, 2013: 100). İkinci sınıftaki süreklilik tortusu ise birinci sınıftaki tortunun tersi eylemler doğurur. Yeniliğe ve değişime karşı muhafazakâr tutumları içerir (Sarp, 2013: 101).

Türevler ise mantıksız eylemlerin meşrulaştırılmasını ifade eder ve dört sınıfta toplanmıştır: i) deneysel ya da imgesel gerçeklerin, hislerin ya da her ikisinin karışımının bildirimini içeren bildirim türevleri; ii) tek ya da birkaç kişinin veya gelenek görenek ya da alışkanlıkların veya kutsal bir kişiliğin otoritesini içeren otorite türevleri; iii) fikirler, bireysel ilgiler, kolektif ilgiler, yargısal varlıklar, metafizik varlıklar ve doğaüstü varlıklarla uyumu içeren his ya da ilkelerle uyum türevleri ve iv) her türden ifade biçimlerini içeren sözsel kanıt türevleri (Pareto, 1955: 165; Arslan, 2015: 82-83). Türevler, insanların mantıklı olmayan davranışlarını mantıklı sebeplerle açıklama eğilimidir. Tortular sabitken türevler değişkendir (Sarp, 2013: 102)⁵⁴.

Elitler, türevleri maharetli bir şekilde yayarak kitleyi yönetebilir ve gücü muhafaza edebilirler. Fakat muhalefet de güç kazanmak için türevleri kullanır. Yani geçerli veya iyi ve adil olarak hissedilen türevlerin dolaşımı, elitlerinkine paralel bir şekilde gerçekleşir. Burada önemli olan, tortuların birinci sınıfındaki birleştirme içgüdü, ikinci sınıfındaki grupların sürekliliği ile doğru planlanmış ilişkisidir. Bu ilişki, elitlerin sarsılmadan kalmasını sağlar. Hareketsizlik veya şiddet eğilimi, elitlerin katılmasına ve saldırılara açık hale gelmesine sebep olur. Birinci sınıf tortuların, yani merak, inovasyon ve şüpheciliğin artması halinde elitler, kitleden yeni elitler alma eğiliminde olur. Tortuların ikinci sınıfının ağır basması halinde statükonun korunması öne çıkar ve yeni elitlerin alınması yavaşlar. Pareto, birinci sınıf tortuların ikinci sınıf tortuları biraz aşmasını ideal durum olarak nitelendirir. Çünkü bu durumda nispeten yenilikçi olan elitlerin karşısında nispeten muhafazakâr olan kitle olacaktır. Buradaki dengesizlik, elitlerin sürekli sirkülasyonunun motoru ve Pareto'nun sirkülasyon teorisinin özüdür.

1.4.2.2. Gaetano Mosca

Gaetano Mosca, kitlenin yönetilmesinin siyasi formülünü aramıştır. Sadece siyasi alanı kapsayan bir egemen sınıf teorisi geliştirmiş ve değer yargısı yüklü ve belirsiz bulduğu Pareto'nun kapsamlı elit kavramından bilinçli bir şekilde ayrılmıştır (Jaeggi, 1960: 32).

⁵⁴ Türevlerin anlaşılmasına yönelik bir örnek Sarp tarafından verilmiştir. Buna göre Irak'ı işgal eden ABD, bu eylemini Irak'ın elinde kimyasal silahlar bulunmaktadır iddiasıyla gerekçelendirmiştir. Fakat savaştan sonra anlaşıldığı üzere Irak'ın elinde kimyasal silah yoktur. Ona göre Irak'ı işgal etmek isteyen Amerika'nın kimyasal silahların varlığını ortaya atması bir türevdir (Sarp, 2013: 102).

Elementi die Scienza Politica isimli temel eseri 1895 yılında yayımlanmıştır. Mosca, 1896-1933 yılları arasında Türin ve Roma’da profesör olarak çalışmıştır. 1909 yılında Muhafazakâr Liberal Parti üyesi olarak parlamentoya girmiştir. 1914-1916 arasında Sömürgeler Bakanlığında müsteşarlık yapmış, 1919 yılında senatör olmuştur. Kitlenin niteliklerine güvenmediğinden 1913 yılında genel seçim hakkı aleyhinde çalışmış; fakat Mussolini döneminde de diktatörlük eğilimlerini eleştirmiştir (Röhrich, 1991: 60).

Mosca, pozisyonların formel açıklanmasıyla değil, gerçek güç ilişkileriyle, egemen siyasi sınıfa büyük etkisi olan aristokrasiyle ve aynı zamanda egemen sınıf ve kitle arasındaki etkileşimlerle ilgilenmiştir. Mosca, modern dönemde adalet ve özgürleşme ideolojisinin tek meşru ideoloji olduğu bir dünya görmektedir (Nassehi, 2004: 29). Ona göre elitlerin görevi, toplumun entegrasyonunun ve düzenli bir durumun sağlanmasıdır. Egemen azınlık, kitleye göre entelektüel ve maddi açıdan üstündür; fakat bu üstünlük doğumla değil sosyalizasyonla kazanılır. Egemenler, siyasi formüllerle, yani egemenlik taleplerini haklı gösterdikleri soyut prensiplerle güçlerini korurlar. Bu formüller, Tanrı tarafından gönderilmiş olma iddiasında olabileceği gibi, egemenliğin halka ait olduğu ve temsilciler eliyle uygulandığı iddiası şeklinde de olabilir (Klein, 1992). Bunun için gerekli olan, sadece halkı ilgili formülün geçerli olduğuna inandırmaktır (Açıkel, 2009: 66) ki bu, kitle zaten bir şeye inanmak istediğinden pek de zor değildir. Bu arada halkın inancı, formülün objektif gerçekliğe uygun olmasından bağımsızdır.

Mosca, egemen sınıfın katılaşması ve kamuoyundaki değişikliklere kendini uyduramaması veya bu sınıfa yeni katılımları sağlayamaması durumunda onların sonunun geldiğini düşünür. Egemen sınıflara yeni katılımların iki şekilde gerçekleşebileceği görüşündedir. Otokratik siyasi organizasyonlarda güç, genellikle yukarıdan aşağıya doğru aktarılır. Liberal siyasi organizasyonlarda ise haleflerin demokratik olarak belirlenmesi eğilimi hâkimdir (Freund, 1979: 35). Egemen sınıf, bu sınıfa yeni katılanların kendilerine uymasını sağlamalı ve bu sayede onların egemen sınıfı devirmesini engellemelidir. Egemen sınıfa yeni katılanların taze kan sağlamasına rağmen Mosca, egemen sınıf için nihayetinde mirasın belirleyici olduğunu düşünür. Mosca, egemen sınıfı kendi içinde hiyerarşik olarak sınıflandırır ve ikinci sıradakilerin önemini vurgular. Çünkü ona göre “her siyasi yapının sağlamlığı, bu ikinci sıranın terbiyesi, zekâsı ve faaliyetlerine bağlıdır” (Wasner, 2004: 41).

Egemen sınıf ve kitle ayrımının sebebi Mosca’ya göre insan doğasında yatmaktadır. İnsan doğası, bir taraftan erişilen pozisyonları miras bırakma ve gücü tekelleştirme ve güvence altına alma (elitler), diğer taraftan da yönetilme ve karar vermek zorunluluğundan muaf tutulma (kitle) eğilimindedir. Mosca’nın elit ve kitle ayrımı için saydığı üçüncü sebep

ise parti organizasyonlarının kaçınılmaz olarak oligarşik yapılar geliştirmesidir. Bu sebep, oligarşi eğilimini elitler hakkındaki çalışmasının merkezine koyan Michels'e atıf yapmaktadır.

1.4.2.3. Robert Michels

Neomachiavelistlerin üçüncüsü olan ve insanların organize gruplarında daima oligarşik bir düzenin olduğu tezini savunan Robert Michels, Pareto ve Mosca'ya göre daha çok görüş değiştirmiştir. Katolik bir tüccar ailenin çocuğu olarak Almanya'da doğmuş, Alman Sosyal Demokrasi Partisinin üyesi olmuş ve 1901 yılında İtalya'ya göç etmesinden sonra İtalya Sosyalist Partisine katılmıştır. Demokrasi hakkındaki ideal düşünce ve gerçek arasındaki uyumsuzluk, onun siyasi çabalarında görülmektedir (Jaeggi, 1960: 37). 1923 yılında İtalyan Faşist Partisine katılmış ve Mussolini tarafından Perugia Üniversitesine atanmıştır.

Siyasi görüşlerindeki bu kaymalar, eserlerine de yansımıştır. Fakat onun en azından akademik kariyerinin başında demokrat kitlenin eleştiri ve kontrol becerisinde oligarşik eğilimlerin azaltılması imkânını gören bir demokrat olduğu söylenebilir (Hartmann, 2004: 36; Röhrich 1991: 79). Muhtemel siyasi konstellasyonlar arasında bürokratik, ağır ve oligarşik organizasyonların tersine hızlı karar almaya imkân tanıyan karizmatik liderliği ehven-i şer olarak gördüğü için Michels, bazı yazarlar tarafından da eleştirilmektedir. Michels'in yazıları, Avrupa'da yeni gelişen demokrasilerde kitlenin egemenliğinin yerine oligarşik eğilimlerin öne çıktığını gözlemleyip hayal kırıklığına uğramış bir eski demokrat ve sosyalistin yazıları olarak okunabilir (Kestel, 2008: 56).

Michels'in 1911 yılında yayımlanmış olan *Parti Sosyolojisi* (Michels, 1911) isimli kitabının özünü, oligarşinin tunç kanunu (das eherne Gesetz der Oligarchie)⁵⁵ ve liderliğin sebepleri oluşturmaktadır (Michels, 1911: 351 ve devamı). Michels, oligarşi eğilimini demokrasiyi tehlikeye atan bir gelişme olarak açıklamıştır. Bu düşüncesinin hareket noktası, kitlenin bir organizasyon olmadan yönetilemeyeceği tespittir (Wasner, 2004: 51). Fakat artan organize olma derecesiyle birlikte eşitlik ve demokrasi de tehlikeye düşmektedir. Çünkü ona göre, bir partinin çalışabilmesi için hiyerarşik bir düzen gereklidir; fakat hiyerarşik düzenin oluşmasıyla birlikte oligarşinin tunç kanunu yürürlüğe girmektedir. Yani kitlenin iradesiyle uyuşmasa bile güç kazanma peşinde koşan bir egemen azınlık ortaya çıkmaktadır. Oligarşi eğiliminin kaçınılmaz olduğunu belirten Michels, bunun için üç sebep saymıştır: Bunların ilki, teknik idari doğadır ki bir organizasyonun belirli bir büyüklükten sonra doğrudan

⁵⁵ Türkçeye tunç olarak çevrilen "ehern" kelimesi, aslında katı ve ebedi anlamlarını içeren (maden) cevheri demektir. Bu çalışmada Türkçede yaygın kullanıma uyularak "oligarşinin tunç kanunu" ifadesi kullanılmıştır.

yönetiminin mümkün olmadığı anlamındadır. Temsilcilerin seçilmesiyle, mesleği yönetmek olanların katı bir organizasyonu oluşmaktadır. İkinci sebep, psikolojik doğadır ki Michels bu konuda Le Bon'a gönderme yapmaktadır. “İlkel idealizmde kitle, acı hayat onlara sarıldıkça daha çok bağlandıkları dünyevi tanrılara muhtaçtır” (Michels, 1911: 67). Bu dünyevi tanrılar, kitleye yön vermekte ve onları karar vermekten kurtarmaktadırlar. Oligarşik eğilimlerin Michels'e göre üçüncü sebebi ise egemen sınıfın entelektüel yetenekleri ve diğer becerileridir. Michels, objektif veya normatif en iyilerin değil, aksine hangi becerileriyle başarmış olurlarsa olsunlar bir şekilde bir makama erişmiş olanların bu sınıfa dâhil olduklarını belirtmiştir.

Michels, liderliğin sebeplerini açıklarken de yukarıdaki sebeplere dayanmaktadır. Egemen grubun varlığının sebepleri, ilk olarak yönetilmek isteyen ve istikrara özlem duyan kitleye dayanmaktadır. Kitle, yönünü daha kolay belirleyebilmek için, kendi seçtiği lideri yükseltme eğilimindedir. “Kitlelerin çoğu zaman liderlerine davranışı, Zeus'un heykelini yaptıktan sonra ona tapınmak için önünde diz çöken antik Yunan'ın heykeltıraşına benzemektedir” (Michels, 1911: 68). Michels, liderliğin diğer bir sebebini, bir kere gücün tadını alanların onu muhafaza etmek istemelerinde görmektedir. Ona göre bu istek, muhafazakârlık eğilimine işaret etmektedir ve egemen sınıfın, bu sınıfa yeni katılma çabasında olanlara güçlerinden küçük parçalar vererek onları nötrleştirmeleri şeklinde ifade edilmektedir. Bu küçük güç kazanımlarıyla ve elde ettikleri makamlardaki etkileriyle muhalifler yoldaşlar haline gelmekte ve devrimciler mürtecilere dönüşmektedirler. Yani hiyerarşik organizasyon, ateşli devrimcilerin ateşini almakta ve onları katı muhafazakârlar haline getirmektedir (Röhrich 1991: 86).

Machiavelli ve Neomachiavelistlerin ortak tarafı, hem kitleyi hakir görmeleri hem de kitleden korkmalarıdır. Kitle, elitlere göre daha az entelektüeldir ve yönetilmek istemektedir; fakat kitle, protestolarıyla ve elit kesime yeni katılımlarla elitlerin pozisyonunu tehlikeye atma potansiyeline sahiptir. Bu açıdan bir elit sınıfın varlığı doğal olarak gereklidir. Kitle, yönetilmeli ve kitleden münferit kişilerin elit sınıfına katılımı mümkün kılınmalı; fakat kitlenin toplum yapısının bir unsuru olarak elit sınıfı ortadan kaldırmasına izin verilmemelidir (Kestel, 2008: 58-59).

Aşağıdaki bölümde Weber'in siyaset mesleğine talip olan kişilere yönelttiği talepler ele alınmaktadır. Bu talepler, öncelikle siyaset ve ahlak bağlamında incelenmekte ve ahlaki sorumlulukları açısından siyasetçi ve bürokrat idealleri arasındaki farklar ele alınmaktadır.

3.7. Max Weber’de Siyaset ve Ahlak

Weber, bir siyasetçinin sahip olması gereken nitelikleri ve ahlaki özellikleri incelemiştir. Özellikle *Meslek Olarak Siyaset* (Weber, 1988e) isimli makalesinde ele aldığı bu konuda Weber, günümüz siyasi tartışmalarına da ışık tutacak kavramsal araçlar sunmaktadır. Aşağıda Weber’e göre bir siyasetçinin sahip olması gereken nitelikler, önce inanç ahlakı ve sorumluluk ahlakı tipolojisi bağlamında ahlak ve siyaset ilişkisinde ve arkasından bürokrat ve siyasetçi karşıtlığında ele alınmaktadır.

3.7.1. Weber’de Siyasetçinin Özellikleri

Weber, siyasetin bir meslek olarak anlaşılması gerektiğini düşünür. Fakat burada meslek (Beruf) kavramı, bir kazanç peşinde koştuktan ziyade bir görev ya da misyon (Sendung) anlamındadır. Weber, özellikle din sosyolojisi yazılarında, seküler meslek kavramının dini meslek kavramından türetildiğini belirtmiş ve Almancada aynı kökten gelen meslek (Beruf) ve çağrı (Berufung - calling) kelimelerinin ilişkisine işaret etmiştir. Türkçeye çağrı veya meslek aşkı gibi kelimelerle çevirebileceğimiz “Berufung” kavramı, bir kişinin sanki o iş için yaratılmış gibi çalışması anlamını ifade eder (Weber, 1921: 63-67 ve 87-88). Weber, mesleği siyaset olanların sadece memur mu yoksa devletteki en yüksek sorumluluğa, yani siyaset mesleğine bir çağrı hisseden siyasi liderler mi olduğunu ele almıştır. Bu bağlamda Weber, mesleği siyaset olanlar hakkında bir tipoloji geliştirmiş ve siyaset mesleğinin icrasına bağlı ahlaki bir konuya temas etmiştir.

Weber’in hareket noktası siyasetin anlamıdır ki onun siyasetten anladığı, siyasi örgüt içinde ve modern durumda devlet içinde yönetim faaliyetidir. Weber, devleti, “idari aygıtı aracılığıyla belirli bir coğrafi bölge üzerinde meşru fiziki şiddet tekeliyle başarılı bir şekilde uygulayabilen siyasi kurum” olarak tanımlamıştı (Weber, 1922: 51; Weber, 1988e: 506). Bu bağlamda siyaset, şiddet tekeliindeki güçten pay alma rekabeti ve “devletlerarasında olsun veya bir devlet içindeki insan grupları arasında olsun- güç kazanma ve güç dağılımını etkileme çabasıdır” (Weber, 1988e: 506). Buna göre “kim siyaset yaparsa, güç elde etmeyi amaçlar; ya başka (düşünsel veya egoist) amaçlara hizmet etmek için bir araç olarak ya da sırf güce sahip olmak için, yani gücün verdiği prestij hissini tadını çıkarmak için” (Weber, 1988e: 507). Böylece güç içgüdü, Weber için, insanları siyasi eylemlere yönelten itici güçtür ve ahlaki açıdan bakıldığında zaman siyasete giren kişinin güç kullanmaya hazır olmasını gerektirir.

Weber, bireylerin bu güce nasıl uygun davranabilecekleri sorusunun cevabını aramıştır. Ona göre “iyi bir siyasetçi” üç niteliğe sahip olmalıdır: Tutku (Leidenschaft),

sorumluluk hissi (Verantwortungsgefühl) ve ihtiyat (Augenmass). Tutku, Weber’de kelime anlamından biraz farklı olarak nesnellik anlamında kullanılmakta ve yapılan işe heyecanla sarılmayı ifade etmektedir. “Kısır bir telaş” veya “sorumluluk duygusu olmayan siyasi coşkunun boşa kürek çeken romantizmi” değil, yapılan işe karşı sorumluluk siyasetçi olmanın ön şartıdır. Bunun için ihtiyat, yani eşyaya, insana ve özellikle kişinin kendisine karşı mesafe gereklidir (Weber, 1988e: 546).

Çünkü siyaset, Weber’e göre, sağduyulu bir kafayla yapılır ve her türlü kendini beğenmişlikten kurtulma yeteneğine bağlıdır. Güç içgüdü, siyasi bir kariyer için ön şart olmakla birlikte sorumsuzluktan doğan bir sarhoşluk haline gelmemelidir. Siyasetçinin hangi amaç için çalışacağı bir inanç konusudur ki Weber, bunu incelemeyi. Ona göre amacın ne olduğu değil, bir amaca inancın var olmasıdır: “Siyaset, sert tahtaların tutkuyla ve ihtiyatla güçlü ve yavaş delinmesi demektir. Dünyada imkânsız olana el uzatılmış olmasaydı, mümkün olan şeylere erişilmemiş olacağı elbette doğrudur ve bütün tarihi tecrübe tarafından onaylanmaktadır” (Weber, 1988e: 560).

Fakat kim siyaset yapmak isterse, Weber’e göre, ahlaki tasavvurlarının her başarısızlığına dayanabilecek sağlam bir kalbe sahip olmalıdır: “Kim, kendi bakış açısına göre, dünyaya sunmak istediği şeyler karşısında dünyanın budala ve kötü olması halinde parçalanmayacağından emin ise ve tüm bunlara rağmen yoluna devam edebilecekse, sadece o kişi siyaset mesleğine uygundur” (Weber, 1988e: 560).

3.7.2. İnanç Ahlakı ve Sorumluluk Ahlakı

Ahlak ve siyaset arasında belirlenmesi güç bir ilişki vardır, çünkü ahlakın siyasete yönelttiği talepler, siyasetin spesifik araçlarıyla, yani “arkasında şiddet olan gücün karakteriyle” çatışma halindedir (Weber, 1988e: 550). Buna karşılık Weber’de açık bir ayrım vardır: Siyaset, güç uygulamak demektir ki insan, ya bu güçten uzak durmalı ya da bu gücün doğuracağı sonuçların bilincinde olmalı ve sorumluluğunu taşımalıdır. Bu arada asil amaçlarla kendini haklı göstermeye çalışan siyasi zor kullanma ve demagoji, ahlaki değildir. Weber, bu zıtlığı dini terminolojiyle açıklamaya çalışır. “Sağ yanağına vurana, sol yanağını da çevir” şeklindeki dini emir, siyasetin şiddet araçlarını kullanmaktan çekinen azizlere uygun mutlak bir ahlaktır. Siyasetçiler için bunun tam tersi geçerlidir, yani “kötülüğe şiddetle karşı çıkmalısın, yoksa kötülüğün yayılmasından sorumlu olursun” (Weber, 1988e: 551). Weber’in bu bakış açısından bakıldığı zaman, pasifist kişiler devrim yapamaz, zira onların mutlak ahlakı, siyasi gücün uygulanmasının sonuçlarıyla ilgilenmeyen prensiplere sahiptir. Weber’de siyasetçinin ahlaki davranışının püf noktası buradadır: “Ahlaki yönelimli tüm eylemlerin

birbirinden temelden farklı ve tamamen ters iki karşıt ilkeye bağlı olabileceğini anlamalıyız: bu eylemler, ya inanç ahlakına ilişkin (gesinnungethisch) ya da sorumluluk ahlakına ilişkin (verantwortungsethisch) olabilir” (Weber, 1988e: 551).

Weber, siyasi düşünmekle birlikte dini kavramlarla konuşmaktadır. Bir eylemi ahlaki olarak yönlendirebilmek için esas olarak iki imkân vardır. Kişi, ya inanç ahlakına ilişkin ilkelere göre eylemde bulunur ki “dini olarak ifade edersek ‘Hristiyan doğru bildiğini yapar ve Tanrıya tevekkül eder’ ya da sorumluluk ahlakına ilişkin ilkelere göre eylemde bulunur ki bu durumda eyleminin (öngörülebilir) sonuçlarının sorumluluğunu üstlenmelidir” (Weber, 1988e: 551).

Eylemlerin sonuçları açısından karşıt olan bu iki tutum, Weber’e göre, beşeri eylemlere farklı yaklaşımları sebebiyle ayrışmaktadır. Beşeri eylemlere yaklaşım, inanç ahlakına sahip kişide (Gesinnungsethiker) pozitif; sorumluluk ahlakına sahip kişide (Verantwortungsethiker) ise negatiftir. Eğer bir eylemden kötü bir sonuç doğarsa, bu kötü sonuç, inanç ahlakına sahip kişinin düşüncesine göre dünyanın kötülüğünden doğmaktadır. Sorumluluk ahlakına sahip kişi ise “insanların ortalama arızalarını” hesaba katar ve “kesinlikle iyilik ve mükemmellik varsayma hakkına sahip değildir” (Weber, 1988e: 551). Bu sebeple eylemlerinin sonuçlarını öngörmeye çalışır ve kendini bu sonuçlardan sorumlu hisseder. Ancak Weber için siyasetin ahlaki problemi bununla çözülmüş olmaz. Çünkü siyasi eylemde bulunan herkes için siyasetin spesifik araçları konusu ortaya çıkmaktadır:

Dünyadaki hiç bir ahlak, iyi amaçların çok sayıda vakada, ahlaki olarak sakıncalı veya en azından tehlikeli araçlara bağlı olduğu ve kötü ikincil sonuçların doğma imkânına veya ihtimaline katlanmak gerektiği gerçeğinden kaçamaz ve dünyanın hiçbir ahlakı, ahlaki iyi amaçların ahlaki tehlikeli araçları ve ikincil sonuçları ne zaman ve ne ölçüde mubah kıldığını gösteremez (Weber, 1988e: 551).

Araçların mubah kılınması probleminde inanç ahlakı başarısızlığa uğrar, zira inanç ahlakı, ahlaki açıdan tehlikeli araçlar kullanan her eylemi reddeder. İnanç ahlakına sahip kişi, ahlaki rasyonalisttir ve dünyanın ahlaki irasyonalitesine katlanamaz. Bu sebeple siyasetin kusurlu araçlarını kullanmak söz konusu olduğu zaman o eylemden kaçınmalıdır (Fitzi, 2004: 279). İnanç ahlakına sahip kişi, “iyilikten sadece iyilik, kötülükten sadece kötülük doğacağı” tezine dayanır (Weber, 1988e: 554; Topitsch, 1964: 24). Ancak inanç ahlakının bu naif tutumu, Weber’e göre, bütün hayat tecrübesine tezat oluşturmaktadır. Hatta dünya dinlerinin gelişimi de bunun aksinin vaki olduğunu göstermektedir. Weber, burada teodise problemine, yani “hem her şeye kadir hem de rahman ve rahim (gütig) olduğu söylenen bir gücün, haksız

acıların, cezasız kalan haksızlıkların ve düzeltilemez aptallıkların böyle irasyonel bir dünyasını nasıl yaratmış olabileceği” (Weber, 1988e: 554) sorusuna temas etmektedir.

Yani Weber’e göre, mükemmel olmayan bir dünyada iyi eylemlerin iyi sonuçları olacağının bir garantisi yoktur. Siyasetle meşgul olmak, “güç ve şiddet” uygulamaktır, yani “şeytani güçlerle” anlaşma yapmaktır ki “iyilikten kesinlikle sadece iyilik” doğmaz. İncilin katı ahlakı da sadece azizlere uygun bir ahlaktır (Weber, 1988e: 554). Siyasal örgütün elindeki meşru şiddet aracı, siyasetin tüm ahlaki problemlerinin özüdür. Kim bu araçları kullanırsa, sonuçlarıyla karşı karşıya kalır. Fakat siyasette bir şey başarmak isteyen kişi, bir aygıt ve taraftara sahip olmalı, yerine göre güç ve şiddeti de kullanmalıdır (Fitzi, 2004: 280).

Weber’e göre, siyaseti meslek olarak icra etmek isteyen kişi, her türlü şiddette pusuya yatmış olan “şeytani güçlerle” anlaşma yaptığı için, siyasetin ahlaki paradokslarının ve buna bağlı sorumluluğun bilincinde olmalıdır (Aron, 1964: 110). Bu sebeple ruhların kurtuluşu, siyasetle ulaşılacak bir amaç değildir. Çünkü siyaset, güç ve şiddet kullanımını şart koşan görevleri yerine getirmek zorundadır. Weber, siyasetin aslında sadece kafayla yapılmadığını kabul eder; fakat inanca körü körüne bağlılık, ona göre sorumsuz eylemlere yol açar.

Siyaset ve ahlak ilişkisinde Weber, inanç (inanç ahlakı) ve başarıyı (sorumluluk ahlakı) ilk bakışta kutuplaştırmış gibi görünmektedir. Buna göre inanç ahlakına sahip kişinin sadece inanç değerinin peşinde olduğu, sorumluluk ahlakına sahip kişinin de sadece başarı değerinin peşinde olduğu düşünülebilir. Bu durumda sorumluluk ahlakına sahip siyasetçinin real politik yaptığı düşüncesi akla gelebilir. Fakat Weber, hem sadece inanç ahlakına sahip siyasetçiyi hem de sadece real politik yapan siyasetçiyi eleştirmiştir (Assel, 1969: 215). Bu sebeple inanç siyasetine alternatif olarak real politik yerine sorumluluk siyasetini koymuştur. Weber, sorumluluk siyasetini, inanç siyaseti ve real politik arasına konumlandırmıştır. Bir uçta sadece inanç değerine önem veren inanç siyaseti, diğer uçta sadece başarı değerine önem veren real politik vardır. Sorumluluk siyaseti ise Weber’de bu iki aşırı uç arasına yerleştirilen, başarı değeriyle ilişkilendirerek inanç değerine önem veren, inanç ahlakı ve sorumluluk ahlakını birleştiren bir siyasettir. Sorumluluk siyaseti, real politik gibi başarı değerini dikkate alır; fakat real politikten farklı olarak aynı zamanda bunu inanç değeriyle ilişkilendirir. Tablo 3.1’de inanç siyaseti, sorumluluk siyaseti ve real politik; değer ilişkisi, gerçeklik ilişkisi ve sorumluluk kavramını nasıl anladıkları açısından siyasetteki ruhların üç tipi olarak görülmektedir.

Buna göre sadece inanç ahlakına sahip inanç siyasetçisi, din savaşçısıdır; sadece inancı veya ideolojisinin ahlaki bulduğu eylemleri gerçekleştirir. Sadece sorumluluk ahlakına sahip olan ve real politik yapan siyasetçi ise başarı odaklıdır; başarı için cesetleri çiğneyebilir. Fakat

Weber'e göre inanç ahlakı ve sorumluluk ahlakı mutlak karşıtlıklar değildir, “aksine birbirini tamamlar ve birlikte ‘siyaset mesleğine’ sahip olabilecek gerçek insanı oluşturur” (Weber, 1922e: 559). Weber'in talep ettiği sorumluluk siyasetçisi, belirli dini veya idealist sabiteleri olan; fakat hayatın gerçeklerini ve eylemlerinin sonuçlarını da hesaba katan siyasetçidir (Assel, 1969: 212).

3.7.3. Siyasetçi ve Bürokrat Karşıtlığı

Weber, modern bürokrasinin gelişmesi ile birlikte bürokrat (memur) ve siyasi lider arasında ayırım yapma gereğini ortaya koymuştur. Eğer devletteki yönetici kadrolar siyasi liderler yerine memurlarla doldurulursa, Weber'e göre, bütün siyasetin bir yönetim işletmesine indirgenmesi tehlikesi ortaya çıkar. Memur ve siyasi lider ayrımı, öncelikle memur ve siyasetçi ideallerinin farklı sorumluluklarına dayanmaktadır. Bürokrasinin sorumluluğu kişilikten arınmış makam için sorumluluk; siyasetçinin sorumluluğu ise davası için öz sorumluluktur. (Schluchter, 1980: 108).

Tanıma göre memur, tarafsız olmalı ve “kızmadan ve duygusal yakınlık kurmadan” (sine ira et studio) yönetim işini görmelidir (Weber, 1922: 171; Weber, 1988e: 524). Memurun davranışı için belirleyici olan; kanuni hükümler, yönetmelikler ve üstlerin talimatlarıdır. Resmi hiyerarşiye katı bir şekilde riayet edilmelidir. Eğer bir memur kendi düşüncesine veya inancına ters düşen bir talimat alırsa, çekincelerini bildirebilir; fakat amirlerinin bu talimatta ısrar etmesi halinde, “bu talimatı sanki kendi düşüncesine uygunmuş gibi uygulaması ve görev sorumluluğu hissini kendi dikkatliliğinin üstünde olduğunu göstermesi, memurun sadece görevi değil, aynı zamanda onurudur” (Weber, 1988e: 335; Schluchter, 1980: 109).

Siyasi lider ise düşünceleri ve planları için mücadele etme yeteneğine sahip olmalıdır ki farklı bir sorumluluk prensibine bağlıdır. Weber'e göre, siyasetçinin görevine karşı sorumluluğu, uzlaşmaya hazır olmakla birlikte temel düşüncelerini ve inancını uzlaşmalara kurban etmemesidir. “Memur, partiler üstü, yani hakikatte güç kazanma mücadelesinin dışında olmalıdır. Güç kazanma mücadelesi ve bu güçten doğan ve kendi amacı için öz sorumluluğu, girişimci gibi siyasetçi için de hayati öneme sahiptir” (Weber, 1988b: 335).

Başka bir ifadeyle, memur kendisine verilen amaçları mümkün oldukça verimli bir şekilde gerçekleştirmek üzere yetiştirilirken, siyasetçinin görevi, bürokrasiye bu amaçları vermektir. Memurlar ve siyasetçiler, aynı devlet düzenine tabi olmalarına rağmen, rekabet mücadelesinde onlara farklı kurallar koyan, mesleklerine mahsus düzenlere göre hareket ederler. Bir memurun geçmesi gereken aşamaları geçen bir kişinin, Weber'e göre, siyasi

arenada başarılı olması mümkün değildir. Weber, memura siyasi eylemde bulunma yeterliliği ve meşrutiyeti tanımamıştır (Kocka, 1981: 82; Schluchter, 1980: 108).

Memur, kendi zümresel onuruna (staendische Ehre), yani siyasi olmayan sabit davranış kurallarına göre hareket eder. Buna karşılık siyasetçi ise siyasi olarak değer yükleyen kişisel bir sorumluluk prensibine sahiptir. Weber'e göre, ne bürokrat siyasetçi olabilir ne de siyasetçi bürokrat olabilir, zira her ikisi de kendi mesleğine uygun; fakat diğer mesleğe uygun olmayan bir sorumluluk prensibi uygulamaktadır (Schluchter, 1980: 109).

Weber, modern bürokrasilerde gözlemlediği bürokratikleşme problemini modern partilerde de görmektedir. Tamamen bürokratikleşmiş partilerde parti memurluğunun karşısında sadece parti makinesinin güvenini kazanmış karizmatik parti lideri vardır ki böylece bürokrasi egemenliği ve karizmatik liderlik ikiliği partilerin hayatına da hâkimdir. Parti bürokrasisi, menfaatine göre hareket eder ve parti liderinin yanındadır, zira partinin galibiyetini sağlayacak olan ve parti bürokrasisine makamlar ve avantajlar sağlayacak olan partinin lideridir. Ancak modern parti makinelerinin varlığı, bürokratikleşmeyle tümüyle parti bürokrasisi egemenliğine de dönüşebilir. Bu sebeple karizmatik parti lideri ve parti bürokrasisi arasında partilerin içinde egemenliğin kazanılması yönünde sürekli bir mücadele vardır. Karizmatik parti lideri, parti makinesinin “plebisiter diktatörü” haline gelip parlamenterleri kendi taraftarı yaparak bu mücadeleyi kazanır. Modern siyasetin bu “sezarist-plebisiter unsuru”, Weber'e göre, gücü tamamen parti bürokrasisinin eline vermeden ortadan kaldırılamaz (Weber, 1988e: 335 ve devamı).

Weber'e göre iyi bir bürokrat, devredilen egemenlik yetkileri ve meslek bilgisi temelinde, makam için sorumlulukta ve verili amaçların hizmetinde sürekli, hesaplanabilir ve verimli bir şekilde çalışır. İyi memur; mesleki davranışı, yaşam şekli ve değerlerinde bu kriterlere uygun olduğundan, siyasetçi olmaya uygun değildir, zira siyasette söz konusu olan, kendi sorumluluğunda karar verme ve kamusal mücadeledir. Egemenlik aracı olarak ve her türlü kurumda amaç gerçekleştirmedeki verimliliği sebebiyle bürokrasiyi savunan Weber, memurların egemenliğini ve bürokrasinin amaç belirlemesini şiddetle reddetmiştir (Kocka, 1981: 83; Schluchter, 1980: 108-109). Weber'e göre devlet bürokrasisinin ve parti bürokrasisinin ortak tarafı, her ikisinin de memur ruhlu bir siyasetçi tipi yetiştirmesidir. Bu siyasetçi tipinin ağırlık kazandığı partilerde, iradi mücadele yapan siyasetçiler, bürokratikleşen eğilimlere uymak zorunda kalacaktır (Schluchter, 1980: 12). Siyasetçi ve memur ideal tiplerinin karar verme davranışları ve kariyer ve stil özellikleri, Tablo 3.2'de görülmektedir.

3.8. Plebisiter Lider Demokrasisi

1880’li yılların Almanya’sındaki hızlı kapitalist gelişmeyle birlikte Alman burjuvazisinin siyasi faaliyetleri yavaşlamış ve ekonomik ve toplumsal statükonun muhafazası, ilerlemeci liberal siyasetin önüne geçmiştir. Bu dönemde parlamentonun güçlendirilmesi ve sorumlu bir federal kabine oluşturma mücadelesi bir kenara bırakılmış, mevcut yarı meşruti sistem, burjuvazinin ekonomik kalkınmasının ve ekonomik hareket özgürlüğünün önünde bir engel olmak bir tarafa, aksine işçi sınıfının devrim çabalarına karşı bir koruma ve hukuki güvenliğin ve düzenin sağlayıcısı olarak görülmüştür. Bu sebeple liberal burjuvazi, Bismarck’ın 1867 yılında sağladığı siyasi haklarla yetinerek siyaset ve bürokraside hukuk devleti ilkelerinin hayata geçirilmesine çabalamıştır (Röhrich 2011: 99). Bismarck ise burjuvazinin bu ikircikli tutumu karşısında, güçlenen sol ve mevcut güçleri birbirine karşı kullanmasını bilmiştir. Kızıl tehdidi, liberalizmi korkutmak ve parçalamak için kullanmıştır. Liberal burjuvazinin anayasal siyasete yönelik siyasi hedeflere bağlı olan (Hermann Baumgarten gibi) kesimleri ve sosyal ve ekonomik konumlarının tehlikede olduğunu düşünen (baba Weber gibi) kesimleri arasındaki kırılmaları körüklemeyi hep başarmıştır (Bundeszentrale für Politische Bildung, 2018: 75).

Özellikle büyük burjuvazi, 1848 devriminde hanedan hükümetlerine karşı ileri sürdükleri liberal anayasal hedeflerini tamamen bir kenara bırakmıştır. Bu dönemde büyük burjuvazi, mevcut toplumsal çerçeveye intibak etme ve egemen feodal zümreye katılma eğilimindeydi. Alman büyük burjuvazisi, bir feodalleşme sürecinin içine girmiş ve Kayser’in ve askeri bürokrasinin itibarından pay alma yarışına girmişti (Röhrich, 2013: 100; Bundeszentrale für Politische Bildung, 2018: 75; Schluchter, 1980: 104).

Weber, işte bu dönemde Alman burjuvazisine dönüp siyasi ve kültürel ideallerini hatırlama ve sınıf bilincini yeniden kazanma çağrısında bulunmuştur (Röhrich, 2013: 100). Bu anlamda Weber’in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* isimli eseri, burjuvazinin Püriten sınıf bilincinin yeniden hayata geçirilmesi denemesi olarak da okunabilir (Mommsen, 1974a: 417). Weber, burjuvazinin Prusya soylularının imtiyazlı sınıfına yaklaşmak yerine, sınıf bilincine yeniden kavuşarak feodalizme karşı mücadele etmesini talep etmiştir. Burjuvazi ve işçi sınıfının kader birliğine işaret ederek, liberal bir sosyal politikayla, feodalizme karşı mücadelede işçi sınıfının desteğini kazanmayı ümit etmiştir (Röhrich, 2013: 101; Kocka, 1981: 86).

Ülke içinde ekonomik büyümeyi hedefleyen Weber, burjuvazinin önüne yeni bir Alman dünya gücü politikası koyarak, onların korumacı tutumunu aşmaya çalışmıştır. Ona göre, eğer Almanya ikinci sınıf bir millet konumuna inmek istemiyorsa kapitalizmin dünya

çapındaki yayılma sürecine aktif bir şekilde katılmalıdır. Dış ticaret geliştirilmeli ve aktif bir dünya gücü politikasıyla birleştirilmelidir. Kararlı bir dış politika, Alman ekonomisine yeni pazarlar ve yatırım imkânları açmalıdır. Weber'in dünya gücü politikasından kastettiği, güç kazanmaya ve yaymaya yönelik emperyalist bir dünya gücü politikasıdır:

Eğer Almanya'nın birleşmesi (1871) sonuna kadar takip edilmeyecek ve Alman dünya gücü politikasının çıkış noktası olmayacaksa, bu birleşmenin milletin eski günlerde başladığı ve maliyeti sebebiyle hiç yapmasaydı daha iyi olacağı bir gençlik ateşi olduğunu kavramamız gerekir (Weber, 1988c: 23).

Weber, muhafazakârların Bismarck'ın gerçek mirasçıları oldukları iddiasına karşılık, ancak Alman halkının ekonomik olarak güçlü hale gelmiş olan katmanlarının taşıyıcısı olduğu milli emperyalist bir siyasetin Bismarck'ın büyük devlet siyasetinin devamı olabileceği görüşünü ortaya atmıştır. Prusya muhafazakârlığını, Almanya'nın ekonomik ve siyasi dünya gücü olmasının önündeki bir engel olarak görmüştür. Daha 1895 yılında, Bismarck'ın görevden ayrılmasıyla devlet işlerinin memur karakterli muhafazakâr tiplerin eline geçmesinden sonra, burjuvazinin milletin siyasi yönetimini ele almasının Almanya'nın kaderini belirleyeceğini ifade etmiştir. Alman anayasasının parlamenterleşmesini ve özellikle Prusya soylularının imtiyazlı siyasi konumunu koruyan üç sınıflı seçim sisteminin kaldırılmasını hedefleyen enerjik bir siyaset talep etmiştir. Weber, liberalizmin güçle olumlu bir ilişki içine girmesine çalışmıştır.

Weber, başarılı bir dünya siyaseti için ülke içinde birliğin sağlanmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmüştür. Bu açıdan en önemli konu, yetenekli liderlerin yükselmesi ve seçilmesi için uygun bir ortamın hazırlanmasıdır (Steding, 1932: 29). Fakat Alman imparatorluğuna hâkim olan bazı yapısal problemler, yetenekli liderlerin yükselmesi ve seçilmesi için engeller oluşturmaktadır.

Weber'in Alman İmparatorluğunda tespit ettiği yapısal problemlerin ilki, parlamentonun güçsüzlüğüdür. Bir meşruti monarşi olan Alman İmparatorluğunda bir federal meclis vardır; fakat yasama gücünü federal konseyle paylaşmakta ve hükümeti ve başbakanı seçme, kontrol etme ve yerine göre görevden alma gücüne sahip değildir. Bunun sonucu ise liderlik yeteneğine sahip kişilerin parlamento yerine özel sektörü tercih etmesidir (Steding, 1932: 99). Diğer taraftan federal meclisin güçsüzlüğü, bürokrasinin siyasi makamlara talip olarak kendiliğindenleşme eğilimleri karşısında bir denge unsurunun doğmasını engellemektedir (Weber, 1988e: 541). Bu durumda federal meclis, negatif siyaset yapmaktan başka bir imkâna sahip değildir (Weber, 1988e: 541). Bürokrasi egemenliği, dışarıya karşı güç

politikasını engellemekte, Almanya'nın dünyadaki konumunu zayıflatmaktadır (Schluchter, 1980: 109).

Weber'in işaret ettiği yapısal problemlerin ikincisi, siyasi partilerin yetersizliğidir. Alman partileri, sınıf veya mezhep temeline dayalı ideolojik partilerdir ve devlet yönetimi sorumluluğunu üstlenmekten uzaktır. Aynı şekilde Alman siyasetçiler de güçten yoksun ve sorumluluk alma imkânından uzaktır. Bürokratikleşen ve loncalar haline gelen partiler, liderlik özelliklerine sahip siyasetçilerin yükselmesini ve karizmatik liderlerin ortaya çıkmasını engellemektedir (Weber, 1988e: 542).

Yapısal problemlerin üçüncüsü, monarşiden cumhuriyete geçiş aşamasında ortaya çıkmış olan “lidersiz demokrasidir”. Lidersiz demokrasi, Weber'e göre, “lider yapan içsel karizmatik niteliklerden yoksun profesyonel siyasetçilerin” ve “kliklerin egemenliğidir” (Weber, 1988e: 544). Ayrıca nispi temsil seçim sistemi, çıkar gruplarının adaylarının listelere alınmasını zorunlu kılmakta ve lider kişiliklere hareket alanı tanımamaktadır (Weber, 1988e: 542; Mommsen, 1974a: 398).

Weber'in Alman imparatorluğunda tespit ettiği yapısal problemlerin özünde devlet yönetiminin ve partilerin bürokratikleşmesi yatmaktadır. Parlamentonun güçsüzlüğü, bürokrasinin güçlenmesine ve kendiliğindenleşmesine alan açmakta ve karizmatik liderlerin yetişmesini ve seçilmesini engellemektedir. Steding'e göre Weber'in nefret ettiği bürokrasi, sükûnet ve düzen peşinde olup dünyanın pasifleşmesi anlamına gelmekte ve siyasette ve ekonomide devrimci karizmanın liderliğe yükselmesi imkânını ortadan kaldırmaktadır (Steding, 1932: 112). Fakat bürokrasi, Weber'e göre, ne kutsanmalı ne de yok edilmelidir, aksine modern Batı'nın rasyonalizminin şartları altında insanların kendilerini gerçekleştirmeleri için kullanılmalıdır (Schluchter, 1980: 126). Schluchter'e göre Weber'in pozisyonu şu şekilde ifade edilebilir: “Tamamen bürokrasi egemenliği mümkündür; fakat olmamalıdır. Tamamen demokratik egemenlik olabilir; fakat mümkün değildir. Geriye kalan ise bürokratik demokrasidir” (Schluchter, 1980: 127). Weber'in kaçınılmaz gördüğü bürokratik egemenliğin avantajlarını kullanıp dezavantajlarını ortadan kaldırmak için ortaya attığı ve “bürokratik katılaşmayı engellemek için siyasette karizmatik unsurlar arayan” (Peukert, 1989: 35-36) plebisiter lider demokrasisi görüşü; demokratikleşme, parlamenterleşme ve cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi başlıkları ile özetlenmektedir (Schluchter, 1980: 111). Plebisiter lider demokrasisinin anayasal sistemi, tablo 3.3'de ana hatlarıyla görülmektedir.

3.8.1. Demokratikleşme

Halk egemenliği anlamında bir demokrasinin, Weber'in düşüncesine uzak olduğunu ve ona göre bu anlamda bir demokrasinin sadece Antik Yunanın şehir devletleri gibi idari görevlerde uzmanlaşmanın olmadığı küçük gruplarda mümkün olduğunu daha önce belirtmiştik. Weber'e göre demokratik bir devlet düzeni, sadece demokrasi teorisine ilişkin mülahazalardan dolayı her zaman ve her yerde desteklenmesi gereken bir amaç değildir. Seçim, siyasi liderliğin belirlenmesi için kullanılabilecek çok sayıda araçtan sadece biridir (Röhrich, 2013: 117).

Bu durum göz önünde bulundurulduğu zaman, Weber'e göre kapsamlı bir demokratikleşme talebi her zaman makul değildir. Weber, gelecek yıllar için daha acil olan görevin, siyasi eğitim çalışmaları olduğunu belirtmiş ve bilimi ve iktisat bilimini bu amaca hizmet etmekle görevlendirmek istemiştir. 1917 yılında Weber, Almanya'da seçim hukuku ve demokrasi isimli makalesini yayımlamıştır (Weber, 1988a). O dönemde savaştan sonra hükümet sisteminde bir değişiklik yapılmasının kaçınılmaz olduğu görüşü yaygındı. Bu makalede ortaya attığı görüşü, Prusya'da uygulanan üç sınıflı seçim sisteminin artık kabul edilemez olduğuydu. Gelir düzeyine göre oyların farklı değerlere sahip olduğu bu seçim sistemine göre, hayatını ortaya koyarak savaştan ve şimdi evine dönen askerler, evde kalıp savaşı ekonomik bir fırsat olarak görüp bu fırsatı kullananlara göre dezavantajlı bir konumdaydılar (Weber, 1988a: 247). Gerçi üç sınıflı seçim sistemi federal meclis seçimlerinde uygulanmamaktadır; fakat Prusya'nın imparatorluk yönetimindeki güçlü konumu, Prusya'da uygulanan seçim sisteminin imparatorluk yönetimine etkisini artırmaktadır.

Weber'e göre bu durum, Almanya'nın milli birliği için aşırı bir zorlama teşkil edecektir ve pragmatik sebeplerle bile değiştirilmelidir. Weber, üç sınıflı seçim sisteminde ayrıca ahlaki bir sorun da görmektedir. Üç sınıflı seçim sisteminin muhafazası, ona göre, cepheye giden askerlerin evde kalanların mallarını kanlarıyla savunmuş olmaları anlamına gelmektedir. "Elbette siyaset ahlaki bir iş değildir; fakat yine de siyasette de zedelenmemesi gereken, utanma duygusu ve insanlık sorumluluğunda asgari bir seviye vardır" (Weber, 1988a: 247).

Yani Weber, kadınları, işçileri ve askerleri de kapsayan genel ve eşit bir seçim sistemi talep etmiştir. Fakat ona göre eşit ve genel seçme hakkı, siyasi sistemde gerçekten eşit katılım fırsatlarının olacağı anlamına gelmez. Zenginlik ve eğitim, bir demokraside de ona sahip olanların etkinliklerini artırmaktadır. Siyasi eşitlik, sosyal eşitsizliği ortadan kaldırmaz. "İşte bu sebeple parlamenter seçim hukukunda, yani en azından kontrol ve lider seleksiyonu işlevi

gören organın seçiminde, sayıca çok ve sosyal açıdan egemen olunan kitlenin imtiyazlı zümrelere karşı eşitliğinin sağlanmasına yönelik bir eşdeğer oluşturulması mantıklıdır” (Weber, 1988a: 266). Oy hakkının eşitliği, modern devletin mekanik doğasına uygundur ve üyelerinin en azından bu noktada farklı zümrelerin mensubu değil, eşit vatandaş olmalarını sağlar (Weber, 1988a: 266).

Her ne kadar bürokrasiyi kontrol edemediği ve parlamentoyu negatif politikaya mahkûm ettiği için monarşiyi eleştirmiş olsa da Weber, I. Dünya Savaşının sonuna kadar monarşiyi desteklemiş ve Kayser’in mevcut konumunun korunarak demokratikleşme ve parlamenterleşme talebinde bulunmuştur (Senigaglia, 1992: 168; Thaa, 2005: 39). Savaşın sonlarına doğru monarşinin artık varlığını sürdüremeyeceğini görmesinden sonra ise liderin doğrudan halk tarafından seçilmesi talebini gündeme getirmiştir (Schönberger, 2007: 164). Weber, 20. yüzyılın başında Alman İmparatorluğunun demokratikleşmesi ve parlamenterleşmesi talebinde bulunan az sayıda Alman sosyal bilimciden biridir (Kocka, 1976: 292).

Weber’de Almanya’nın devlet yapısının demokratikleştirilmesi, halk egemenliğine geçerlilik kazandırmaya değil, tüm siyasi enerjinin milletin birliğine yönltilmesi hedefine yöneliktir. Halk egemenliği gibi argümanlar, Weber için varsayımlardan ibarettir. Bu amaçla Weber, “insanların insanlar üzerindeki egemenliğinin minimize edilmesi çabasına” yönelik lidersiz demokrasi yerine lider demokrasisini talep etmiştir (Weber, 1922: 200).

Liberalizm, egemenliğin minimize edilmesi ve devlet gücünün azaltılması düşüncesiyle ortaya çıkmış ve tüm aktif vatandaşların devlet düzenine eşit katılımını talep etmiştir. Weber ise bu düşünceleri tamamen terketmiş ve tam tersine devletin gücünü mümkün oldukça artırmak istemiştir. Ona göre demokratikleşme, yönetilenlerin içten onayını kazanmanın yolu; parlamenterleşme ise tüm güçleri milli güç politikası etrafında toplamanın ve yetenekli siyasetçileri devletin başına getirmenin yoludur (Mommsen, 1974a: 205).

3.8.2. Parlamenterleşme

Weber’in parlamenterleşme ile kastettiği, parlamentonun güçlendirilmesi ve meşruti hükümet sisteminden hükümetin parlamentonun güvenine muhtaç olduğu parlamenter hükümet sistemine geçiştir (Schönberger, 2001: 624). Weber, bu talebini ilk defa 1908 yılındaki Daily-Telegraph skandalından sonra ileri sürmüştür (Mommsen, 1974b: 295). Bu amaçla parlamentonun kontrol, tartışma ve lider seleksiyonu fonksiyonlarının ve bütçe yetkisinin artırılmasını talep etmiştir (Schmidt, 2008: 164). Weber, pozitif siyaset gücü de olan bir parlamentonun, uygun siyasi liderlerin seçimi için de gerekli şart olduğunu

düşünmektedir. Ona göre bürokrasinin tepesinde bürokratların, yani bürokrasi hiyerarşisinde yükselen politikacıların olması uygun değildir. Çünkü bürokratlar, mesleki sosyalleşmeleri dolayısıyla meslek ve meslek onuru açısından siyasetçiden farklı bir karaktere sahiptir. Bu sebeple bürokrasinin durdurulamaz ilerlemesi karşısında bürokrasinin tepesinde siyasetçilerin olmasına imkân tanınmalıdır. Weber'in parlamenterleşme talebinin sebeplerini üç nokta altında inceleyebiliriz: Bunlar; i) ülke içinde birliğin sağlanması, ii) bürokrasinin kontrolü ve iii) lider seleksiyonudur (Mommsen, 1974a: 186).

i) Weber'in Almanya'nın dünya gücü olma siyaseti hakkındaki fikirleri daha önce ele alınmıştı. Ona göre sadece efendi halklar (Herrenvölker), yani iç sorunlarını özgürlükçü bir temelde çözebilen halklar, dünya siyaseti yapma hakkına sahiptir. Weber'in 1898 yılındaki bir ifadesine göre: “Sadece iç politikasında anavatanın özgür kurumlarını muhafaza eden ve özgürlükçü bir şekilde geliştirmekten korkmadığını gösteren bir yönetime, dış siyaset alanında güç ve cesaretin kritik bir anda başarısız olmayacağı güveni duyulacaktır” (Weber, 1988g: 31). 1917 yılındaki bir ifadesi ise bunu daha çarpıcı şekilde ifade etmektedir:

Sadece efendi halklar, dünya tarihinin gelişimine müdahale etme görevine sahiptir. Bu niteliğe sahip olmayan halklar bunu yapmaya çalışırlarsa, sadece diğer milletlerin sağlam içgüdüleri buna karşı çıkmaz, aynı zamanda bu denemelerinde içeride de başarısız olurlar. (...) Kalemşorların (Literaten)⁵⁶ içeride öğütledikleri ‘güçsüzlük iradesi’, gürültülü bir şekilde duyurulan, dünyadaki ‘güç iradesi’ ile uyumlu değildir (Weber, 1988b: 442).

Yani dış siyasette güçlü olmak isteyen bir ülke, Weber'e göre, önce içeride güçlü ve birlik halinde olmalıdır ki bunun yolu parlamenterleşmedir.

Weber, demokratikleşmenin başarılı olabilmek için parlamenterleşme ile el ele gitmesi gerektiğine işaret etmiştir. Onun için “parlamenterleşme ve demokratikleşme”, bürokrasinin sistemine karşı bir mücadeledir (Schulz, 1964: 346). Bu konu, 1917 tarihinde Frankfurter Zeitung isimli gazetede yayımlanan Yeniden Düzenlenen Almanya'da Parlamento ve Hükümet isimli makalesinin merkezindedir (Weber, 1988b). Weber'in üst hedefinin 1895 yılında yaptığı Freiburg konuşmasından beri geçirdiği değişiklik, bu makalede açıkça görülmektedir. Milli güç politikasına yönelik en iyi şartların oluşturulması kaygısı artık tamamen ön planda değildir. Bunun sebeplerinden biri, I. Dünya Savaşının milleti birbirine kenetlemiş olması sayılabilir. Milli duygular savaş döneminde o kadar kabarmıştır ki Weber, gerçekçi olmayan savaş hedeflerine karşı tekrar tekrar uyarmak zorunda kalmıştır. Diğer bir

⁵⁶ Literat kelimesi aslında yazar anlamındadır; fakat Weber tarafından muhataplarını hor gören bir anlam yüklenmektedir.

sebepler ise sürekli genişleyen bürokrasi kaynaklı ve hayatın tüm alanlarını giderek kaplayan başka bir tehlikenin Weber için ön plana çıkmış olmasıdır⁵⁷.

ii) Weber, bürokrasinin kendiliğindenleşerek siyasetin alanına müdahalesi hakkında şu soruları sormuştur:

Bürokrasinin durdurulamaz ilerleyişi karşısında Almanya'nın gelecekteki siyasi organizasyon şekli hakkında şu sorular sorulabilir:

1. Herhangi bir anlamda bireyselci bir hareket özgürlüğünün herhangi bir kalıntısını kurtarmak nasıl mümkündür?
2. Devlet memuriyetinin artan kaçınılmazlığı ve böylece yükselen gücü karşısında, daima büyüyen bu zümrenin devasa üstünlüğünü sınırlandırabilecek ve etkin bir şekilde kontrol edebilecek güçlerin mevcut olması nasıl sağlanabilir? Sadece bu kısıtlı anlamda olsa bile demokrasi nasıl mümkün olacaktır?
3. Bürokrasinin tepesinde bürokratların değil, aksine siyasetçilerin olması nasıl sağlanabilir? (Weber, 1988b: 333-334).

Weber, bu soruların cevabını parlamenterleşmede, yani parlamentonun konumunun güçlendirilmesinde görmüştür. Bismarck ve II Wilhelm'in kişisel yönetimi döneminde parlamento, önemli ölçüde negatif politikayla sınırlandırılmıştı. Kanun tekliflerini kabul veya ret edebilir, bütçe yetkisiyle hoşuna gitmeyen projeleri reddedebilirdi, “fakat siyasi yönetime pozitif bir katılım imkânına sahip değildi. Siyasi güç başka bir yerdeydi” (Weber, 1988b: 339). Weber'in parlamenterleşme çabaları, sadece şekli bir parlamenter sistemden asıl anlamıyla bir parlamenter sisteme geçmeye yönelikti. Yani parlamento, bürokrasiyi yönetecek kişileri (bakanlar) kendi içinden belirlemeli veya en azından bakanları güvenoyu vererek onaylama veya güvensizlik oyuyla onları azletme yetkisine sahip olmalıydı. Buna bağlı olarak bakanlar parlamento ve komisyonlarına karşı sorumlu olmalıydı (liderin parlamentoya karşı sorumluluğu) ve bürokratik eylemlerin yönü parlamento tarafından onaylanan kriterlere göre belirlenmeliydi (parlamenter idari kontrol) (Weber, 1988b: 339-341).

Weber, yasal-rasyonel egemenlikte siyasetin bürokratikleşmesinin doğurduğu problemleri çözmenin uygulanabilir tek yolunu, parlamentonun bu şekilde güçlendirilmesinde görmüştür. Bir kere sürekli genişleyen ve güçlenen bir bürokrasiye karşı bir denge gücünü, ona göre sadece güçlü bir parlamento oluşturabilirdi. Daha önce ifade edildiği gibi yasal-

⁵⁷ Bürokrasi tehlikesinin I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ön plana çıkmasının sebebi, Rus örneğinde olduğu gibi bir sosyalist devrimin Almanya için de güncellik kazanmış olması olabilir. Üretim araçlarının devletleştirilmesi (Sozialisierung), devlet bürokrasisinin ekonomik alana da yayılmasına yol açar ki bu, egemenliğin azalmasına değil, aksine özgürlüklerin işçi sınıfı için bile daha da kısıtlanmasına yol açar. Weber'in Marksist-sosyalist alternatiflere karşı tereddüdü burada yatar (Kocka, 1976: 298; Lenhardt, 1980: 312; Peukert, 1989: 46; Schluchter, 1980: 82-83; Topitsch, 1964: 25).

rasyonel egemenlik, bürokratik şekilde organize edilmiş bir idare aygıtına dayanır. Bunun anlamı, “modern devlette ‘gerçek egemenliğin’ (...) mutlaka ve kaçınılmaz olarak bürokrasinin elinde olmasıdır” (Weber, 1988b: 320). Bu arada bürokratik idare prensibi, sadece devlet ve ordu ile sınırlı değil, aynı zamanda işletmeleri, kiliseyi ve üniversiteleri de kapsamaktadır.

Bürokratik bir şekilde idare edilen alanların ortak tarafı, Weber’e göre, bu alanlarda çalışanların gerekli araçlara şahsen sahip olmaması; bu araçlar üzerindeki tasarruf gücü ve kural koyma yetkisinin (Richtlinienkompetenz) bürokratik aygıtın itaat ettiği kişilerde olmasıdır. Bu kural koyma yetkisini ve böylece bürokrasi üzerindeki kontrolü, sadece bürokrasiyi sürekli denetleyen ve bürokrasinin sürekli genişleme ve kendiliğindenleşme eğilimini dizginlemeye çalışan güçlü bir parlamento üstlenebilir. Parlamento gibi güçlü bir denge unsuru olmaksızın bürokrasinin ne demokratik ne de başka türlü bir kontrolü mümkün değildir (Senigaglia, 1992: 169).

Weber’e göre bunun sağlanması için iki şey yapılmalıdır: Bunların ilki, insanların politikayı meslek edinmekte bir menfaatlerinin olması, ikincisi ise onların bu yolda başarılı olmalarını engelleyecek yapıların olmamasıdır. Weber gibi siyasetin esas olarak “güç kazanma ve güç dağılımını etkileme çabası” (Weber, 1988e: 506) olarak görülmesi durumunda, politikacının menfaatinin güç kazanma ve muhafazasına yönelik olacağı açıktır. Bu durumda siyasetçinin demokratik bir kurumda çalışma isteği, sadece o kurumun dağıtacak bir gücünün olması halinde doğacaktır. Sadece negatif siyaset yapma yetkisine sahip bir parlamento, çekici bir çalışma alanı değildir ve bu durumda tüm siyasi yetenekler ve lider karakterli insanlar siyaset dışı alanlara yönelecektedir ki Alman İmparatorluğundaki siyasi yetenekler Bismarck’tan bu yana parlamentoyu tercih etmemişlerdir (Schönberger, 2001: 628-629). Sadece bürokrasiyi sürekli kontrol etme yetkisine sahip ve siyasi pozisyonlara kendi içinden atama yapabilen bir çalışma parlamentosu, yetenekli siyasetçileri çekebilecek ve onların demokratik kurumlarda siyaseti kendilerine meslek edinmelerini sağlayabilecektir. Bu hakiki siyasetçilerin parti aygıtlarına karşı başarılı olmaları şansını, sadece bir çalışma parlamentosu sağlayabilecektir.

iii) Siyasi lider seleksiyonunun en iyi yolu, Weber’e göre parlamenterleşmedir (Mommsen, 1974b: 298). Weber, parlamentoda taraftar toplama mücadelesinde ve parlamento komisyonlarındaki siyasi çalışmalarda siyasi lider kişiliklerin gelişeceğini ve öne çıkacağını ümit eder (Thaa, 2005: 39). Weber’e göre partiler, lider seleksiyonu gerçekleştirmekte yeterli değildir. Siyasi partilerin olmadığı bir kitle demokrasisi, Weber’e göre elbette mümkün değildir. Doğrudan demokrasi, sadece katılımcı sayısının sınırlı kalması

halinde çalışabilir (Bayer ve Mordt, 2008: 153; Schönberger, 2007: 163). Modern devlette ise siyasi irade oluşumu, partiler tarafından organize edilmelidir. Fakat buradaki problem ise partilerin de artarak bürokratikleşmek zorunda olmalarıdır. Mesela verimli bir seçim mücadelesi, ancak partinin disiplinli bir şekilde seçim kazanmak için çalışan uzman parti memurlarına sahip olması durumunda mümkündür. Ancak burada partiler aracılığıyla güç pozisyonlarına ulaşabilecek olan siyasetçilerin, bu yolda kendilerinin de bürokratlaşmaları veya uyumsuzluk sebebiyle parti dışına itilmeleri tehlikesi yatmaktadır. Siyasi liderliğin kapalı kapılar arkasında değil, açık bir mücadelede belirlendiği güçlü bir parlamento, partileri yetenekli lider kişiliklere karşı açık olmaya ve onları siyasi güç mücadelelerinde desteklemeye yönlendirecektir. Böylece bu şekilde seçilen siyasetçilerin bürokrasinin etkisini dizginlemek ve genel özgürlük kaybını azaltmak için en azından bir şansları olacaktır (Senigaglia, 1992: 169).

Weber'in parlamenterleşme talebi federal meclisle sınırlı değil, aynı zamanda federal konseyi de kapsamaktadır. Federal konseyin ülke yönetimindeki konumu, federal devletler ve merkezi yönetim arasındaki denge hakkındaki tartışmaların merkezindedir. Weber, gerektiği kadar yerleşme ve mümkün olduğu kadar merkezileşme taraftarıdır. Yerel güçlerin varlığını yok saymaz; fakat millet olma yolundaki Almanya'nın yerel güç mücadelesinde boğulması tehlikesini görerek yerel güçlerin taleplerini dikkate alarak merkezi yönetimi mümkün oldukça güçlendirmek ister. Federal Konsey, federal hükümetlerin kendi hükümetlerinin çıkarlarına göre hareket eden temsilcilerinden oluşmaktadır. Weber, Prusya hegemonyasını azaltmak için, küçük devletlerin temsilci sayılarının kendi nüfus sayılarına oranla daha yüksek olmasını talep etmiştir (Senigaglia, 1992: 172). Federal Konsey'in yapısı konusundaki fikirleri zaman içinde değişmiş olsa da Federal Konsey'in parlamenterleşmesi konusunda en önemli talebi, federal konseye üye olan kişilerin federal meclisin üyesi olmaları durumunda federal meclis üyeliklerini bırakmalarını gerektiren, İmparatorluk Anayasanın 9. maddesinin 2. fıkrasının değiştirilmesidir. Bu maddeye göre federal meclisin üyeleri, federal konseyin üyesi olamamaktadır. Federal meclisten istifa ederek federal konseye üye olmaları durumunda ise bu kişilerin partileriyle ve parti tabanlarıyla bağlantıları kopmaktadır ki bu o kişilerin siyasi ölümleri anlamına gelmektedir. Bu durumda federal konsey, sadece üye devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket eden temsilcilerden oluşmaktadır. Weber, federal meclisin üyelerinin ve özellikle hükümeti oluşturan partilerin başkanlarının ve lider kişiliklerinin federal meclis üyeliğinden ayrılmadan federal konseye de üye olabilmesini talep etmiştir. Bu durumda federal konseyin parlamenterleşmesi sağlanmış olacak ve federal konsey, yerel

çıkarların mücadele alanı olmaktan çıkarak merkezileşme ve millet olma yolunda çalışabilecektir (Mommsen, 1974a: 191-194).

Weber, milletin siyasi elitleri olarak milletvekillerinin hükümete uygulayacağı politikaları emretmesi ve kontrol yetkisiyle bu politikaların uygulanmasını denetlemesi şeklindeki liberal düşünceyi (Senigaglia, 1992: 165) tersine çevirmiştir. Weber’e göre siyasi irade oluşumu aşağıdan yukarıya doğru değil, aksine yukarıdan aşağıya doğrudur. Parlamantonun kontrol yetkisi ise hükümetin farklı bir politika uygulaması halinde değil, başarısız olması durumunda hükümeti indirmektir (Mommsen, 1974a: 198-199).

Weber, bürokrasinin, “gelişen kitle demokrasisinin her yerde kaçınılmaz gölgesi” olduğunu vurgulamış ve kitle demokrasisinin özellikle bu sebeple bürokrasi egemenliğinin karşısında olması gerektiğini ifade etmiştir (Weber, 1922: 175). Hatta Almanya’da siyasi yönetici kadrolar, bürokraside yükselmenin bir konusu haline gelmiştir (Weber, 1988b: 332). Ona göre, bürokrasinin rekabet içinde olduğu diğer kurumlara (parlamento, kral) karşı kullandığı spesifik güç aracı, uzmanlık bilgisi (Fachwissen) ve makamdan dolayı edinilen bilgidir (Dienstwissen). Bu sebeple devlet sırrı (Amtsgeheimnis) kavramı, nesnel olarak gerekenden çok daha fazlasını, yani bürokrasinin güç menfaatini içinde barındırmaktadır. Bu sebeple bürokrasi, devlet sırrı dışında “hiçbir şeyi böyle bir fanatizmle savunmamıştır” (Weber, 1922: 717). Weber, bürokrasinin hâkimiyetini ve uzmanlık bilgisi ve makamdan dolayı edindiği bilgideki tekeli kırma için federal meclis için araştırma komisyonu kurma yetkisi verilmesini talep etmiştir (Senigaglia, 1992: 170; Açikel, 2009: 79). Böyle bir araştırma komisyonu, gerekli uzmanlık bilgisini toplayacak ve bürokrasiyi bilgi vermekle yükümlü kılacaktır. Bu yetkiye sahip olmayan bir parlamento, “anayasal olarak acemi ahmaklığa mahkûm edilmiş” demektir (Weber, 1988b: 352).

3.8.3. Cumhurbaşkanı Doğrudan Halk Tarafından Seçilmesi

1918 yılından itibaren Weber’in siyasi düşünceleri, parlamenterleşmeye yaptığı vurgunun doğrudan halk tarafından seçilecek cumhurbaşkanı lehine azaldığı bir gelişim göstermiştir. Savaş sonrasındaki devrimci parlamentoların başarısız olmasının, parlamantonun lider seleksiyonunda başarılı olamamasının ve güçlenen sosyalizm tehlikesinin Weber’in düşüncelerinde değişikliğe sebep olduğu söylenebilir (Thaa, 2005: 39). Weber, daha önce 1917 yılında demokratik lider seleksiyonunun en uygun yolunun cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi olduğunu belirtmişti (Weber, 1988b: 394). Savaş sonrasında ise cumhurbaşkanının federal meclis veya federal meclis ve federal konseyin birleşmesiyle oluşan bir kurul tarafından değil, doğrudan halk tarafından seçilmesi talebini daha kuvvetli

vurgulamaya başlamıştır: “Halkın seçiminin devrimci meşruiyetine dayanan, yani ülkenin diğer kurumlarının karşısında kendi gücüyle durabilen bir cumhurbaşkanı, parlamento tarafından seçilen bir cumhurbaşkanı karşısında mukayese edilemez bir otoriteye sahip olur” (Weber, 1988f: 469).

Bu tarihten sonra Weber, lidersiz parlamentoların yerine artık lider demokrasisini koymak ve karizmatik yeteneklere sahip büyük siyasetçiye kendi sorumluluğunda siyaset yapabilmesi için alan açmak istemiştir (Greiart, 2012: 2). Weber’in lider demokrasisinde lider, seçmenin vekili olmayıp kendi sorumluluğunda hareket eder. Klasik demokrasi teorisinin halk egemenliği ve liderin yönetim erkini halkın iradesine göre kullanması prensibi, Weber’e yabancıdır. Weber, daima liderin kendi sorumluluğunda hareket etmesini vurgular (Mommsen, 1974b: 299): “Memur, efendisinin, yani burada seçmenin vekilidir. Lider ise tamamen kendi sorumluluğunda davranır, yani seçmenin güvenine sahip oldukça, memur gibi seçmenin ifade edilmiş olan veya tahmin edilen iradesi (emredici vekâleti) uyarınca değil, kendi takdirine göre hareket eder” (Weber, 1968c: 488).

Weber, modern kitle demokrasisinin ortaya çıkmasıyla liberal anayasal düşüncelerin temelinden sarsıldığını düşünmektedir. Bu dönemde eşraf partilerinin yerine kitle demokrasisinin parti makineleri geçmiştir. Bu durumda parlamento, bağımsız kişiliklerin siyasi çalışmalarının alanı olma niteliğini kaybetmiş ve parti mücadelelerinin alanı haline gelmiş, organize menfaatler siyasetin mücadele alanına girmiştir. Partiler de bağımsız kişiliklerin ortak bir hedefteki özgür birlikleri olma niteliğini kaybetmiş ve menfaat organizasyonları şekline dönüşmüştür. Böylece bağımsız kişiliklerden oluşan siyasi elitlerin milli devletin yönetimine sahip olması gerektiği şeklindeki liberal düşünce boşa çıkmıştır (Mommsen, 1974a: 200-201).

Weber, bu sonucu kabul etmek istememiş ve milli devletin yönetiminin bağımsız kişiliklerin elinde olması gerektiği fikrine sadık kalmıştır. Ona göre kısmi maddi menfaatler değil, aksine siyasi değer idealleri devletin yönetimini belirlemelidir (Weber, 1988b: 401). Siyasi irade oluşumunun kurumsallaşması ve organize menfaatlerin öne çıkması ile oluşan bu zorluğun aşılmasının yolu, Weber’e göre, plebisiter⁵⁸ karizmatik liderin egemenliğidir (Mommsen, 1974a: 200). Parti oligarşilerinin hâkim olduğu modern kitle demokrasilerinin çalışabilmesi için, Weber’e göre, plebisiter-demagojik lider demokrasisi kaçınılmazdır (Mommsen, 1974b: 301) Weber, bağımsız yönetim eliti hakkındaki liberal ideali, plebisiter lider demokrasisine uyarlamaya çalışmıştır. Weber’in hedefi, parti makinelerinin ve parti

⁵⁸ Weber’in plebisitten anladığı, belirli bir konuda halkoylaması anlamında teknik bir araç değil, aksine geleneksel seçim ve temsil mekanizmasının kitle demokrasisi şartları altında plebisitle yeniden tasarlanmasıdır (Schönberger, 2007: 165).

makinelere tabi olan parlamentonun dışında bağımsız siyasi lider kişiliklerin ortaya çıkabilmesidir:

Milletvekillerinin büyük çoğunluğu, kabineyi oluşturan sadece bir veya az sayıda ,liderin‘ taraftarı olarak görev yapmakta ve liderin başarısı sürdükçe ona körü körüne itaat etmektedir. Bu doğaldır. Sayısı az olanların, yani küçük yönetici grubun daha üstün olan siyasi manevra yeteneğinin siyasi eylemi belirlemesi prensibi daima geçerlidir. Bu sezarist etki, (kitle devletlerinde) yok edilemez (Weber, 1988b: 348).

Bu durumda siyasi liderlerin güç ve sorumluluk kazanmasının yolları da değişmelidir. Weber, bir kitle demokrasisinde siyasi liderlerin artık bürokratik partilerde başarılı olup milletvekili aday yapılmaları ve mecliste sivrilmeleri şeklinde lider olmalarını değil, onların kendi güçleriyle kitlelerin güvenini kazanarak lider olmalarını talep etmiştir (Weber, 1988b: 393):

Çünkü lideri, siyasi pasif ,kitle‘ doğurmaz, aksine siyasi lider taraftarını toplar ve ,demagoji‘ ile kitleyi kazanır. Bu, her demokratik devlet düzeninde böyledir. Ve bu sebeple tam tersi bir soru akla daha yakındır. Tam gelişmiş bir kitle demokrasisinde partiler lider kişiliklerin yükselmesine izin verir mi? (Weber, 1988b: 401).

Lider seleksiyonunun sezarist bir dönüşümü, Weber’e göre kaçınılmaz gibi görünmektedir. Weber, modern kitle demokrasisinin şartları altında bağımsız ve lider niteliklerine sahip kişilerin egemenliğini mümkün kılabilmek için, bu dönüşümü, siyasi irade oluşumunun irasyonelleşmesi pahasına onaylamıştır. Weber, bu “makineliler lider demokrasisinin” körü körüne itaat gerektirdiğini ve “takipçilerin ruhlarını kaybetmelerinin onların ruhsal proleterleşmesini gerektirdiğini” inkâr etmez: “Partilerin plebisiter liderler tarafından yönetilmesi, takipçilerin ruhlarını kaybetmelerini gerektirir. Buna onların ruhsal proleterleşmesi de denilebilir. Lider için bir araç olarak kullanılabilir olmak için, takipçiler körü körüne itaat etmelidir” (Weber, 1988e: 544).

Weber bu riski göze alır, çünkü toplumsal rasyonelleşme şartları altında liderin değer koyan karizması, ona göre köleliğin çelik kafesini (bürokrasi-rasyonelleşme) kırmanın tek yolu gibi görünmektedir. Karizmatik liderliğin totaliterleşmesi problemini tecrübe etmiş nesillerin lider seleksiyonundaki bu sezarist dönüşüme eleştirel yaklaşması elbette doğaldır. Fakat Weber’in problemi, tüm siyasi örgütlerin ve özellikle parti örgütlerinin bürokratikleştiği bir ortamda lider kişiliklerin yükselmesinin nasıl mümkün olacağıdır. Plebisiter lider seçmenin iradesine göre hareket etmez, aksine kabul edilme ve taraftar toplama konusundaki

siyasi kabiliyetini, karizmatik yeteneğini ve demagojik dehasını, siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için taraftar bulmada kullanır. Plebisiter lider, çoğunluk iradesinin uygulayıcısı değildir, aksine demagojik araçlarla parlamentonun ve kitlenin çoğunluğunu kazanır (Mommsen, 1974a: 203).

Fakat Weber, plebisiter-karizmatik egemenliğin yetersizliklerini de görmezden gelmemiş ve Bismarck'ın kişisel yönetimini incelemesi ve eleştirisinde gördüğü aksaklıkları tasarımına dâhil etmeye çalışmıştır. Bu aksaklıklardan biri, Bismarck'ın görevden ayrılmasından sonra da görülmüş olan halef problemidir. Weber, Bismarck'ın hatasına düşmeyip, yukarıda parlamenterleşme başlığı altında incelediğimiz gibi, parlamentonun bir eğitim kurumu gibi çalışarak lider kişiliklerin yükselmesine imkân tanımasını talep etmiştir. Siyasi irade oluşumunun tamamen plebisiter yöntemle gerçekleşmesi halinde aslında parlamentoya gerek olup olmadığı sorusu sorulabilir. Bu soruyu, Weber de sormuş ve olumlu cevaplandırmıştır: “Özellikle lider seleksiyonunun bugünkü şartları altında güçlü bir parlamento, sorumlu parlamento partileri ve bunların devletin başı olarak kitle liderinin seleksiyonu ve kendini ispatlamasının alanı olma fonksiyonu, sürekli bir siyasetin temel şartlarıdır” (Weber, 1988b:403).

Weber'e göre, temel hakları, lidere karşı sadece parlamento garanti edebilir ve liderin kitlenin güvenini kaybetmesi halinde onun barışçıl yollarla azledilmesini yine sadece parlamento sağlayabilir (Weber, 1988b: 395). Weber, Amerikan başkanlık sistemi gibi katı güçler ayrılığının hâkim olduğu yalın plebisiter bir sistemi açıkça reddetmiştir. Çünkü parlamentonun bürokrasiyi kontrol görevine çok önem vermektedir. Ona göre araştırma komisyonu yetkisine sahip bir parlamento, bürokrasinin kendiliğindenleşme eğilimine karşı etkin bir karşı güç olacaktır (Açıkel, 2009: 79).

Bismarck sonrası dönemdeki lider yokluğu, bürokrat ve siyasetçi arasındaki radikal farklılıklar ve evrensel bürokratikleşmeyle bürokrasinin siyasetin alanına hâkim olacağı kaygısının yanında Weber'in milli güç düşüncesi, lider demokrasisi tasarımının temel unsurlarıdır. Karizmatik liderlik özellikleriyle kitlenin güvenini kazanmış demokratik devlet adamları, Almanya'nın ekonomik ve siyasi gelişimini sağlayacak ve bir dünya gücü olmasına imkân tanıyacaktır. Parlamento ise bürokratik egemenlik aygıtının kontrol mercii olarak plebisiter lidere destek olacaktır.

Weber, cumhurbaşkanına Amerikan başkanının yetkilerine benzer nitelikte bir anayasal konuma getirmek istemiştir. Bu açıdan plebisiter lider, devlet başkanının temsili görevlerle sınırlandırıldığı parlamenter sistemin tersine yürütmenin başıdır. Bürokrasinin ve ordunun başıdır. Sadece bakanların değil, bütün bürokrasinin atanması ve görevden alınması

yetkisine sahiptir (Mommsen, 1974a: 365; Mommsen, 1974b: 302)). Fakat Weber, cumhurbaşkanı seçiminin Amerika'daki gibi başkan yardımcılarını da kapsamına karşıdır. Başkan yardımcılarını konusunda parlamenter sisteme bağlı kalmıştır. Yürütme görevini Cumhurbaşkanı'nın atadığı, parlamenterlerden oluşan ve parlamentonun güvenoyuna muhtaç bakanlardan oluşan kabineye dayanmalıdır. Bu durumda bakanlar parlamentoya karşı sorumlu olacaktır (Mommsen, 1974b: 366). Bakanların parlamentonun güvenine muhtaç olmadığı bir sistemi uygun görmemiştir. Bu durumda bürokrasinin parlamentodan bağımsız bir konuma sahip olmasından endişe etmiştir. Ayrıca hükümet değişikliklerinde bütün üst kademe bürokrasinin değişmesi şeklindeki Amerikan sistemini, yolsuzluk tehlikesinden dolayı reddetmiştir (Weber, 1988f: 469). Rasyonel bürokrasi, bir modern devlette kaçınılmazdır; ancak bürokrasi, güçlü bir parlamento tarafından etkin bir şekilde kontrol edilmelidir. Weber'e göre meşruti bir kral da parlamenter kurumlar olmadan bürokrasiyi etkin bir şekilde kontrol edemez ve kendi bürokrasisine karşı acizdir (Weber, 1988f: 367). Bu sebeple Weber, parlamentonun bürokrasinin en üst kadrolarına atamalarda da etkili olmasını istemiştir. Parlamento, araştırma komisyonu yetkisiyle gerektiğinde bakanları ve hükümeti görevden alabilmelidir. Aksi takdirde parlamento, ne bürokrasi kontrolü ne de lider seleksiyonu görevini yerine getirebilir (Weber, 1988f: 397).

Weber, plebisiter cumhurbaşkanının meşrulaştırıcı fonksiyonuna özel bir önem vermiştir. Çünkü modern kitle demokrasisi şartları altında yasal egemenliğin konulmuş kurallarının yasallığına olan inancın, yeni kurulacak olan devlet ve toplum düzenini kitlelerin gözünde yeteri kadar meşrulaştırabileceğinden şüphe duymuştur. Savaşın sonra Kayser'in ülkeyi terk etmesiyle meydana gelen boşluk, plebisiter cumhurbaşkanının kitlelerin güvendiği kişi olarak karizmatik meşruiyetiyle doldurulmalıdır (Mommsen, 1974a: 367).

Weber, yalın parlamenter sisteme de karşıdır. Bu sebeple plebisiter cumhurbaşkanına Kayser'e benzer yetkiler tanımak ve parlamentoya karşı güçlü bir konuma sahip olması ve liderlik rolünü oynayabilmesi için ona meşruti monarşinin klasik yetkilerini vermek istemiştir. Makam patronajından pay alma, bakanların atanması, erteleyici veto veya bunun işe yaramaması durumunda referandum yoluyla halka başvurma ve parlamentonun feshi hakkı, Weber'in plebisiter cumhurbaşkanına vermek istediği yetkiler arasındadır (Weber, 1988f: 474). Weber, bu tür anayasal haklarla plebisiter cumhurbaşkanının bağımsız bir lider rolüne sahip olabileceğine inanmaktaydı. Fakat cumhurbaşkanının atayacağı bakanların parlamentonun güvenoyuna muhtaç ve parlamentoya karşı sorumlu olmasıyla da parlamentonun bürokrasiyi kontrol yetkisinin güçlü olmasına dikkat etmiştir.

Weber, kitlenin güvendiği kişi olarak plebisiter cumhurbaşkanının parlamento çoğunluğunun desteğini alabileceğine inanmaktaydı ve görev süresinin uzunluğunun da parlamentonun güvenini kazanmasını kolaylaştıracağını düşünmekteydi. Bunun için plebisiter cumhurbaşkanının görev süresinin mümkün oldukça uzun olmasını (7 yıl) talep etmiştir (Weber, 1988f: 470). Diğer taraftan parlamentoya da nitelikli çoğunlukla cumhurbaşkanının azli için referanduma gidebilme hakkı vererek denge sağlamayı amaçlamıştır. Fakat parlamentoya vermek istediği bu silah, belki sadece gücün alenen kötüye kullanılmasında işe yarayacak bir silahtı ve Weimar anayasasının bu yetkiyi konu alan 41. maddesi Weimar Cumhuriyeti süresince hiç kullanılmamıştır (Mommsen, 1974a: 368).

Weber, plebisiter cumhurbaşkanlığı kurumuyla, yetenekli devlet adamlarının parti makineleri dışında da yükselebilmesini mümkün kılmak ve onların parlamento çoğunluğuna rağmen siyasi hedeflerini gerçekleştirme alanı sağlamak istemiştir. Cumhurbaşkanına tanıdığı yetkilerin ne derece güçlü olduğu, özellikle parlamentonun feshi yetkisinde açıkça görülmektedir. Cumhurbaşkanının bu yetkisini kendi partisi veya kendine yakın gördüğü partiler için en uygun zamanda kullanıp parlamentoyu fesih ederek seçime gidebilme yetkisi, parlamentoya karşı kullanılabilecek etkin bir araçtır ve cumhurbaşkanına, Weber'in deyiimiyle kitlelerin diktatörüne- ülkede anahtar bir rol vermektedir. Bu konumuyla plebisiter cumhurbaşkanı, parlamentoya karşı güçlü bir pozisyona sahiptir. Fakat Almanya'nın federalist yapısı dikkate alındığında, yani yetkilerin önemli bir kısmının zaten federe devletlerde olduğu düşünüldüğü zaman, cumhurbaşkanının güç pozisyonunun ağırlığı nispeten azalmaktadır.

Plebisiter cumhurbaşkanlığı, anayasal ideallerin cesur bir kombinasyonudur: Cumhurbaşkanı, bir taraftan devleti bakanları üzerinden yöneten ve parlamentoyla sınırlandırılmış kral gibi, diğer taraftan parlamentoya karşı sorumlu başbakanın konumunu kendisine tabi kılan ve hatta ona karşı hareket edebilen sezarist devlet adamıdır. Böyle bir plebisiter-temsili düzen, parlamentarizmin lider seleksiyonu ve bürokrasi kontrolü gibi avantajlarından feragat etmeksizin yalın bir parlamenter sistemi engelleme denemesi olarak görülebilir. Yürütmenin bağımsızlığı korunmakta ve buna önemli ölçüde güçler ayrılığı eklenmektedir. Bir taraftan cumhurbaşkanı ve başbakan arasında yürütme içinde, diğer taraftan cumhurbaşkanı ve parlamento arasında yürütme ve yasama arasında olmak üzere liberalizmin güçler dengesi prensibi, kitle demokrasisinde sezarist lider seleksiyonu düşüncesiyle birleştirilmektedir (Mommsen, 1974a: 368-369). Fakat cumhurbaşkanının parlamentoya karşı sorumsuzluğuna karşılık cumhurbaşkanının siyasi programının

uygulayıcısı olarak başbakanın ve bakanların parlamentoya karşı sorumlu olması, devlet yönetiminde bir ikiliği de içinde barındırmaktadır (Mommsen, 1974b: 303).

SONUÇ

Sosyal bilimlerin birçok alanına önemli katkılar yapmış olan Max Weber'in temel araştırma konusu, Batı kültürünün rasyonelleşme sürecinin incelenmesidir. Protestan ahlakı ile birlikte dinin rasyonelleşmesini, kapitalist üretim metotlarıyla birlikte ekonominin rasyonelleşmesini, modern hukuk ile birlikte hukukun rasyonelleşmesini inceleyen Weber, milli devletlerin gelişmesi ve bürokratik şekilde organize edilmiş egemenlik aygıtının ortaya çıkmasıyla birlikte de devlet yönetimini rasyonelleşmesini incelemiştir. Sosyal bilimlerin birçok disiplinde Weber'e başvurmadan araştırma yapmak neredeyse imkânsızdır. Fakat Weber'e yapılan atıflar, genellikle araştırmacının kendi pozisyonunu güçlendirmek için Weber'den destek almak veya ona karşı çıkarak kendi pozisyonunu belirlemek amacıyla gerçekleşmekte ve yüzeysel kalmaktadır. Hatta Weber'in siyasi görüşleri, siyaset bilimi çevrelerinde bile yaygın olarak bilinmemektedir.

Weber'in Batı kültürünün rasyonelleşme sürecinin bir unsuru olarak ele aldığı ve bu çalışmanın hareket noktası olan bürokratik şekilde organize edilmiş yönetim aygıtıyla devlet yönetiminin rasyonelleşmesini açıklamasındaki temel amacı, daha iyi bir yönetim aygıtı arayışı değil, aksine egemenliğin nasıl kurulduğuna, yani insanların bir otoriteye neden itaat ettikleri sorusuna cevap aramaktır. Meşruiyet inancı kavramı yardımıyla insanların bir egemenliği neden meşru gördüklerini açıklamaya çalışan Weber, egemenlik kavramını yasal-rasyonel egemenlik, geleneksel egemenlik ve karizmatik egemenlik olmak üzere üç idealtip olarak incelemiştir. Weber, bu incelemesinde yasal-rasyonel egemenliğin tipik yönetim aygıtı olan rasyonel bürokrasinin, kesinlik, istikrar, disiplin, katılık ve güvenirlik gibi kriterlere göre, egemenlik uygulamanın en şekli-rasyonel formu olduğunu ve verimliliği sebebiyle bu formun kaçınılmaz olarak bütün dünyaya yayılacağını belirtmiştir.

Diğer taraftan yasal-rasyonel egemenliğin yönetim aygıtı olarak bürokrasi, Weber'e göre, uzmanlık eğitimi almış ve makam bilgisine sahip üyeleri ve verimliliği sayesinde kendiliğindenleşme eğilimindedir. Kendiliğindenleşme eğilimine sahip olan bürokratik şekilde organize edilmiş yönetim aygıtı, siyasetin alanına müdahale etme ve siyasi karar alıcı konumuna geçme tehlikesini içinde barındırmaktadır. Yani Weber, bir taraftan bürokrasiyi Batı'nın dünyaya hâkim olmaya yönelik metodik-rasyonel kültür geleneğinin bir sonucu ve aracı olarak kabul etmekte, diğer taraftan bürokratikleşmenin uzun vadede bireylerin özgürlüğüne, kendilerini gerçekleştirmelerine, mevcut kalıplaşmış ilişkileri aşmalarına ve böylece dinamik kapitalist ekonomik gelişime, açık sosyal ilişkilere ve siyasete engel olacağını öngörmektedir. Weber'in demokratikleşme, parlamenterleşme ve cumhurbaşkanının

doğrudan halk tarafından seçilmesi üçlemesiyle geliştirdiği plebisiter lider demokrasisi modeli, bürokrasinin kendiliğindenleşme eğilimlerinin önlenmesi amacıyla yönelik bir yönetim modelidir.

Weber'in demokratikleşme talebi, özellikle Prusya'da uygulanan üç sınıflı seçim sisteminin kaldırılmasıyla seçim sisteminin demokratikleştirilmesine ve eşit oy hakkına yöneliktir. Buna göre Weber geniş bir demos tanımı yapmakta ve askerlere, işçilere ve kadınlara da seçme hakkı tanımak istemektedir. Parlamenterleşme talebinin konusu ise parlamentonun güçlendirilmesidir. Bu bağlamda Weber, parlamentoya bürokrasinin denetimini sağlama ve parlamento mücadelelerinde lider kişiliklerin yetişmesine ve seleksiyonuna imkân tanıma fonksiyonu yüklemektedir. Ona göre ancak bu sayede bürokrasi egemenliğine karşı bir denge sağlanabilecektir.

Weber'in siyasi düşünceleri demokrasi teorisi açısından incelendiği zaman onun demokrasiyi normatif olarak anlamadığı görülmektedir. Halkın egemenliği anlamında bir demokrasi, Weber için sadece Antik Yunan'ın şehir devletleri gibi idari görevlerde uzmanlaşmanın olmadığı küçük gruplarda mümkündür. Egemenlik, daima az sayıda kişi tarafından uygulanır. Bu düşünceye uygun olarak, demokratik bir devlet düzeni, Weber için, sadece demokrasi teorisine ilişkin mülâhazalardan dolayı her zaman ve her yerde desteklenmesi gereken bir amaç değildir. Seçim, siyasi liderliğin belirlenmesinde kullanılabilecek çok sayıda araçtan sadece biridir.

Weber'in demokrasiyi normatif olarak anlamaması, onun bilim anlayışının doğal bir sonucudur. Weber, pozitivist veya metafizik olmayan bir sosyal bilim anlayışını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Onun bu bağlamda geliştirdiği değer yargısından bağımsız bilim aksiyomu, sosyal bilimlerde ahlaki ve siyasi tüm pozisyonların araştırmadan uzak tutulmasını ve araştırmacının elde ettiği sonuçları herhangi bir dünya görüşünün temellendirilmesi amacıyla kullanmamasını gerektirir. Değer yargısından bağımsız sosyal bilim anlayışına göre, olgular ve değer yargıları birbirine karıştırılmamalıdır. Bu düşünceye uygun şekilde Weber'in kullandığı kavramlar, şekli olarak tanımlanmakta ve herhangi bir değer yargısı içermemektedir.

Değer yargısından bağımsız bilim insanı Weber'e karşılık siyasetçi Weber, milletin güç menfaatlerinin korunmasını en üst ideal olarak belirlemiş ve bu ideali tüm siyasi yazılarında ve faaliyetlerinde daima göz önünde bulundurmuştur. Ona göre, milletin uluslararası arenada etkili olabilmesi için, hükümeti oluşturanların milletin menfaatlerini kendi sınıf menfaatlerinin üstünde tutmalarını sağlayacak bir siyasi olgunluğa sahip olmaları gerekir. Weber'in demokrasiye bakışı da milli güç menfaatlerine ulaşmak için ülke içindeki

ön şartların sağlanmasının en iyi yolu olarak araçsal bir nitelik içermektedir. Weber'e göre güçlü bir devlet, güçlü bir yönetime sahip olmak zorundadır. Bir siyasetçi olarak Weber'in tüm çabası, devletin bütünlüğünü koruyacak karizmatik siyasi liderlerin yetişebilmeleri ve devlet yönetimini üstlenebilmelerine imkân tanımaya yöneliktir.

Bu kavramsal ve teorik çerçeve içerisinde; Weber'in temel bilimsel düşüncelerini, siyaset anlayışını ve plebisiter lider demokrasisi kavramını incelediğimiz bu çalışmada, modern bürokrasinin egemenlik uygulamanın en şekli-rasyonel formu olduğunu ifade eden verimlilik tezi ile yine modern bürokrasinin özgürlükleri kısıtlayıcı yönünü ifade eden kendiliğindenleşme tezi arasındaki çelişki ele alınmıştır. Burada ilk bakışta göze çarpan çelişkinin aslında bir çelişki olmadığı, aksine bir sosyal olgunun farklı bakış açılarından ele alınmasından ibaret olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre şekli-rasyonel çalışan bürokrasinin verili amaçlara ulaşmada verimli olduğu; fakat maddi-rasyonel amaç belirleme konusunda başarısız olduğu ve burada kendiliğindenleşme eğiliminin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Plebisiter lider demokrasisi yaklaşımı ise bürokrasinin kontrol altında tutularak kendiliğindenleşme eğiliminin önlenmesi; fakat bürokrasinin verili amaçlara ulaşmadaki verimliliğinin ise kullanılması hedefine yöneliktir.

Weber'in demokrasi teorisine katkıları, özellikle Anglosakson siyaset literatüründe elitist demokrasi teorileri arasında görülmektedir (Schmidt, 2008: 164). Weber'in demokrasi hakkındaki görüşleri incelendikten sonra bu bölümde bu yargının ne derece doğru olduğu tartışılacaktır. Üçüncü bölümde elitist demokrasi teorilerinin günümüzde farklı yönlerde gelişme kaydetmiş olmasına rağmen beş ortak varsayım altında toplanabileceğini belirtmiştik. Buna göre tüm elit teorileri; i) halk için esas olarak seçim eyleminin dışına çıkmayan sadece kısıtlı katılım şekilleri öngörmektedir; ii) halkın makul karar vermesi konusunda kötümser bir bakışa sahiptir; iii) siyasi bir elitin varlığından hareket etmektedir; iv) siyasi elitler önemli ölçüde bağımsız olması gerektiği öngörülmektedir ve nihayet v) demokrasinin meşruiyetinin demokratik sürecin çıktısının kabulüne dayandığı görüşünü benimsemektedir (Schaal ve Tessmer, 2012: 445). Weber'in demokrasi anlayışının genel olarak bu kriterlere uygun olduğu söylenebilir; fakat bu yargının belirli kısıtlara bağlı olduğu da belirtilmelidir.

Her şeyden önce elit kavramı, Weber'in sosyal bilim düşüncesine ait bir kategori değildir. Onun çabası, demokrasinin şeklini, çalışmasını ve etkilerini egemenlik sosyolojisi ve kültür eleştirisi bakış açısından açıklamaktır ki bu, elit teorilerinin kapsamını aşmaktadır (Schmidt, 2008: 164). Weber, halkın seçim eylemini aşan bir siyasi katılımını öngörmemiştir. "Demokraside halk, güvendiği liderini seçer. Ondan sonra seçilen kişi, çenenizi kapatın ve itaat edin der. Halk ve partiler artık ona karışamaz" (Weber, 1926: 664). Ancak Weber'in

yaşadığı dönemin şartlarını ve Mosca ve Pareto gibi o dönemde yaşamış olan elitist düşünürlerin kitlelere genel oy hakkı verilmesinden rahatsız olmalarına rağmen (Açıkel, 2009: 78), Weber'in üç sınıflı seçim sisteminin kaldırılmasını ve kadınları, işçileri ve askerleri de kapsayan genel ve eşit oy hakkı verilmesini talep etmesini düşünürsek, Weber'in yaşadığı çağın elitist teorisyenlerinden ayrıldığı görülmektedir. Siyasi katılım konusu, halkın siyasi katılımını destekleyen klasik liberalizm için bile kolayca aşılmış değildir. Klasik liberalizmin mülkiyetin korunması prensibi ve halkın seçme yeterliliğindeki noksanlığı hakkındaki görüşü, halkın siyasi katılımını destekleyen görüşüyle çelişmektedir. Mülksüz ve karar verme yeterliliğine sahip olmayan halkın siyasete katılımı, mülksüzlerin yapısal çoğunluğa sahip olduğu 19. yüzyıl toplumlarında klasik liberalizmin mülkiyetin korunması ilkesinin tehlikeye düşmesi anlamına gelmektedir. Benjamin Constant ve Alexis de Tocqueville gibi düşünürler de bu korkuya sahiptir (Schaal ve Tessmer, 2012: 448). John Stuart Mill, bu düşünceyle seçim hakkının genişletilmesini istemekle birlikte, hem bazı grupların seçimden dışlanmasını hem de genel eşit oy hakkını reddetmiştir (Mill, 1958: 146). Mill'in çözüm olarak ortaya attığı görüşü, çoğulcu seçim hukukudur, yani herkesin bir oy hakkının olması, fakat bazı özellikleri⁵⁹ olan kişilerin seçimlerdeki ağırlıklarının artırılması için onlara ilave oy hakkı verilmesi şeklindedir (Mill, 1958: 137). Weber'in Prusya'da da uygulanan bu tür yöntemleri tamamen reddettiği ve genel eşit oy hakkı talep ettiği dikkate alındığı zaman, aslında onun yaşadığı dönem için oldukça eşitlikçi bir katılım öngördüğü anlaşılmaktadır.

Halk iradesinin bir varsayımdan ibaret olduğunu ve halkın egemenliği anlamında bir demokrasinin sadece Antik Yunan'ın şehir devletleri gibi idari görevlerde uzmanlaşmanın olmadığı küçük gruplarda mümkün olduğunu söyleyen Weber, halka makul karar verme yeteneği yüklememiştir. "Kitle, sadece yarına kadar düşünebilir; çünkü kitle daima yalın duygusal ve irasyonal olan güncel etkilere maruz kalmaktadır" (Weber, 1988b: 404). Halkın görevi kendisini yönetecek kişiyi seçmekle sınırlıdır ve "lideri, siyasi pasif 'kitle' doğurmaz, aksine siyasi lider taraftarını toplar ve 'demagoji' ile kitleyi kazanır" (Weber, 1988b: 401). Weber'e göre lider, kitlenin duygusal yönüne hitap ederek demagojik yöntemlerle halkın güvenini kazanır. Bu açıdan Weber'in demokrasi teorisinin elitist kriterlerden halkın makul karar vermesi konusuna kötümser bakış kriterine uygun olduğu söylenebilir.

Klasik demokrasi teorisi, Weber'e göre, hangi şekilde olursa olsun her egemenliğin liderlerin bir oligarşisi tarafından uygulandığı temel gerçeğini dikkat dışı bırakmaktadır.

⁵⁹ Mill'in bu özelliklerle kastettiği mülkiyet değil, ruhsal üstünlüktür (mental superiority). Ruhsal üstünlük ise mesleki pozisyon ve eğitim sertifikasına göre belirlenecektir (Schmidt, 2008: 138). Fakat Weber, siyasi olgunluğu eğitim sertifikasına göre belirlemek isteyen bu tür görüşleri "kalemşörlerin en sevdiği rüya" (Lieblingstraum der Literaten) olarak nitelendirerek alay eder (Weber, 1988a: 248).

Egemenlik tipleri, sadece lider seçiminde farklılık göstermektedir. Weber ise halk egemenliğini sadece doğrudan demokraside ve sadece küçük siyasi örgütlerde mümkün görmektedir (Bayer ve Mordt, 2008: 153; Schönberger, 2007: 163). Fakat Weber, klasik demokrasi teorisinin “egemenliğin en aza indirilmesi” (Minimisierung der Herrschaft) ve “insanların insanlar üzerindeki egemenliğinin ortadan kaldırılması” gibi spesifik ideallerini paylaşmaz. Ona göre bu idealler ne uygulanabilir ne de arzu edilir. Onun demokratik devlet düşüncesi, devletin dışarıya karşı mümkün mertebe güç artırma idealinin gerisindedir ve bu amaçla ülke içinde de geçerlidir. Bir büyük devletin siyasetinin eşyaların yönetilmesinden ibaret olamayacağını, aksine gerçek egemenlik olması gerektiğini vurgulamıştır: “Milli güç politikası ve yalın yönetim, birbiriyle bağdaşamaz karşıtlıklardır” (Weber, 1988a: 289). “Demokrasi ne kadar zekice şekilleriyle olursa olsun (...) insanların insanlar üzerindeki egemenliğini ortadan kaldırmaya yönelik her düşünce bir hayaldir” (Weber, 1989: 615). Eğer demokratikleşmenin bir egemenlik azaltıcı etkisi olacaksa, bu etki ancak bürokrasinin egemenlik gücünün halkın (demos) doğrudan egemenliği lehine azaltılmasında olabilir ki halkın doğrudan egemenliği, pratikte parti liderinin egemenliği şeklinde gerçekleşebilir (Weber, 1922: 712).

Weber’e göre sınıfsız kitle olarak halk, hiçbir zaman kendi kendini yönetmez, aksine yönetilir. Halk ise idare aygıtının başındaki lideri değiştirir. Weber, halk egemenliği aksiyomunun sürekli oligarşi doğuran gerçekle nasıl uyuşacağı sorusuyla meşgul olan Robert Michels’e yazdığı ve halk egemenliğinin ancak bir varsayımdan ibaret olduğunu belirttiği mektubunda bunu açıkça ifade etmektedir (Weber, 1989: 615). Weber, muhafazakâr feodal zümrelerin egemenliğine son vermek için Alman İmparatorluğunun parlamenterleşmesini ve demokratikleşmesini talep etmiştir. Ancak parlamenter anayasal devletin diğer devlet şekilleri karşısındaki meşruiyetini sağlayan spesifik demokratik idealler, onun için bir öneme sahip değildir. Gerçi vatandaşlara tüm siyasi kararlara katılma fırsatı tanıyan özgürlükçü bir anayasa talep etmiştir; fakat bunu yapması, demokrasi teorisine ilişkin mülahazalardan dolayı değil, genel kültür sebeplerine bağlıdır. Ona göre, Almanya’da özgürlükçü hakların yokluğu, Alman kültürünün dışarıdaki itibarını azaltmaktadır. Ancak sadece efendi haklar (Herrenvölker), yani iç sorunlarını özgürlükçü bir temelde çözebilen halklar, dünya siyaseti yapma hakkına sahiptir. Egemen halkın kendi kaderini tayin etme öğretisinin temelindeki spesifik değerler ise arka plandadır. Ona göre dünyanın büyüünden kurtulması süreci, liberal ve demokratik öğretileri de kapsamaktadır.

Weber’e göre siyasi lider bağımsız olmalıdır. Lider halkın iradesinin uygulayıcısı değil, halkın güvenini kazandıktan sonra halkı ve parlamento çoğunluğunu kendi iradesi

yönünde ikna eden kişidir. Demokrasi ise ulaşılması gereken bir ideal değil, sadece ülke içindeki toplumsal barışın sağlanması ve halef belirleme konusunda en verimli araçtır. Weber, klasik demokrasi teorisinin fikri özünü de modern kitle demokrasisine aktarmaktan kaçınmıştır. Demokrasi düşüncesine Rousseau'dan beri saygınlığını kazandıran halkın kendi kararını serbestçe verebilmesi aksiyomunun yerine, şekli serbest lider seçimi prensibini koymuştur. Weber, siyasal toplum hayatının tasarlanması sorumluluğunu artık vatandaşlara vermemiştir. Vatandaş, liderlik özelliklerine güvenerek liderini seçer. Bu şekilde demokrasi, devlet işlerinin görülmesinin şekli olarak optimal niteliklere sahip liderin elinde olduğunun garantisini veren işlevsel bir sistem haline gelmiştir. Toplumun siyasi hedeflerinin halk tarafından belirlenmesi artık söz konusu değildir. Bu, kendi koydukları hedeflere ulaşmak için demagojik nitelikleriyle taraftar kazanan siyasetçinin elindedir. Böylece demokratik anayasal devlet, siyasi liderlerin eğitildiği ve egemenliğe ulaşmalarının mümkün kılındığı teknik bir prosedür haline gelmiştir (Mommsen, 1974a: 421). Weber'in demokrasi modeli, bu haliyle demokrasinin meşruiyetinin demokratik sürecin çıktısının kabulüne dayandığı kriterine uygundur (Fisahn, 2016: 324).

Diğer taraftan Weber'in liberal düşünceye dâhil edilip edilemeyeceği konusunda da bazı incelemeler yapılmıştır. Weber'in öğrencisi olan Karl Jaspers, 1932 yılında yayımladığı *Max Weber: Siyasetçi, Bilim İnsanı ve Filozof* isimli kitabında Weber'i "çağımızın en önemli Almanı" olarak tanımlamıştır (Jaspers, 1988a: 7). Weber'i farklı kategorilerde inceleyen Jaspers, siyasetçi Weber'in sorumluluk ahlakını (Jaspers, 1988a: 72), filozof Weber'in ise akla ve özgürlüğe verdiği önemi (Jaspers, 1988a: 101-102), liberal değerler olarak sınıflandırmıştır.

Mommsen'in Weber hakkındaki düşüncesi ise "Max Weber, Avrupa liberalizminin çöküşünün başlangıcındaki en önemli temsilcilerinden biridir" şeklindedir" (Mommsen, 1974a: 21). Ona göre Weber, liberalizmin özgürlük ve bireysellik kriterlerine göre liberaldir; fakat Mommsen, Weber'in bilinen kategorilere tamamen dâhil edilemeyeceği görüşündedir (Mommsen, 1974a: 30).

Weber'in temel sorusunun Batının rasyonelleşme süreci yerine insanlığın gelişimi olduğunu tezini savunan Hennis de 1987 yılında yayımladığı *Weber'in Sorusu* isimli kitabında (Hennis, 1987) Weber'in liberal düşünceye dâhil edilip edilemeyeceğini incelemiştir. Bu incelemesinde farklı liberalizm anlayışları olduğunu ve tüm anlayışları kapsayan kriterlerin henüz mevcut olmadığını belirtip kendisi liberalizm için temel kriterler geliştirmeye çalışmıştır. Buna göre liberalizm, üç temel ilke altında incelenebilir: i) Bir ümide bağlı olarak! yok etmek, sınırlandırmak, boşa çıkarmak; ii) zamana inanmak ve iii) –doğal

hukukun mirası olan- değerlerin, en azından özgürlük ve eşitliğin evrenselliği (Hennis, 1987: 199). Hennis, Weber’i liberal olarak tanımlayan genel kanının, aslında onu iyi bir Alman olarak ifade etme çabasından kaynaklandığı görüşündedir (Hennis, 1987: 203). Gerçi Hennis, Weber’in siyasi düşüncesinin liberal olarak nitelendirilebileceği birçok argüman ortaya atmaktadır; fakat hemen arkasından bu argümanları sınırlandırmaktadır. Mesela “bilim özgürlüğü için heyecanla mücadele etmiş olan” Weber’in bu yönüyle birinci kriteri yerine getirdiğini belirtmiş (Hennis, 1987: 200); fakat verdiği örneklerle bu hükmünü sınırlandırmaya çalışmıştır. Ona göre, Weber’in kapitalizme yaklaşımı liberal düşünceden farklıdır. “Kapitalizmi, tarihi gelişimin artık ortadan kaldırılamayacak ve katlanılmak zorunda olan bir sonucu” (Hennis, 1987: 199) olarak gören Weber, liberal ekonomik düzeni bir inanç konusu yapmadığı için kapitalizm konusunda liberal değildir. Fakat Hennis, Weber’in değer yargısından bağımsız bilim anlayışı gereği, hiç bir düşünceyi veya kavramı inanç konusu yapmamış olduğunu dikkate almamaktadır. Hennis’in görüşüne göre, geleceğe yönelik kötümser bakışıyla Weber, ilerleme fikrine yabancıdır ve ilerlemenin “hakikatin daha derinden anlaşılmasını” sağlamadığını düşünür (Hennis, 1987: 200). Böylece zamana inanma kriterini yerine getirmez. Hennis’e göre Weber, esas olarak eşitlik ve özgürlük düşüncesini paylaşmakla birlikte, bunlara liberal düşünceden farklı anlamlar yüklemektedir. Mesela Weber’in basın özgürlüğü konusundaki ifadelerini buna örnek göstermiştir. Basın özgürlüğü, Weber için elbette doğal olarak desteklenmesi gereken liberal bir olgudur; fakat basın özgürlüğü, Weber’e göre hüküm verme gücünün artmasına hizmet eden bir unsur değildir (Hennis, 1987: 201). Nihayet Hennis, eğer Weber’i mutlaka etiketlemek gerekecekse, onun liberalizminin tuhaf bir liberalizm olarak adlandırılması gerektiğini belirtmiştir (Hennis, 1987: 222).

Alman devletinin milli menfaatlerini en üst ideal olarak gören Weber, kendisini ekonomik milliyetçilerden gördüğünü (Weber, 1988e: 18) ve “burjuvazi sınıflarının bir üyesi” olduğunu (Weber, 1988c: 20) kendisi ifade etmiştir. Bu bağlamda Weber’in ne klasik bir elitist, ne klasik bir liberal ne de klasik bir milliyetçi olduğu ve onun bilinen kategorilere tasnif etmenin zor olduğu söylenmelidir.

Weber, demokrasinin ve liberal hukuk devletinin doğal hukuka ilişkin gerekçelerinin eskimiş olduğunu ve modern bir devlet teorisi için artık sağlam bir temel olmadığını belirtmiştir (Mommensen, 1974b: 296-297). Ona göre, insan hakları, dini tarikat düzeninin bir ürünüdür ve doğası gereği “aşırı rasyonalist fanatizmler”dir (extrem rationalistische Fanatismen) (Weber, 1922: 16). Weber, ‘tarikatların radikal idealizminin’ yarattığı “insan hakları döneminin” kazanımları ve “bireysenci hareket özgürlüğü” (individualistische

Bewegungsfreiheit) olmadan artık günümüzde kimsenin yaşayamayacağını (Weber, 1988b: 333); fakat doğal hukuk aksiyomlarının, ileri kapitalizm şartları altında bir toplumsal düzen oluşturma konusunda yeterli olamayacağını belirtir: “Bu doğal hukuk aksiyomları, sosyal ve ekonomik programlar hakkında açık talimatlar vermediği gibi, kendisi de herhangi bir ekonomik şarttan –ki modern ekonomide neredeyse hiç - hiçbir şekilde üretilemez” (Weber, 1996: 99).

Weber, liberal hukuk devleti öğretisini gerçekçi bir eleştiriye tabi tutmuş ve terk etmiştir. Ona göre doğal hukuk aksiyomları, bir hukukun temeli olma yeteneğini kaybetmiştir (Weber, 1922: 548). Weber, saf hukuk pozitivizmine doğru bir ilerlemenin kaçınılmaz olduğunu düşünmüştür: “Rasyonel ve bu sebeple her zaman amaç-rasyonel olarak değiştirilebilen, her türlü kutsallıktan arınmış teknik bir araç (Apparat) olarak meri hukuk” kaçınılmazdır (Weber, 1922: 560). Hukuk düzeninin meşruiyeti, artık temelinde yatan doğal hukukun belirleyici normlarına dayandırılmaz. Bunun dışında doğal hukukun şekli ve maddi normları arasında mevcut katı karşıtlık, doğal hukuk öğretisinin geçerliliğini sarsmıştır (Weber, 1922: 548).

Weber, genel geçer şekli normların bir sistemi olarak klasik hukuk devleti öğretisinin burjuva kapitalizmine uygun spesifik hukuk şekli olduğunu ifade etmektedir: “Sözleşme serbestisi”, yani “serbest rekabet” klasik hukuk devletinin doğal hukuka ilişkin temel aksiyomlarından. Hukukun şekli-rasyonelliği, burjuva kapitalizmindeki hesaplamanın belirleyici ön şartıdır ve burjuva sınıfının menfaatinde. Şekli-rasyonellik, esas olarak ekonomik gücü elinde bulunduranların lehine işlerken, soyut ve şekli karakteri sebebiyle adalet idealleri çoğu zaman zedelenir (Weber, 1922: 545). Bu sebeple bir proletarya toplumunun böyle şekli-rasyonel bir hukuk düzeninde bir menfaati yoktur, aksine duruma göre maddi rasyonalite prensibine, örneğin çalışma hakkına, emeğin karşılığını alma hakkına öncelik tanıyacak ve şekli yargı yerine kadı yargısını (Kadijustiz)⁶⁰ geçirmek isteyecektir (Weber, 1922: 517). Bu sebeple Weber’in klasik hukuk devleti kavramını 19. yüzyıl burjuva liberalizminin en temel silahı olarak ifade etmesi bir tesadüf değildir.

Weber’in Almanya için parlamenter anayasal devlet talebi, buna uygun şekilde vatandaşın kendi kaderini belirlemesinde maksimuma ulaşmaya veya bir hukuk devletine uygun bir anayasal düzen beklentisine değil, aksine öncelikle milli siyasete ilişkin sebeplere dayanmaktadır. Weber, içeride güçlenen sınıfların taşıdığı ve bu sayede dış siyasette büyük

⁶⁰ Weber’in sıkça kullandığı kadı yargısı (adaleti) (Kadijustiz) kavramı, aynı sabit normlara göre uygulanan, hesaplanabilir olan ve eşitliğe önem veren rasyonel hukukun karşısında, sabit normların eksikliğinden veya hâkime tanınan takdir alanının genişliğinden dolayı hesaplanabilir olmayan ve eşitlik yerine adalete vurgu yapan bir idealtiptir.

işler yapmaya muktedir güçlü bir milli devlet istiyordu. Lukacs'ın plebisiter lider demokrasisinin Weber için “sadece daha iyi işleyen bir emperyalizm lehine teknik bir uygulamadır” şeklindeki ifadesine hak vermemek mümkün değildir (Lukacs'tan akt. Röhrich, 2013: 101).

Demokratikleşmenin ve parlamenterleşmenin, Alman dünya gücü siyasetine yönelik iç politik ön şartların yaratılmasına yönelik araçlar olduğunu, Weber'in kendisi tekrar tekrar vurgulamıştır. “Devlet şekilleri, benim için her bir makine gibi birer tekniktir” (16.7.1917 tarihli Ehrenberg mektubundan akt. Mommsen, 1974a: 422)⁶¹. Weber'in bakış açısından demokratik düzen idealleri, milli güç politikasının gerisindedir. Hatta Almanya'nın güç menfaatleri, devlet şekline ilişkin konuların hepsinin üzerindedir. Demokrasi, özel bir değeri olan bir devlet şekli değildir. Fakat demokrasi, Alman dünya gücü siyasetinin ülke içindeki ön şartlarının oluşması ve dış politikanın verimliliği için uygun bir şekildir (Röhrig, 2013: 102). Demokrasi, yönetilenlerin asgari onayını sağlamaktadır ki bu asgari onay olmadan modern kitle toplumu şartları altında özellikle kriz dönemlerinde güçlü bir siyaset mümkün değildir.

Weber'in düşüncesinde parlamenter demokrasinin mantığı ve görevi, iki önemli fonksiyonda yatmaktadır. Bunlardan biri, siyasi lider karakterli kişilerin seleksiyonu, diğeri ise yalın teknik ve bu sebeple liderlik görevine uygun olmayan idari bürokrasinin kontrolüdür. Ona göre Alman dünya siyasetinin başarısız olmasının sebebi, Bismarck'ın görevden alınmasından sonra Bismarck'ın parlamenterleşme karşıtı demagojisi sonucunda Alman siyasetinin yönetiminin memur karakterli kişilerin eline geçmesi ve federal meclisin kronik güçsüzlüğü sebebiyle siyasi lider kişiliklerin tamamen yokluğuydu. Weber'in örnek aldığı ve parlamenter sistemle yönetilen Britanya'da ise durum tamamen farklıydı (Mommsen, 1974b: 298). İngiltere parlamentosu o siyasetçileri ortaya çıkarmasaydı, dünyanın dörtte biri kraliyetin egemenliğine alınabilir miydi? Devletin başına memurlar değil, özellikle parlamenterleşmeyle ortaya çıkarılacak siyasetçiler geçmeliydi. Siyasi lider kişilikler, ancak parlamento çalışmalarında, kabul edilme ve güç kazanma mücadelesinde ve taraftar ve oy toplamada ortaya çıkabilirdi ve böyle bir lider seleksiyonunu sadece güçlü bir parlamento sağlayabilirdi (Weber, 1988b:355).

Ancak Weber, serbest karar veren organ olarak parlamentonun hükümete siyasetin esaslarını dikte etmesi düşüncesine uzaktır. Hatta Weber'in siyasi liderlik kavramı, böyle bir düşünceyle taban tabana zıttır. Ona göre lider siyasetçi, parlamentodaki parti çoğunluğunun iradesini uygulama organı değildir. Aksine lider, etkisiyle ve demagojik ikna yeteneğiyle bu

⁶¹ Weber, Ehrenberg'e mektubuna şöyle devam eder: “Ülkeyi II. Wilhelm ve onun gibi acemice davranan kendini beğenmişler yerine politikacılar yönetseydi, devlet şekli benim için hiçbir öneme sahip olmazdı” (16.7.1917 tarihli Ehrenberg mektubundan akt. Mommsen, 1974a: 422).

iradeyi ortaya çıkarmalıdır. Lider, kendi hedefleri için parlamento çoğunluğunu kazanır. Eğer bunu sağlayamazsa, zaten görevini bırakmalıdır. Parlamento, bu açıdan daha ziyade pasif bir role sahiptir. Büyük siyasetçi, liderlik niteliklerini parlamentoya karşı ispat etmelidir. Parlamantonun gerçek görevi, lider kişiliklerin yetişmesine ortam hazırlamak ve bürokrasiyi etkin bir şekilde kontrol etmektir. Weber, parlamantonun bu idari kontrol görevine çok önem vermiştir. Parlamentoya araştırma komisyonu kurma yetkisi verilmesini heyecanla savunmuştur (Weber, 1988b: 352).

Parlamente demokrasinin görevlerinin lider seleksiyonu ve idari kontrol ile sınırlandırılması, Weber'in bürokrasinin gelişmesiyle ve tüm sosyal ilişkilerin tekdüzeleşmesiyle toplumsal yapının katılaşması öğretisiyle ilişkilidir. Demokratik egemenlik, bürokrasinin doğal düşmanıdır ve geleceğin köleliğinin kalıbının (Gehäuse der Hörigkeit der Zukunft) gelişmesinin karşısına bir araç olarak konulmalıdır. Weber'in klasik demokrasi öğretisinden tamamen kopan ve plebisiter lider demokrasisine geçişi sağlayan yeni bir düşünsel temellendirme denemesi burada yatmaktadır.

Evrensel bürokratikleşme sürecinin parlamente demokrasinin irade oluşumu şekillerinde temel dönüşümler gerçekleştirmesi, Weber için zorunlu bir sonuçtu. Ostrogorsky, Bryce ve Michels, modern bürokratik parti makinelerinin ortaya çıkışını açıklamış ve buradan modern kitle demokrasilerinin doğası hakkında kapsamlı çıkarımlar yapmışlardı⁶². Weber, onların tezlerini benimseyip Almanya'nın anayasal ilişkilerine aktarmaya çalışmıştır (Schönberger, 2007: 164). Weber, katı organize olmuş parti makinelerinin oluşması ve maddi menfaatlerin öne çıkmasıyla liberal anayasal devletin temelinden sarsıldığını ilk görenlerden biridir. Parlamento, serbest tartışma ortamı olmaktan çıkmış, partilerin kamuoyu önündeki güç mücadelesinin ortamı haline gelmiştir. Parlamenterler, bağımsız ve serbest seçilmiş kişilikler olma niteliklerini kaybetmişler; parti görevlileri ve menfaat temsilcileri parlamentoyu doldurmuştur. Liberal demokratik öğretiye göre halkın iradesinin ifade edilmesine prensip olarak eşit katılma hakkına sahip olan vatandaş kitlesi, sayıca az olan aktif ve sayıca çok olan pasif unsurlara ayrılmıştır (Weber, 1988b: 401). Kitle organizasyonu olmadan ve gerekli mali araçlar sağlanmadan tek tek vatandaşların siyasi iradelerini ifade etme imkânları ortadan kalkmıştır. Vatandaşın rolü, periyodik olarak şu ya da bu partiye oy vermekle kısıtlanmıştır (Weber, 1988e: 529). Aslında bu seçim, plebisiter bir seçimden başka bir şey değildir ve dar bölge seçim sistemi yerine nispi temsil seçim sistemi uygulanması durumunda etkisini artırmaktadır (Weber, 1922: 222). Bu durumda sadece birçok parti makinesi arasında bir seçim yapma imkânı kalmaktadır. Siyasi kararlar, prensip olarak artık

⁶² Weber, 1906 ve 1915 yılları arasında Robert Michels ile yakın bir entelektüel ilişki içindedir. Weber'in Michels üzerindeki etkiler için bak. Tuccari, 2012: 95:113.

parlamentoda değil, partilerde alınmaktadır. Parti makinelerinin liderleri, kitlenin reaksiyonunu dikkate alarak siyasetin yönünü belirlemektedir (Mommsen, 1974a: 398f).

Weber, modern kitle demokrasisi hakkındaki bu teşhisten radikal sonuçlar çıkarmıştır. Bu durumda Weber, sadece bürokratik egemenlik aygıtı için hedef koyabilecek, içsel yeteneklere sahip bağımsız kişiliklerin siyasi liderliğe istidatlı oldukları görüşüne bağlanmıştır. Burada demokratik lider egemenliği, plebisit yönünde bir değişime uğramıştır. Ona göre karizmatik lider, kitle demagojisi araçlarıyla kitlenin onayını kazanmalı ve bu şekilde parti makinesinin başına geçmelidir (Mommsen, 1974b: 308). Fakat parti makinesinin kendisi bir amaç değil, aksine siyasi hedeflerine halkın onayını kazanmak için karizmatik siyasetçinin elindeki bir araçtır. Burada Weber, bürokratik parti makinesi sebebiyle siyaset için doğanların “karizmalarının hadım edilmesi” (Kastrierung der Charisma) tehlikesini görmüştür (Weber, 1988e: 529; Weber, 1922: 799). Diğer taraftan Weber, bir parti örgütü ne kadar çok bürokratik organize olduysa büyük bir lidere o kadar çok muhtaç olduğu sonucunu çıkarmıştır. Çünkü ona göre seçimlerde kişisel karizmasıyla partiye kitlenin oyunu kazandıracak olan liderdir. Gladstone’un 1866 seçimlerindeki kişisel başarısını, modern kitle demokrasisindeki plebisiter lider seçiminin ilk tarihi örneği olarak vermiştir (Weber, 1988e: 534; Weber, 1922: 799). Weber, geleceği “seçim meydanının diktatörünün egemenliğinde” görmüştür⁶³. Böylece Weber, bilinçli bir şekilde plebisiter lider demokrasisini talep etmiştir.

Weber’in görüşlerindeki bu radikal değişimin bir sebebi daha vardır. Weber, maddi menfaat gruplarının siyaset alanına yayıldığını teşhis etmiştir (Mommsen, 1974b: 302). Fakat sadece ekonomik olarak bağımsız ve vakti olan kişiliklerin, yani “siyasetten geçinenlerin değil siyaset için yaşayanların” siyasi liderliğe istidatlı olduğu ideale bağlanmıştır (Weber, 1988b: 389). Siyasetin bir menfaat işletmesi (Interessenbetrieb) olduğunu belirtip menfaatten kastettiğinin sadece maddi menfaatler değil, aynı zamanda belirli siyasi düşünceleri gerçekleştirmeye yönelik siyasi güç ve sorumluluk amaçlayan siyasi menfaatleri de içerdiğini belirtmiştir (Weber, 1988b: 401; Weber, 1988e: 528). Fakat ona göre sadece menfaat temsilcilerinden oluşan bir parlamento, “lidersizliğe meyillidir; milli siyaset, menfaat temsilcileri için bir anlam taşımaz” (Weber, 1988d: 499). Doğrudan halk tarafından seçilecek liderin karizması, siyasi liderliğin bürokratik aygıtlar ve organize menfaatler tarafından itaat altına alınmasını engelleyebilecektir (Mommsen, 1974b: 302). Ona göre, “doğrudan lider seçimi, (...) demokrasinin magna cartasıdır” (Weber, 1988d: 501).

Weber’in düşüncesine göre siyaset, belirli kurallara ve yetkilere göre çalışan bürokrasinin tersine, iradi karaktere sahiptir. Siyasi liderlerin güç ve sorumluluk kazanma

⁶³ Weber, “seçim meydanının diktatörü” kavramını Gladstone’a atfen kullanmaktadır (Weber, 1988e: 534).

yönündeki serbest rekabet mücadelesi, onun için gerçek anlamda sorumlu siyasetin bir ön şartıdır. Lider olmak, kişinin kendi sorumluluğunda serbest eylemini gerektirir. Siyasi veya sosyal örgütlerin görevlileri veya talimat alan temsilcileri, hiçbir zaman siyasi lider olamamıştır. Ne tür olursa olsun talimata bağlı eylem, Weber anlamındaki sorumlu siyasetçinin doğasıyla uyumlu değildir (Steding, 1932: 97-98).

Ancak Weber, tüm siyasi ve sosyal örgütlerin artan bürokratikleşmesi ve araçsallaşmasıyla siyasetin iradi karakterinin boğulabileceğini, kamuoyunda serbest parti mücadelesi yerine katı menfaat birliklerinin ve meslek gruplarının pazarlıklarının geçme tehlikesinin olduğunu görmüştür. Geleceğin puslu havasında siyasal alanda tüm serbest girişimleri ve bireysel hareket özgürlüklerini yok edecek, sosyal açıdan katılaşmış bir toplumun doğuşunu görmüştür. Fakat Mommsen'e göre, geleceğe kötümser bakışıyla Weber'in bürokratikleşme eğilimlerinin doğuracağı sosyal katılaşma öngörüsü, Weber'in korktuğu seviyede gerçekleşmemiştir (Mommsen, 1974a: 426).

Tüm siyasi örgütlerin bürokratikleşmesi ve organize maddi menfaatlerin siyasal alanda artışı dikkate alındığında, Weber için serbest ve sorumlu siyasi liderlik, ancak plebisiter lider seçilmesini şeklinde sağlanabilirdi. Bunu, ölümünden önce siyasetle ilgili son ifadelerini içeren *Meslek Olarak Siyaset* isimli makalesinde şöyle ifade etmiştir: "... sadece makineli lider demokrasisi veya lider yapan içsel karizmatik niteliklerden yoksun olan lidersiz demokrasi (führerlose Demokratie) arasında bir seçim imkanı vardır" (Weber, 1988e: 544). Weber, parti makinelerinin, örgüt bürokrasilerinin ve menfaat gruplarının hakim olduğu bir toplumda serbest ve liderlik yeteneklerine sahip kişiliklerin etki alanı kazanabilmelerinin yolunu büyük demagogların egemenliğinde görmüştür. Weber'e göre sadece bu yol, evrensel bürokratikleşme sürecinin etkin bir şekilde durdurulmasını ve kişilerin en azından kalan bireysel hareket özgürlüklerinin muhafazasını sağlayabilir.

Bu sebeple Weber, plebisiter liderlik düşüncesini en uç noktasına kadar götürmekte bir sakınca görmemiştir. Kitlenin siyaseten pasif olduğu, ancak siyasetçinin hedef koyabildiği ve bu hedefleri gerçekleştirmek için demagojik araçlarla taraftar kazandığı teziyle yetinmemiş, aynı zamanda kitlenin etkisini en asgariye, yani şekli liderlik niteliklerine güvenerek liderin seçimine indirgemıştır. Halk, birincil olarak karizmatik nitelikleri sayesinde liderin peşinden gider ve hakkın belirli hedefleri ikincil konumdadır ve bu da ancak lider halkı bu hedeflere ikna ettiği içindir. Bu durum, Weber'in plebisiter lider demokrasisini yasal egemenlik tipine dahil etmeyip, karizmatik egemenliğin antiotoriter yorumu olarak düşünmesine uygundur (Weber, 1922: 200).

Karizmatik egemenliğin Weber'deki belirleyici karakteri, liderin kendini sürekli ispat etmesinin gerekliliğidir. Karizmatik lider başarısız olursa, karizması yok olacaktır (Weber, 1922: 200). Bunun sonucunda liderin taraftarları onu terk edecektir. Bunun tersi de geçerlidir. Karizmatik niteliklere sahip lideri kabul etmek ve onun peşinden gitmek görevdir (Weber, 1922: 200). Weber, demokratik devletin lideri için de başarılı olduğu müddetçe kitlenin ona itaat etmesi gerektiği sonucunu çıkarır (Weber 1920b: 348). Karizmatik lider yönettiği müddetçe halk ona karışmamalıdır; ancak geri çekilirse halk hükmünü verebilir: “Lider hata mı yaptı, götürün darağacına”⁶⁴ (Marianne Weber, 1926: 664). Bu, özellikle parti makineleri için geçerlidir:

Partilerin plebisiter liderlerle yönetimi, taraftarlarının ruhsuzlaşmasını (Entseelung) gerektirir. Buna, onların ruhsal proleterleşmesi de denebilir. Taraftar, lider için aygıt olarak kullanılabilir olmak için, Amerika anlamında makine olmak için, yani eşraf kibirliliğinden ve kendi görüşlerinin kibrinden etkilenmemek için, sorgusuz sualsiz itaat etmelidir. (...) İşte bu, lider tarafından yönetilmenin bedelidir (Weber, 1988e: 544).

Otoriter partilerin egemenliğini gören Weber sonrası nesiller için, bu tür ifadelerin şüphe uyandırması elbette doğaldır. Çünkü bu ifadelerde plebisiter demokratik egemenliğin karizmatik otoriter egemenliğe dönüşme riski ihmal edilmektedir. Fakat bunlar, Weber'in neye öncelik verdiğini de göstermektedir. Plebisiter lider demokrasisi, devasa bürokratik organizasyonların egemen olduğu bir toplumda liderlik yeteneklerine sahip kişilerin iktidara gelebilmesi için en iyi yol olarak görülmektedir. Bu kişiler, karizmatik nitelikleri sayesinde pasif vatandaş kitlesinin arasından doğan politikacı mesleğine sahip kişilerdir (Berufspolitiker).

Weber, plebisiter lider demokrasisinin alışılmış anayasal kanun devletin organlarını ve kurumlarını kullanmakla birlikte onun temellerini terk ettiğinin farkındaydı. Halkın iradesini temsil eden bir kurumun kanunları uyarınca yasal demokratik egemenlik prensibi, plebisiter karizmatik lider düşüncesiyle bir kenara itilmiştir. Plebisiter lider demokrasisi,

⁶⁴ Marianne Weber, 27 Ekim 1918 tarihinden bir veya iki gün önce gerçekleştiğini ifade ettiği Weber ve General Ludendorff'un ünlü görüşmesini şu şekilde anlatmıştır:

“Ludendorff: Alın işte övdüğünüz demokrasinizi! Bunun suçu size ve Frankfurt gazetesine aittir! Şimdi ne daha iyi oldu?

Weber: İçinde bulunduğumuz karmaşanın demokrasi olduğunu düşündüğümü mü zannediyorsunuz?

Ludendorff: Böyle düşünüyorsanız belki anlaşılabiriz.

Weber: Fakat önceki karmaşa da monarşi değildi.

Ludendorff: O zaman demokrasiden anladığınız nedir?

Weber: Demokraside halk, güvendiği liderini seçer. Ondan sonra seçilen kişi, çenenizi kapatın ve itaat edin der. Halk ve partiler artık ona karışamaz.

Ludendorff: Böyle bir demokrasi hoşuma gidebilir.

Weber: Sonra halk hükmünü verebilir. Lider hata mı yaptı, götürün darağacına” (Marianne Weber, 1926: 664).

yönetilenlerin iradesinden türetilen ve yönetilenler sayesinde devam eden bir meşruiyet şeklinde özü itibarıyla bir karizmatik egemenlik türüdür. Lider (demagog), taraftarlarının kendi şahsına bağlılığı ve güveni sayesinde egemendir (Weber, 1922: 200). Plebisiter karizmatik meşruiyet, parlamenter anayasal devletin rasyonel egemenliğini dışlamıştır. Anayasal devlet, karizmatik kişilerin egemenliğini sağlamanın bir aracı haline gelmiştir.

Demokratik devlet formu, Weber için özellikle liderlerin ortaya çıkmasına yönelik bir teknikten ibarettir ve demokratik devletin doğal hukuka ilişkin geçerlilik esasları, artık taşıyıcı ve norm koyucu bir güç değildir (Mommesen, 1974b: 296). Bu durumda yalın parlamenter anayasal devletin tipik meşruiyet şekli olan ve inanılan yasallığa dayanan meşruiyetin, Weber’de sadece şekli ve pozitivist bir karaktere bürünmesi şaşırtıcı değildir. “Günümüzde en yaygın meşruiyet şekli, yasallık inancıdır, yani şekli olarak doğru ve alışılmış şekilde yapılan kanunlara itaattir” (Weber, 1922: 37). Yönetimin bu yalın ve maddi değer düzenine yönelimli olmayan geçerliliği, Weber’e göre, kanuna dayalı modern yasal egemenliğin karakteridir. “Temel düşünce, şekli olarak doğru bir şekilde konularak herhangi bir hukukun yaratılması veya (mevcut hukukun herhangi bir şekilde) değiştirilebilmesidir” (Weber, 1968c: 475). Böylece modern anayasal devlet, demokratik hukuk devleti kurallarına dayalı bir sistem olmaya yönelik spesifik değerini kaybetmektedir. Anayasa, oyunun sadece fiili geçerliliği olan ve bütün içeriksel kutsallıktan (inhaltliche Heiligkeit) yoksun kurallarından oluşan bir sisteme indirgenmektedir (Weber, 1922: 559).

Weber, bu şekilde konulan ve şekli karakterde olan bir norm sistemine sadece amaç-rasyonel bir yönelimin, gerçek bir meşruiyet düşüncesini gerekçelendirmek için yeterli olmayacağını belirtmiştir. Bunun yanında bu sistemin ilgililer tarafından kararlaştırılmasının veya yasal olarak geçerli bir egemenlik tarafından empoze edilmiş olması gerektiğini ileri sürer (Weber, 1922: 37). Fakat böylece tüm içeriksel değerler arka plana itilmekte ve anayasa, amaca göre konulmuş ve şekli karakterli bir kurallar sistemi haline gelmiştir. Ancak Weber, amaç-rasyonel geçerlilik temellerine dayanan yasal kanun egemenliği tipi yanına değer-rasyonel türde bir norm sistemine dayanan bir egemenlik koymuştur. Eski doğal hukuk demokrasisi bu türün temel örneğiydi. Fakat Weber, bu tür bir demokratik kanun egemenliğinin uygulanabilirliğine inanmamaktaydı. Ona göre, evrensel rasyonelleşme sürecinin ilerlemesiyle birlikte, böyle bir sistemin temeli olabilecek sözde objektif değer normları yok olmuştur ve eski doğal hukuk aksiyomları yerine yenilerini koymak da imkânsızdır (Weber, 1922a: 272-273). Weber, sadece kanunun şekli geçerliliğini ve hükümet etmenin böyle bir kanun uyarınca şekli doğruluğunu önemli gördüğü için, bürokratik egemenliği yasal egemenliğin yalın tipi olarak gösterebilmiştir. Çünkü bürokratik egemenlik,

idari görevlerin verilen şekli kurallara göre şekli olarak doğru yerine getirilmesi konusunda diğer tüm egemenlik türlerinden daha üstündür. Buna karşılık değer rasyonel gerekçelendirilmiş bir kanun egemenliği, bürokrasinin, temelindeki değer normlarını sadece şekli değil maddi olarak da yönetmesine odaklanmalıdır. Teknik olarak daha az mükemmel bir yönetim, değer normlarının maddi geçerliliğini, uzmanlaşmış bir bürokrasiye göre daha iyi uygulayabilir. Demokrasi ve bürokrasi karşıtlığı, önemli ölçüde şekli yasallık ve maddi değer gerçekleştirme arasındaki bu ikiliğe dayanmaktadır. Weber, demokrasinin daima bürokrasinin karşısında olması gerektiğini sıkça belirtmiştir. Fakat Weber’de liderlik problemi daima öne çıkmıştır. Onun için önemli olan, bürokrasinin siyasi liderler tarafından konulan hedefleri doğru uygulaması ve liderin değer koyan karizmasının değerini yok etmemesidir (Mommsen, 1974a: 431).

Parlamentar kanun devletinin meşruiyet inancını katı şekilciliğe dönüştürdüğü tezini ortaya atan Carl Schmitt’in Weber’e atıf yapması haksız değildir. Gerçekten sadece şekli oyun kuralları haline bürünen bir anayasal sistemde içsel meşruiyet sınırları varlığını sürdürememiştir. Demokrasi, Weber için teknik ve amaçsal bir aygıt idi ve görevi, lider seleksiyonunun optimal şeklini sağlamak ve bürokrasiyi etkili bir şekilde sınırlandırmaktı (Açıkel, 2009: 79). Ancak Weber sadece modern rasyonel egemenliğin şekli yasallığının kaçınılmazlığına inanmamış, aynı zamanda rasyonel egemenliğin diğer meşruiyet sebeplerine kıyasla zayıflığını da açıklamıştır. Her yasal egemenliğin, geleneksel ve karizmatik meşruiyet unsurlarıyla tamamlanmasına ihtiyaç duyduğuna işaret etmiştir:

Temel karakterlerinin çoğuna göre yasal egemenlik ilişkisinin devamlılığı, (...) karmaşık sebeplere dayanır. Geleneksel alışma ve prestij (karizma), şekli meşruiyetin önemine inanca yaklaşır: Bunlardan birinin, geleneğe göre yönetilenlere karşı alışılmamış bir taleple, sıra dışı ve prestiji tahrip eden bir aksilikle veya alışılmış şekli doğruluğun zedelenmesiyle sarsılması, meşruiyet inancını da aynı ölçüde sarsar (Weber, 1968c: 484).

Egemenlerin karizması ve gelenek de buna eklenir ve şekli yasallık inancına dayanan meşruiyet anlayışına katkıda bulunur. Değer-rasyonel esaslar ve temel haklardan oluşan bir değerler düzeninin anayasal bir devlette egemenliği meşrulaştırması düşüncesi, Weber’e göre, büyüsünü kaybetmiş kitle toplumunda gerçekçi değildir. Weber, bu sebeple parlamenter anayasal devletin değerlere karşı tarafsız fonksiyonalizmini, plebisiter lider demokrasisinin değer koyan karizmasıyla desteklemek ister. Liderin şekli ve varsayımsal olarak kitlenin serbest güvenine dayanan plebisiter karizmatik meşruiyeti, yasallık inancına dayanan meşruiyeti desteklemelidir. Fakat liderin niteliklerine daha ziyade duygusal inancın

meşrulaştırıcı gücü aslında rasyonel kanun egemenliğinin doğasına aykırı olduğundan lider, kitlenin desteğini kazanmanın irrasyonel yöntemlerini kullanarak, parlamenter anayasal devletin rasyonel yasallığının daha da zayıflatılmasına katkıda bulunabilir. (Mommsen, 1974a: 432).

Weber'i lider demokrasisi görüşüne zorlayan, yaşadığı dönemde Almanya'da siyasi lider kişiliklerin yokluğu ve siyasi ve sosyal ilişkilerin bürokratikleşmesinin bağımsız liderlerin güç kazanmasını zorlaştırması idi (Açıkel, 2009: 80; Mommsen, 1974b: 298). Weber'de demokrasi, şekli olarak serbest; fakat fiili olarak kişisel demagogik nitelikleri sebebiyle seçilen liderlerin egemenliğine indirgenmiştir. Parlamenter demokrasi anayasal sistemine dokunulmamakla birlikte başlangıçtaki anlamı yok edilerek, liderleri güçle buluşturan teknik bir aygıt olarak anlaşılmıştır. Eşitlikçi demokrasi rasyonalist eşitlik ideali, liderin karizması öğretisi lehine terkedilmiştir. Egemen halkın kendi kaderini belirlemesi düşüncesi eskimiş olarak terk edilmiştir. Şekli demokratik bir anayasal sistemde karizmatik niteliklere sahip liderlerin oligarşisinin fiili bir egemenliği görülmüştür (Mommsen, 1974a: 433).

Weber, Almanya'daki otoriter devlet geleneğine karşı demokratik demagoglara eski saygınlığını kazandırmaya ve demagoji kavramına eski Yunandaki anlamını geri vermeye çalışmıştır. Ancak kitle demokrasisi araçlarının kullanılmasının sınırlandırılmasını ihmal etmiştir. Değer yargısından bağımsız bilim anlayışı gereği, iyi ve kötü demagog arasında bir ayırım yapmamış ikisini de karizmayla donatmıştır. Kitlenin, sadece şekli liderlik özellikleri sayesinde lideri seçmesi, her ne kadar Weber amaçlamamış olsa da demokrasi yolunu kaybetmesine kapı aralamıştır (Mommsen, 1974b: 312). Karizmatik liderin plebisiter lider demokrasisi sistemindeki rolünün mutlaklığı, halk iradesinin basit onaylama makamı haline indirgenmesi, demokratik anayasal devletin meşruiyetinin şekli yasallığa indirgenmesi, karizmatik diktatörlüğe evrilme tehlikesini içinde barındırmaktadır. Başarısı sürdükçe karizmaya itaat bir görevdi. Bu temelden hareketle, seçim meydanının diktatörünün plebisiter demokratik egemenliğini, totaliter diktatörün fiili plebisiter egemenliğinden ayırmak oldukça zordur. Weber'in değer agnostizmine (bilinmezcilik) bağlı ve siyasi fenomenleri sadece şekli açıdan ele alan kavram sistemi, kendini kitlenin refahına adan gerçek karizma ve kitlenin bayağı dürtülerine ve duygusal içgüdülerine oynayarak halk iradesini yozlaştıran ve bir baskı rejimi kurmanın aracı olarak kullanan sahte karizma arasında bir ayırım yapmasına izin vermiyordu (Mommsen, 1974a: 435; Mommsen, 1974b: 296).

Plebisiter lider demokrasisinde irrasyonel ve duygusal faktörlerin öneminin artacağını Weber de kabul etmiştir. Ona göre, "lidere bağlılık ve güvenin ve buna bağlı olarak sıra dışı

olanın, en çok vaat edenin, en çok tahrik edici araçlarla çalışanın peşinden gitme eğilimini artırma” lider demokrasisinin karakteristik özelliğidir (Weber, 1922: 201). Buna rağmen Weber, talep ettiği büyük demagogun plebisiter karizmatik liderliğinin siyasi hayatı duygusallaştırmasına ve en nihayetinde karizmatik otoriter egemenliğe götürebileceği konusu yeterince ele almamıştır. Bu açıdan plebisiter lider demokrasisi, bonapartizm ve sezarizme birçok açıdan yakındır: Bunların ortak tarafı, egemen ve halk arasındaki ilişkinin kişiye bağlı duygusal doğası ve seçimlerin, liderin kişisel nitelikleri sebebiyle kabulünü ifade etmesidir (Mommsen, 1974b: 309).

Weber, lider demokrasisinin karizmatik diktatörlüğe dönüşmesini teorik olarak mümkün görmekle birlikte bu konuda bir tereddüde sahip değildir: “(...) kitle demokrasisinin devlet politikası açısından tehlikesi, öncelikle siyasetteki duygusal unsurun ağır basması imkânında yatmaktadır” (Weber, 1988b: 403). Fakat onu korkutan, karizmatik diktatörlükten ziyade iradi siyasi işletmenin bürokratik katılaşması ve bunun karizmatik liderlere yükselme şansı vermemesi yönündeydi. Weber, sadece rasyonel ve bürokratik şekilde organize olmuş kitle partilerinin bile iç politikadaki duygusal taşkınlıkları dizginleyebileceğine inanıyordu (Weber, 1988b: 404).

Weber’in öğretisinde karizma, kurumsallaşmayla yok olacak sıra dışı bir güçtür. Kaçınılmaz bürokratikleşme ve rasyonelleşme yönündeki güçlü eğilim, karizmayı daima dizginleyecek ve karizmatik güçlerin ortaya çıkma alanını daraltacaktır: “Böylece siyasi ve ekonomik ihtiyaç karşılamının rasyonelleşmesi ile birlikte evrensel bir fenomen olarak disiplinleşmenin durdurulamaz bir şekilde yayılması vuku bulacaktır ve karizmanın önemini ve bireysel farklılaşmış eylemleri giderek azaltacaktır” (Weber, 1922: 693).

Weber, Weber terminolojisine göre karizmatik egemenlik olarak adlandırılabilir olan faşizmin totaliter egemenliğini yaşayanların belki de en önemli bakış açısı olan, karizmanın kötüye kullanılması ve onun sınırlarının belirlenmesi konusunu bu sebeple ihmal etmiştir. Weber, modern kitle toplumunun bürokratik katılaşması tehlikesinin kapıda olduğunu düşünmüştür (Nolte, 1963: 9) ki bu sebeple “geleceğin köleliğinin kafesinden” kurtulmanın tek yolu olarak plebisiter karizmatik egemenlik yolunu seçmekte bir sakınca görmemiştir (Mommsen, 1974a: 436).

Mommsen’e göre, plebisiter karizmatik liderlik, güçlü bir hukuk devleti demokrasisine değil, faşist liderlik devletin totaliter diktatörlüğüne dönüşmüştür (Mommsen, 1974a: 436). Fakat Weber’in halk tarafından doğrudan seçilen karizmatik lider talebi, onun demokratikleşme ve parlamenterleşme talebinden ve siyasetçi mesleğini icra etmek isteyen kişilerden beklediği niteliklerden ayrı düşünülemez. Demokrasiyi askıya alan, parlamentonun

yetkilerini kısıtlayan ve Weber'in siyasetçiye yönelttiği taleplerden uzak kişilerin diktatörlüğünü Weber'e bağlamak, Weber'in bürokrasinin özgürlükleri kısıtlayıcı etkisini azaltmak üzere ileri sürdüğü lider demokrasisi modeliyle örtüşmemektedir. Zaten Weber'in faşist diktatörlüklerin öncüsü olduğu gibi bir iddia, hiçbir düşünür tarafından ileri sürülmemiştir (Nolte, 1963: 1). Mommsen'in tartışmalara konu olan ve kitabının ilk baskısında dile getirdiği tezi, "Weber'in karizmatik lider öğretisinin Alman halkının Hitler'in liderliğini kabul edecek bir ruh haline girmesini sağladığı" yönündedir (Mommsen, 1959: 410). Fakat Weimar Cumhuriyeti döneminin siyaset yelpazesinin sağında ve solunda önde gelen çoğu siyasetçinin ve bilim insanının ortak tarafı, lidersizlikten yakınmak ve ülkeyi içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtarması için karizmatik bir lider beklentisi içinde olmalarıdır (Mergel, 2005: 105-108; Wehler, 2007: 182-183). Kaldı ki Mommsen de yukarıdaki görüşünü, kitabının 1974 baskısında nispeten yumuşatmıştır (Mommsen, 1974a: 437). Yine Mommsen'e göre,

Eğer Weber yaşamış olsaydı, kitlenin bayağı dürtülerine ve milliyetçi duygulara oynayan bir politikaya karşı çıkacağı konusunda şüphe yoktur. Siyasetçinin eylemlerinin sebepleri ve muhtemel sonuçları hakkında rasyonel hesap vermesini talep eden sorumluluk ahlakı öğretisi, faşist egemenliğin megalomanisi ve dar kafalılığı ile taban tabana zıttır (Mommsen, 1974a: 436).

Yine de Weber'in plebisiter lider demokrasisi öğretisinin otoriter anlamda bir yorumu mümkün oluşturmaz. Weber'in parlamentoyu bir siyaset okulu ve kontrol organına indirgeyen ve bunun dışında karizmatik yeteneğiyle büyük demagogun egemenliğini destekleyen bakış açısı, yalın plebisitarizmden çok uzak değildi. Carl Schmitt, Weber'e dayanarak bilinçli bir şekilde bu yolu seçmiştir. Weber'in spesifik demokratik değerleri milli güç menfaatlerinin gerisinde görmesi, onun bu yolda ilerlemesini kolaylaştırmıştır. 1933 yılı, her ne kadar Weber'in hayal dahi etmediği bir formda olsa da "makinelî" plebisiter karizmatik liderliği doğurmuştur (Mommsen, 1974: 437). Fakat Mommsen'in ortaya attığı ve Weber'in değer yargısından bağımsız bilim anlayışının ve bu anlayışa bağlı olarak egemenlik anlayışının demokratik ve totaliter rejimler arasında fark gözetmemesinin totaliter rejimlerin gelişimini en azından desteklediği görüşü, totaliter rejimlerin Weber'e mesafeli durmalarının sebebini göz ardı etmektedir. Çünkü totaliter rejimler, Weber'in savunduğu değer yargısından bağımsız bilim anlayışıyla, bilimi kendi ideolojilerini meşrulaştırma aracı olarak elbette kullanamazlardı (Topitsch, 1964: 31).

Weber'in plebisiter lider demokrasisi kavramını ele aldığımız ve nispeten tanımlayıcı olan bu yüksek lisans tezi çalışmasında bu kavram hakkında nihai bir karar vermek

durumunda değiliz — bu tabii ki ancak daha üst akademik düzeydeki ve daha kapsamlı bir çalışmanın sonucunda olabilirdi. Fakat bu kavramın hakkıyla anlaşılabilmesi için Weber'in bilimsel ve siyasi görüşlerinin bir bütün olarak ele alınması ve plebisiter lider demokrasisinin tarihi perspektiften hareketle değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Weber, Avrupa insanının özgürlüğüne yönelik tehlikenin karizmatik liderlerden değil, artan rasyonelleşme ve bürokratikleşme sebebiyle sosyal ilişkilerin, kapitalizmin ve siyaset işletmesinin katılaşmasından geldiğini düşünmüştür. Bu tehlikeden çıkış yolunun ise kişisel karizmasıyla bürokrasi aygıtının gücünü kırma yeteneği atfettiği demokratik karizmatik liderde olacağını düşünmüştür. Bu açıdan Weber'in plebisiter liderin karizmasına yönelik çağrısı, evrensel bürokratikleşme eğilimlerine karşı açık toplumun muhafazasına yönelik olduğu söylenebilir. Yine de bu görüşlerin alternatif yorumları mümkündür, bu çalışmada da Weber'in görüşlerinin elitizm ve anti-demokratik yönelimler çerçevesinde değerlendirilebileceği vurgulanmıştır ve bu yorumlar ileride pek çok çalışma için de temel teşkil edebilir: Weber'in demokrasi anlayışının teknik minimal koşulların ötesine giden daha kapsayıcı normatif demokrasi anlayışları çerçevesinde kendisine yer bulup bulamayacağı; bu anlayışın çoğulculuk, farklılıklara saygı ve çeşitlilik ekseninde tanımlanan daha kapsayıcı ve katılımcı demokrasi tartışmaları ve bu anlamda çağdaş/gelecekteki pratik ve kurumsal boyutta ortaya çıkan/çıkacak toplumsal ve siyasal yeni yapılarıdaki yeri; Weber'in plebisiter lider demokrasisinin lider kültürü, otoriteryanizm, totaliteryanizm, popülizm vb. gibi anti-demokratik söylem ve yaklaşımlar ile ilişkisinin başkaca boyutları ve dahası bu sorular arasındadır.

KAYNAKÇA

- Akçakaya, M. (2016). “Weber’in bürokrasi kuramının bugünü ve geleceği”. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı Aralık: 275-295.
- Akın, O. (2009). “Bürokrasi yaklaşımları açısından Weber ve Mieses”. *Mülkiye*, 33/264: 101-128.
- Albrow, M. (1972): *Bürokratie*. List, München.
- Aron, R. (1964). “Max Weber und die Machtpolitik”. *Zeitschrift für Politik, NEUE FOLGE*, 11(2): 100-113.
- Arslan, A. (2015). “Elit Teorisinin Doğuşu ve Kitle Korkusu”. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 13(50): 76-95.
- Assel, H. G. (1969). “Normen in der Politik: Eine kritische Betrachtung zum Wertfreiheitsprinzip Max Webers”. *Zeitschrift für Politik, NEUE FOLGE*, 16(2): 198-222.
- Baumgarten, E. (1964). *Max Weber: Werk und Person*. Mohr, Tübingen.
- Bayer, M. ve Mordt, G. (2008). *Einführung in das Werk Max Webers*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Berg, R ve Selbmann, R. (1988). *Grundkurs Deutsche Geschichte*. 1. Cilt, Cornelsen, Berlin.
- Bleicher, K. (1991). *Organisation. Strategien – Strukturen – Kulturen*. Gabler, Wiesbaden.
- Bluhm, H. (2012). “Soziale Dynamik und Maschinenmetaphorik - Robert Michels über politische Akteure”, *Robert Michels’ Soziologie des Parteiwesens. Oligarchien und Eliten – Die Kehrseiten moderner Demokratie*. H. Bluhm ve S. Krause (drl.). Springer VS, Wiesbaden, 170-191.
- Breuer, S. (1990). “Rationale Herrschaft. Zu einer Kategorie Max Webers”. *Politische Vierteljahresschrift*, 31/1: 4-32.
- Breuer, S. (1994). *Bürokratie und Charisma. Zur politischen Soziologie Max Webers*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Breuer, S. (2007). “Wege zum Staat”, *Max Weber’s Staatssoziologie*. A. Anter ve S. Bauer (drl.). Nomos, Baden-Baden, 57-80.
- Colliot-Thelene, C. (2007). “Das Monopol der legitimen Gewalt”, *Max Weber’s Staatssoziologie*. A. Anter ve S. Bauer (drl.). Nomos, Baden-Baden, 39-56.
- Dachs, H. (2008). “Jugend - Demokratie – Bildung”. *Forum Politische Bildung: Informationen zur Politischen Bildung*, (28): 22-30.

- Derlien, H. U., Böhme, D. ve Heindl, M. (2011). *Bürokratiethorie. Einführung in die Theorie der Verwaltung*. VS Verlag, Wiesbaden.
- Dursun, D. (2012). “Bürokrasi Teorisi ve Yönetim”. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(37-38): 133-149.
- Eisermann, G. (1994). “Max Weber und Carl Schmitt”. *Der Staat*, 33(1): 76-103.
- Eryılmaz, B. (2013). *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Fisahn, A. (2016). *Die Saat des Kadmos: Staat, Demokratie und Kapitalismus*. Westfaelisches Dampfboot, Münster.
- Fitzi, G. (2004). *Max Webers politisches Denken*. UKF Verlagsgesellschaft mbH., Konstanz.
- Freund, M. (1979). “Eliten und Elite-Begriffe”. *Rechtfertigung der Elite*. G.-K. Kaltenbrunner, (drl.). Herder, München, 28-48.
- Glaser, K. (2013). *Über legitime Herrschaft – Grundlagen der Legitimitätstheorie*. Springer VS, Wiesbaden.
- Greiert, A. (2012). “Der Wissenschaftler als Führer aus der deutschen Krise: Zu Erich von Kahlers Polemik gegen Max Weber”. *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte*, 64(1): 1-18.
- Hartmann, M.(2004). “Eliten in Deutschland”. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, (10): 17-24.
- Hübinger, G., Osterhammel, J. ve Welz, W. (1990). “Max Weber und die wissenschaftliche Politik nach 1945. Aspekte einer theoriegeschichtlichen nicht-Rezeption”. *Zeitschrift für Politik, NEUE FOLGE*, 37(2): 181-204.
- Jaeggi, U. (1960). *Die gesellschaftliche Elite*. Verlag Paul Haupt, Bern.
- Jaspers, K.(1988). *Gesammelte Schriften*. H. von Dieter (drl.). Piper, München/Zürich.
- Jaspers, K.(1988a). Max Weber: Politiker, Forscher, Philosoph, *Gesammelte Schriften*. H. von Dieter (drl.). Piper, München/Zürich, 49-114.
- Hennis, W. (1987). *Max Webers Fragestellung*. Paul Siebeck, Tübingen.
- Kaesler, D. (2014). *Max Weber: Einführung in Leben, Werk und Wirkung*. Campus Verlag, Frankfurt/New York.
- Kaesler, D. (2014a). *Max Weber: Preusser, Denker, Muttersohn*. C. H. Beck, München.
- Kieser, A. ve Walgenbach, P. (2007). *Organisation*. Schaefer-Poeschel Verlag, Stuttgart.
- Klein, A. (1992). “Politische Eliten in der Demokratie”, *Die politische Klasse in Deutschland*. T. Leif (drl.). Bouvier, Bonn, 16-34.

- Kocka, J. (1973). "Karl Marx und Max Weber im Vergleich: Sozialwissenschaften zwischen Dogmatismus und Dezisionismus", *Geschichte und Ökonomie*. H. U. Wehler (drl.). Kiepenheuer & Witsch, Köln, 54-84.
- Kocka, J. (1976). *Kontroversen über Max Weber: Wolfgang J. Mommsen: Max Weber und die deutsche Politik 1890-1920*. Mohr, Tübingen.
- Kocka, J. (1981). "Otto Hinze, Max Weber und das Problem der Bürokratie". *Historische Zeitschrift (HZ)*, 233(1): 65-105.
- Kocka, J. (Ed.) (1986). *Max Weber. Der Historiker. Kritische Studien zur Geisteswissenschaft*, Wandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Kocka, J. (1989). *Geschichte und Aufklärung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Machiavelli, N (1994). *Prens*. (Çev. N. Güreç), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- McRae, D. G. (1985). *Weber*. (Çev. N. Vergin), Afa Yayınları, İstanbul.
- Mosca, G. (1950). *Die herrschende Klasse*. Leo Lehn Verlag, München.
- Kaube, J. (2014). *Max Weber: Ein Leben zwischen den Epochen*. Rowolth ebook.
- Kaufmann, E. (1917). *Bismarcks Erbe in der Reichsverfassung*. Verlag von Julius Springer, Berlin.
- Kluge, A. (2011). *Das bohren harter Bretter*. Suhrkamp, Berlin.
- Lenhardt, G. (1980). "Theorie der Rationalisierung und Sozialismuskritik bei Max Weber". *Leviathan*, 8(3): 295-319.
- Löwy, M. (2018). *Demir Kafes: Max Weber ve Weberci Marksizm*. (Çev. N. Çetinkaya), Ayrıntı, İstanbul.
- Mergel, T. (2005). "Führer, Volksgemeinschaft und Maschine. Politische Erwartungsstrukturen in der Weimarer Republik und dem Nationalsozialismus 1918-1936". *Geschichte und Gesellschaft*, (21): 91-127.
- Michels, R. (1911). *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*. Verlag von Dr. Werner Klinkhardt, Leipzig.
- Mols, M. (2001). "Politik als Wissenschaft: Zur Definition, Entwicklung und Standortbestimmung einer Disziplin", *Politikwissenschaft: Eine Einführung*. M. Mols, J.-J. Lauth, ve C. Wagner, (drl.). Schöningh, Paderborn, 25-65.
- Mommsen, W. (1959). *Max Weber und die deutsche Politik 1890-1920*. Paul Siebeck, Tübingen.
- Mommsen, W. (1974a). *Max Weber und die deutsche Politik 1890-1920*. Paul Siebeck, Tübingen.

- Mommsen, W. (1974b). "Zum Begriff der ,plebiszitären Führerdemokratie", *Max Weber. Gesellschaft, Politik und Geschichte*. W. Mommsen (drl.). Paul Siebeck, Frankfurt a.M., 44-71.
- Münkler, H ve Strassenberger, G. (2016). *Politische Theorie und Ideengeschichte*. C.H. Beck, München.
- Nassehi, A. (2004). "Eliten als Differenzierungsparasiten", *Elitenmacht*. R. Hitzler, S. Hornbostel ve C. Mohr (drl.). VS Verlag, Wiesbaden, 25-41.
- Nietzsche, F. (1899). *Also sprach Zarathustra*. C. G. Nauman, Leipzig.
- Nohlen, D. (2002). "Politikwissenschaft", *Kleines Lexikon der Politik*. D. Nohlen (drl.). C. H. Beck, München.
- Nolte, E. (1963). "Max Weber vor dem Faschismus". *Der Staat*, 2(1): 1-24.
- Öztaş, N. (2015). *Yönetim*. Otorite Yayınları, Ankara.
- Peukert, D. J. K. (1989). *Max Webers Diagnose der Moderne*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Prewo, R. (1979). *Max Webers Wissenschaftsprogramm*. Suhrkamp, Frankfurt a.M.
- Rosenberg, H. (1966): *Bureaucracy, aristocracy and autocracy. The Prussian experience 1660-1815*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Röhrich, W. (1991). *Eliten und das Ethos der Demokratie*. C.H. Beck, München.
- Röhrich, W. (2013). *Politische Theorien zur bürgerlichen Gesellschaft. Von Hobbes bis Horkheimer*. Springer VS, Wiesbaden.
- Sarp, Ç. (2013). "Pareto'yu okumak: Mantıklı olmayan davranış ve seçkinler teorisi". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2): 91-113.
- Schluchter, W. (1980). *Rationalismus der Weltbeherrschung*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Schluchter, W. (1991). *Religion und Lebensführung*. Cilt 1: *Studien zu Max Webers Kultur- und Werttheorie*. Suhrkamp, Frankfurt a. M.
- Schmidt, M. G. (2008). *Demokratietheorien*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Schöllgen, G. (1979). "Geschichte und Rationalität: Neue Max-Weber-Literatur". *Philosophische Rundschau*, 26(1/2): 28-51.
- Schönberger, C. (2007). "Max Webers Demokratie: Utopisches Gegenprinzip zur bürokratischen Herrschaft", *Max Weber's Staatssoziologie*. A. Anter ve S. Bauer (drl.). Nomos, Baden-Baden, 157-173.

- Schönberger, C. (2001). "Die überholte Parlamentarisierung". *Historische Zeitschrift*, 272(3): 623-666.
- Schulz, G. (1964). "Geschichtliche Theorie und politisches Denken bei Max Weber". *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, (4): 525-550.
- Senigaglia, C. (1992). "Max Weber und die Probleme des Parlamentarismus in Deutschland am Ende des ersten Weltkrieges". *Parliaments, Estates and Representation*, 12(2): 165-175.
- Schaal, G. S. ve Tessmer, H. G. (2012). "Oligarchie als bessere Demokratie: Theorien der Elitendemokratie", *Zeitgenössische Demokratietheorie: Normative Demokratietheorien*. O. W. Lembcke, C. Ritzi ve Gary S. Schaal (drl.). Springer VS, Wiesbaden: 445-472.
- Schumpeter, J. A. (1950). *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*. Francke Verlag, Bern.
- Steding, C. (1932). *Politik und Wissenschaft bei Max Weber*. Wilh. Gotl. Korn Verlag, Breslau.
- Sternberger, D. (1980). "Max Weber und die Demokratie", *Herrschaft und Vereinbarung*. D. Sternberger (drl.). Insel, Frankfurt, 135-158.
- Sunar, L. (2010). *Karl Marks ve Max Weber'in Doğu Toplumlarına Yaklaşımları*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tenbruck, F. (1999). "Das Werk Max Webers". *Gesammelte Aufsätze zu Max Weber*. H. Homann (drl.). J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Thaa, W. (2005). "Kulturkritik und Demokratie bei Max Weber und Hannah Arendt". *Zeitschrift für Politik, Neue Folge*, 52(1): 25-56.
- Topitsch, E. (1964). "Max Weber und die Soziologie heute", *Max Weber und die Soziologie heute: Verhandlungen des 15. Deutschen Soziologentages in Heidelberg*. O. Stammer (drl.). Mohr Siebeck, Tübingen, 19-38.
- Tönnies, F. (1922). *Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Karl Curtius, Berlin.
- Treiber, H. (2007). "Moderner Staat und moderne Bürokratie bei Max Weber", *Max Weber's Staatssoziologie*. A. Anter ve S. Bauer (drl.). Nomos, Baden-Baden, 121-156.
- Tuccari, F. (2012). "Robert Michels und die Demokratien des 21. Jahrhunderts", *Robert Michels' Soziologie des Parteiwesens. Oligarchien und Eliten – Die Kehrseiten moderner Demokratie*. H. Bluhm. ve S. Krause (drl.). Springer VS, Wiesbaden, 95-113.

- von Scheltings, A. (1934). *Max Webers Wissenschaftslehre*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- von Alleman, U. ve Forndran, E. (1994). *Methodik der Politikwissenschaft: Eine Einführung in Arbeitstechnik und Forschungspraxis*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart.
- Weber, M. (1904). “Die ‚Objektivität‘ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis”. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 19(1): 22-87.
- Weber, M. (1909). “Debattenrede zu den Verhandlungen über die Produktivität der Volkswirtschaft auf der Tagung des Vereins für Sozialpolitik”. *Schriften des Vereins für Socialpolitik*, (132): 282-287.
- Weber, M. (1921). *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Cilt 1. Mohr, Tübingen (Potsdam).
- Weber, M. (1922): *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Mohr-Siebeck, Tübingen.
- Weber, M. (1922a). *Wirtschaftsethik der Weltreligionen: Gesammelte Aussätze zur Religiunssoziologie*. J.C.B Mohr, Tübingen.
- Weber, M (1924). *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*. Mohr, Tübingen.
- Weber, Marianne. (1926). *Max Weber – Ein Lebensbild*. Mohr, Tübingen.
- Weber. M. (1968). *Gesammelte Aussätze zur Wissenschaftslehre*. J. von Winckelmann (drl.). Mohr-Siebeck, Tübingen, <http://www.uni-potsdam.de/u/paed/pia/index.htm> (erişim tarihi, 31.10.2019).
- Weber, M (1968a). “Der Sinn der Wertfreiheit der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften”, *Gesammelte Aussätze zur Wissenschaftslehre*. J. von Winckelmann (drl.). Mohr-Siebeck, Tübingen (Potsdam), 489-540.
- Weber, M. (1968b). “Die ‚Objektivität‘ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis”, *Gesammelte Aussätze zur Wissenschaftslehre*. J. von Winckelmann (drl.). Mohr-Siebeck, Tübingen (Potsdam), 146-214.
- Weber, M. (1968c). “Die drei reinen Typen der legitimen Herrschaft”, *Gesammelte Aussätze zur Wissenschaftslehre*. J. von Winckelmann (drl.). Mohr-Siebeck, Tübingen (Potsdam), 475-488.
- Weber, M. (1968d). “Wissenschaft als Beruf”, *Gesammelte Aussätze zur Wissenschaftslehre*. J. von Winckelmann (drl.). Mohr-Siebeck, Tübingen (Potsdam), 475-488.
- Weber, M. (1968e). “Roscher und Knies und die logischen Probleme der historischen Nationalökonomie”, *Gesammelte Aussätze zur Wissenschaftslehre*. J. von Winckelmann (drl.). Mohr-Siebeck, Tübingen (Potsdam), 1-145.

- Weber, M. (1973). "Kirchen und Sekten in Nordamerika", *Soziologie – Universalgeschichtliche Analysen: Politik*. J. Winckelmann (drl.). Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 382-397.
- Weber, M. (1988). *Gesammelte Politische Schriften*. J. Winckelmann (drl.). Paul Siebeck, München.
- Weber, M. (1988a). "Wahlrecht und Demokratie in Deutschland", *Gesammelte Politische Schriften*. J. Winckelmann (drl.). Paul Siebeck, Tübingen, 245-291.
- Weber, M. (1988b). "Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland. Zur politischen Kritik des Beamtenturns und Parteiwesens", *Gesammelte Politische Schriften*. J. Winckelmann (drl.). Paul Siebeck, Tübingen, 306-443.
- Weber, M. (1988c). "Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik", *Gesammelte Politische Schriften*. J. Winckelmann (drl.). Paul Siebeck, Tübingen, 1-25.
- Weber, M. (1988d). "Der Reichspräsident", *Gesammelte Politische Schriften*. J. Winckelmann (drl.). Paul Siebeck, Tübingen, 498-501.
- Weber, M. (1988e). "Politik als Beruf", *Gesammelte Politische Schriften*. J. Winckelmann (drl.). Paul Siebeck, Tübingen, 396-450.
- Weber, M. (1988f). "Deutschlands künftige Staatsform", *Gesammelte Politische Schriften*. J. Winckelmann (drl.). Paul Siebeck, Tübingen, 448-483.
- Weber, M. (1988g). "Stellungnahme zur Flottenumfrage der allgemeinen Zeitung", *Gesammelte Politische Schriften*. J. Winckelmann (drl.). Paul Siebeck, Tübingen, 30-32.
- Weber, M. (1989). "Brief an Robert Michels", *MWG II/5 Briefe 1906 – 1908*. M. Rainer Lepsius und Wolfgang J. Mommsen (drl.). Mohr-Siebeck, Tübingen, 615-620.
- Weber, M. (1996). "Zur russischen Revolution von 1905", *Schriften und Reden 1905-1912*. W. Mommsen (drl.). J.C.B Mohr, Tübingen.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve Otorite*. (Çev. B. Akın), Adres Yayınları, Ankara.
- Weber, M. (2007). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. (Çev. M. Beyaztaş), Bakış Yayınları. İstanbul.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. (Çev. L. Boyacı), Yarın Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. (2014). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı*, (Çev. Ö. Ozankaya), Cem Yayınevi. İstanbul.
- Wehler, H. U. (1994). *Das Deutsche Kaiserreich 1871-1914*. VR Kleine Vandenhoeck-Reihe, Göttingen.

- Wehler, H. U. (2007). Das analytische Potential des Charismakonzepts: Hitlers charismatische Herrschaft, *Max Weber's Staatssoziologie*. A. Anter ve S. Bauer (drl.). Nomos, Baden-Baden, 175-189.
- Weichlein, S. (2007). "Max Weber, der moderne Staat und die Nation", *Max Weber's Staatssoziologie*. A. Anter ve S. Bauer (drl.). Nomos, Baden-Baden, 103-119.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Açikel, F. (2009). TBMM Milletvekili Veri tabanı Oluşturulması ve Siyasal Seçkin/ Milletvekilleri Profili Çalışması, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu.
<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/123456789/41438/TBMM%20milletvekili%20veritaban%C4%B1%20olu%C5%9Fturulmas%C4%B1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (erişim tarihi: 05.02.2020).
- Allgemeines Landrecht für Preussische Staaten vom 1794. (1794 tarihli Prusya Genel Memleket Kanunu) <https://opinioius.de/quelle/1622> (erişim tarihi: 03.10.2019).
- Becker, B. (2016). “Bürokratie”. *Docupedia-Zeitgeschichte*, http://docupedia.de/zg/Becker_buerokratie_v1_de_2016 (erişim tarihi: 05.02.2020).
- Bundeszentrale für Politische Bildung (2018). *Das Deutsche Kaiserreich*.
https://www.bpb.de/system/files/pdf_pdflib/pdflib-138901_ (erişim tarihi: 27.12.2019).
- Chazel, F. (2010). *Weber's Bürokratiebegriff- Neubetrachtet*. URL: <http://journals.openedition.org/trivium/3813> (erişim tarihi: 05.02.2020).
- Glaab, S. (2008). “Wilhelm II. und die Presse — Ein Medienkaiser in seinem Element?” *Publizistik* (53): 200–214, <https://doi.org/10.1007/s11616-008-0075-9> (erişim tarihi: 05.02.2020).
- Hartz, R. (2004). *Max Weber – Die protestantische Ethik und der Geist der Kapitalismus*.
<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/58204/1/716186314.pdf> (erişim tarihi: 31.08.2019).
- Kestel, C. (2008). *Über Elite: Form und Funktion von Elite-Kommunikation in der Gesellschaft der Gegenwart*. https://edoc.ub.uni-muenchen.de/9417/1/Kestel_Christine.pdf (erişim tarihi: 31.10.2019).
- Kilker, E. (1989). “Max Weber and plebiscitarian democracy: A critique of the mommsen thesis”. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, (2): 429–465, <https://doi.org/10.1007/BF01391970> (erişim tarihi: 05.02.2020).
- Szurawitzki, M. (2018). *Bürokratie und organisationale Schriftlichkeit*.
https://www.researchgate.net/publication/324057159_Burokratie_und_organisationale_Schriftlichkeit/citation/download, (erişim tarihi: 31.10.2019).

TABLOLAR

Tablo 2. 1 Max Weber'in Egemenlik Tipolojisinde Yönetim Aygıtlarının Özellikleri

Egemenlik Türü	Yasal Egemenlik	Geleneksel Egemenlik		Karizmatik Egemenlik
Meşruiyetin dayanağı	Kanun	Mevcut düzenin kutsallığına inanç		Duygusal bağlılık
Yalın Tip	Bürokratik egemenlik	Patrimonyal egemenlik	Zümresel (feodal) egemenlik	Peygamber, savaş kahramanı veya demagog egemenliği
Toplumsallaşma Derecesi	Örgütsel, şirket şeklinde	Cemaatleşmiş birlik		Cemaatleşmiş taraftar
Birlik üyelerinin (Halk) pozisyonu	Vatandaş (kişinin itibarına bakılmaz)	Tebaa	İmtiyaz tanıma, zümresel özel haklar	Taraftar
Örgüt üyelerinin (memur) uyumu	Son çare olarak fiziki güç tekeli, amaç-rasyonel yönelim	Saygı, geleneksel yönelim	Sadakat, geleneksel yönelim	Karizmanın muhafazası, duygusal yönelim
Yönetim araçları üzerinde tasarruf	Egemen tarafından el koyma, ev ve işyerinin ve makam ve kişinin ayrılması	Egemen tarafından el koyma, personelin egemenin hanesinde iâşe ve ibatesi	Personel tarafından el koyma, makam tımarın eklentisidir	Yönetim araçlarının rasyonel temini yok
Sosyal işe alma	Şekli serbest sözleşme: Memur, işçi (tarihte sosyal seçicilik)	Köle, hadım, pleb, okumuş (mandarin, ruhban)	Asil	Havari, takipçi
İşe alma mekanizması	Ehliyetle göre atama	Cebir (devşirme)	Ödünç verme, satın alma, kiralama	Tayin
Asıl Meslek	Evet. Hayat boyu, kariyer	Evet. Kapıkulu	Hayır. Periyodik, saray memuru veya yan görev	Hayır
Ehliyet	Branş eğitimi	Doğumla, egemene yakınlık	Doğumla	Kişisel karizmatik ehliyet
Personelin ödenmesi	Para	Doğal gelir	İmtiyazlar, harçlar, arpalık gelirleri	Ganimet, yardım

Personelin Uyum	Disiplin, meslek ahlakı	Egemenin keyfine kalmıştır	Onur	Kişisel bağlılık
Hiyerarşi	Üst yönetici genel olarak miras yoluyla veya plebisiter karizma sahibi ya da parlamento tarafından seçilmiş, amir ve memurların kademelendirilmesi	En tepede egemen kişi	Egemenin altında imtiyazlarla bozulmuş hiyerarşi, zümresel kuvvetler ayrılığı	En tepede lider
Yetki sınırlandırma	Şekli sınırlandırma (dikey ve yatay)	Duruma göre görev	İmtiyaza uygun şekilde, yetki yerine rekabet	Yetki veya imtiyaz yok
Örgüt ve personele karşı emrin içeriği	Her şey; fakat kurala uygun ve öngörülebilir	Geleneğe bağlı, lütuf, keyfi	Geleneğe bağlı, makuliyet	Vahiy, örnek, misyon, karar
Sosyo-ekonomik bağlam	Zor kullanma tekeline sahip imparatorluk, para ekonomisi, leiturgie devleti, hak ve özgürlüklerin yasalarla belirlenmesi, çoğunlukla: parlamentolaşma, kapitalizm, kamu hizmetlerinin genişlemesi	Doğal ekonomi, ihtiyaç karşılamaya yönelik üretim	Feodalizm	Geçiş dönemi, devrimler

Kaynak: Derlien vd., 2011: 50-52

Tablo 2. 2 Weber'e Göre Bürokrasinin Özellikleri

Bürokrasinin Kişisel Özellikleri	Bürokrasinin Organizasyonel Özellikleri
Uzmanlık eğitimi	Özel mülkiyet ve idari araçların ayrılması
Asıl meslek	Yetki sınırlaması
Şekli serbest sözleşme altına alma	Yazıhlık
Parasal ödeme (Rüşvet almama)	Dosyaya dayalı kayıt (Kontrol edilebilirlik)
Objektif kriterlere göre atama	Makam ve kişinin ayrılması
Gayri şahsilik	Kariyer
Kural yönelimi	Kurallara bağlılık
Disiplin, itaat	Hukuk devleti
	Hiyerarşi

Kaynak: Derlien vd., 2011: 20

Tablo 2. 3 Bürokrasi Modelinin İşlevsizlikleri

Bürokrasinin özellikleri	İşlev bozukluğu
Kesinlik	Aşırı titizlik
Süreklilik	Güç eğilimi
Disiplin	İtaat (biat)
Sıklık (Straffheit)	Sıkı kontrol
Güvenilirlik	Makinede tekercik
Adalet	Münferit vakada başarısızlık
Netlik	Şablon
Dosyaya dayalı olma	Beşikten mezara kadar form doldurma
Mahremiyet	Örtbas etme tehlikesi
Sıkı bağımlılık	Kul olma ruhu
Teknik üstünlük	Mükemmeliyetçilik
Bağımsızlık	Gurur, kibir
Rasyonellik	Kişisizleştirme (Entpersönlichung)

Kaynak: Bleicher, 1991: 73

Tablo 3. 1 Siyasetteki Ruhların Üç Tipi

Siyasetin ruhu	İnanç siyaseti (Gesinnungs-politik)	Sorumluluk siyaseti (Verantwortungs-politik)	Real politik
Değer ilişkisi	İnanç değeri	Başarı değeriyle ilişkili inanç değeri	Başarı değeri
Gerçeklik ilişkisi	Dünyadan kaçış	Dünyaya hâkimiyet	Dünyaya uyum
Sorumluluk kavramı	İnanç için sorumluluk	İnanç ve öngörülebilir sonuçlar için sorumluluk	Öngörülebilir sonuçlar için sorumluluk

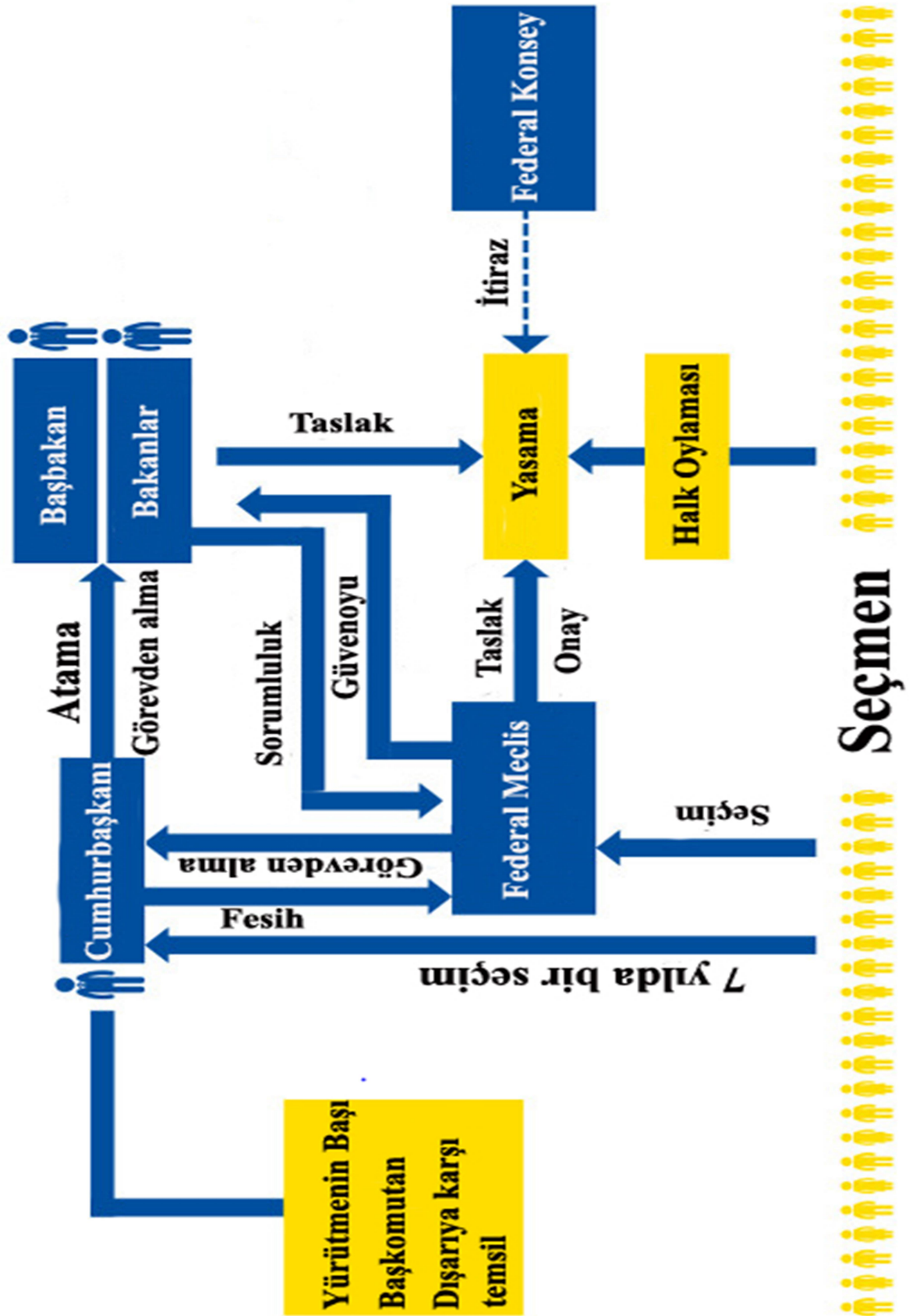
Kaynak: Schluchter, 2009: 245

Tablo 3. 2 Max Weber'e Göre Siyasetçi ve Bürokratın Özellikleri

Boyut /Tip	Siyasetçi	Memur
1. Karar verme davranışı	Hedef koyma	Araç seçme
	Karar	Uygulama
	Maddi rasyonel	Şekli rasyonel
	Acemi	Uzman
	İnanç ahlakı/sorumluluk ahlakı	Sorumluluk ahlakı
	İnovasyon	Muhafazakârlık
2. Kariyer	Mücadele	İtaat
	Oy maksimizasyonu	Nesnel hizmet
	Seçim	Atama/terfi
	Geçici makam	Hayat boyu makam
	İstifa	Kendi düşüncesinden vazgeçme
3. Stil	İnanç/düşünce	Mesleki argüman
	Karizma	Uzmanlık otoritesi
	Tercih değiştirme	Analiz
	Tutku	Gayri şahsilik
	Konuşma	Yazı/dosya
	Kamusal alan	Büro

Kaynak: Derlien vd., 2011: 97

Tablo 3. 3 Plebisiter Lider Demokrasisinde Anayasal Sistem

Kaynak: Yazarın kendi çizimi

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Sezai Zeybekoğlu
Doğum Yeri - Tarihi	Konya – 01.12.1969
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Beyşehir Lisesi
Lisans Diploması	Marmara Üniversitesi- İktisat Bölümü
Tez Konusu	Max Weber'in Plebisiter Lider Demokrasisi Anlayışı Üzerine Bir İnceleme
Yabancı Dil / Diller	Almanca
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
E-Posta	sezaizeybekoglu@yahoo.de